

ISSN 2306-6687

Міністерство освіти і науки України

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. Каразіна**

Серія «Теорія культури і філософія науки»

Випуск 63

Заснована 1991 року

Харків 2021

Збірник наукових праць присвячений актуальним проблемам філософії культури, філософської антропології, теорії пізнання і філософії науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі філософських наук зі спеціальності 033 – «Філософія» (наказ МОН України № 627 від 14.05.2020).

Індексується DOAJ: <https://doaj.org/toc/2306-6687?source>

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 6 від 31 травня 2021 р.)

Редакційна колегія

Тиханов Галін – доктор філософських наук, професор Університету королеви Марії (м. Лондон, Великобританія) – **головний редактор**.

Петренко Дмитрій Володимирович – доктор філософських наук, завідувач кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, Україна) – **заступник головного редактора**.

Білецький Ігор Павлович – кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, Україна) – **відповідальний секретар**.

Грау Олівер – доктор філософських наук, професор Дунайського університету (м. Кремс, Австрія).

Гріндт Хельмут – доктор філософських наук, професор Університету Дюссельдорфу (м. Дюссельдорф, Німеччина).

Ептштейн Міхаїл – доктор філософських наук, професор Університету Еморі (м. Атланта, США).

Карпенко Іван Васильович – доктор філософських наук, професор, декан філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Клемме Гайнер – доктор філософських наук, професор Університету імені Мартіна Лютера Галле (м. Віттенберг, Німеччина).

Клющинський Рішард – доктор філософських наук, професор Лодзинського університету (м. Лодзь, Польща).

Пугач Борис Якович – доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Стародубцева Лідія Володимирівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Суковата Вікторія Анатоліївна – доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Титар Олена Володимирівна – доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Фесенко Галина Григорівна – доктор філософських наук, професор кафедри філософії і політології Харківського національного університету міського господарства імені О. Бекетова (м. Харків, Україна).

Філіппова Ольга Аркадіївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Адреса редакції: 61022, Харків, майдан Свободи, 6, ХНУ імені В. Н. Каразіна,
кафедра теорії культури і філософії науки, (057) 707-55-72
E-mail: journal.philosophy@gmail.com
Сайт: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/index>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 21569-11469Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені
В. Н. Каразіна, оформлення, 2021

ISSN 2306-6687

Ministry of Education and Science of Ukraine

THE JOURNAL

OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY

**Series: Theory of Culture and
Philosophy of Science**

Issue 63

Established in 1991

Kharkiv 2021

The given scientific articles are dedicated to actual problems of philosophy of culture, philosophical anthropology, theory of knowledge and philosophy of science

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of philosophical science in the specialty 033 - "Philosophy" (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020)

Indexed: DOAJ: <https://doaj.org/toc/2306-6687?source>

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol number № 6 dated 31.05.2021).

Editorial Board

Tihanov Galin – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Queen Mary University (*London, Great Britain*)
(Editor-in-Chief).

Petrenko Dmitry – D. Sc. (Philosophy), Head of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*) **(Deputy Chief Editor).**

Biletsky Igor – Ph.D. (Philosophy), Associate Professor of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*) **(Executive Secretary).**

Epshtein Mikhail – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Emory University (*Atlanta, USA*).

Fesenko Galina – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Department of Philosophy and Political Science, O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy (*Kharkiv, Ukraine*).

Filippova Olga – Ph.D. (Sociology), Associate Professor of the Department of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*).

Grau Oliver – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Danube University (*Krems, Austria*).

Grindt Helmut – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Dusseldorf University (*Dusseldorf, Germany*).

Karpenko Ivan – D. Sc. (Philosophy), Professor, Dean of the Faculty of Philosophy, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*)

Klemme Heiner – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Martin Luter University Halle (*Wittenberg, Germany*).

Kluszynski Ryszard – D. Sc. (Philosophy), Professor of the University of Lodz (*Lodz, Poland*).

Pugach Boris – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*).

Starodubtseva Lydia – D. Sc. (Philosophy), Head of the Department of Media and Communication, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*).

Sukovata Viktoria – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*).

Tytar Olena – D. Sc. (Philosophy), Professor of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science, V. N. Karazin Kharkiv National University (*Kharkiv, Ukraine*).

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 6, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Theory of Culture and Philosophy of Science, (057) 707-55-72
E-mail: journal.philosophy@gmail.com
Web-site:
<https://periodicals.karazin.ua/thcphs/index>

The articles were reviewed internally and externally

Certificate of state registration
KB № 21569-11469P dated 21.08.2015

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2021

ЗМІСТ

Олена Титар, Юрій Гаврилюк ОСВІТА ЯК КЛЮЧОВА СТРАТЕГІЯ ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНУ: ДОЛАННЯ ТРАВМИ НЕСВОБОДИ.....	7
Ольга Городиська ТУРБОТА ПРО СЕБЕ ЯК ГРАНИЧНИЙ ДОСВІД.....	15
Ігор Білецький ФІЛОСОФІЯ, СОФІСТИКА І ДІАЛЕКТИКА В КИТАЙСЬКІЙ ТА ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМАХ	23
Андрій Цебенко ЛІТУРГІЙНІ АНТИФОНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ТРАДИЦІЇ: ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТВОРЧОСТІ.....	33
Євгеній Глущенко КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СМISЛУ В ЛОГІЧНІЙ СЕМАНТИЦІ Г. ФРЕГЕ.....	39
Ольга Дольська, Фу Хун ФЕНОМЕНОЛОГІЧНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУБ'ЄКТИВАЦІЇ.....	47
Наталія Мархайчук, Наталія Рябуха, Володимир Тарасов «BLACK MOVIES»: ЖАНРОВА ПАМ'ЯТЬ КІНОМОВИ НУАРУ У СИСТЕМІ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1970-ті – 2010-ті рр.).....	57
Юлія Тагліна, Олександра Кутенко РОЛЬ ПРИНЦИПУ КУРАТОРСТВА В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОСТІ.....	68
Денис Бакіров 'ВЕЛИКА ІСТОРІЯ' ОСВІТИ: ШЛЯХ ДО 'СЛУХАЮЧОГО СУСПІЛЬСТВА'. ЧАСТИНА 1/3, КАМ'ЯНИЙ ВІК.	77
Ван Дечжун ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ КИТАЮ.....	86

CONTENT

Olena Tytar, Yurii Havryliuk EDUCATION AS A KEY STRATEGY OF POSTMODERN PHILOSOPHY: OVERCOMING THE TRAUMA OF NON-FREEDOM	7
Olha Horodyska CARE OF THE SELF AS LIMIT-EXPERIENCE.....	15
Igor Biletskyi PHILOSOPHY, SOPHISTICS AND DIALECTICS IN WESTERN AND CHINESE PHILOSOPHIC PARADIGMS.....	23
Andriy Tsebenko LITURGICAL ANTIPHONS IN THE UKRAINIAN ORTHODOX TRADITION: PRACTICES AND PERSPECTIVES OF CREATIVITY.....	33
Evgeniy Gluschenko CONCEPTUALIZATION OF THE SENSE IN G. FREGE’S LOGICAL SEMANTICS.....	39
Olga Dolska, Fu Hong PHENOMENOLOGICAL-EPISTEMOLOGICAL DIMENSION OF SUBJECTIVATION.....	47
Nataliia Markhaichuk, Natalia Riabukha, Volodumur Tarasov “BLACK MOVIES”: GENRE MEMORY OF THE NOIR FILM LANGUAGE IN THE SYSTEM OF AUDIOVISUAL TRANSFORMATIONS (1970s –2010s).....	57
Yuliia Tahlina, Oleksandra Kutenko THE ROLE OF THE PRINCIPLE OF CURATION IN THE CONTEMPORARY CULTURE	68
Denys Bakirov ‘BIG HISTORY’ OF EDUCATION: OUR PATH TO LISTENING SOCIETY. PART ½: THE STONE AGE.	77
Wang Dezhong PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE PROCESS OF SOCIALIZATION IN SOCIAL NETWORKS IN CHINA.....	86

УДК 130.2

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-01

Tytar Olena Volodmyrivna

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor of the
Theory of Culture and Philosophy of Science
Department, Faculty of Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University
Address: 6, Freedom Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: lena_tytar@ukr.net, tytarolena77@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1951-7830

Havryliuk Yurii Romanovych

PhD (Technical Sciences), Docent of Department of
Natural Sciences
National Technical University «Kharkiv Polytechnic
Institute»
Address: 2, Kyrpychova, Kharkiv, 61000, Ukraine
E-mail: Southset@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7762-5699

EDUCATION AS A KEY STRATEGY OF POSTMODERN PHILOSOPHY: OVERCOMING THE TRAUMA OF NON-FREEDOM

The formation of personality attracted the attention of both classics of philosophical thought, in particular the works of C. Pierce, Z. Freud, and representatives of modern philosophical discourse (Z. Bauman, P. Ricœur, J. Hararri, K. Wilber). Recent research states that the main obstacle to formation of the individual and society is cultural trauma that arises as a result of the development of totalitarian colonial societies in the twentieth century. The concept of cultural trauma is analyzed in the studies of J. Alexander, C. Caruth, A. Neal. **The aim** is to explore the individual in modern and postmodern paradigm, the application of concepts of development, education, self-development and self-education of the individual in postmodern discourse, to consider education and self-development as key strategies of postmodern philosophy in overcoming totalitarian cultural trauma. **Scientific novelty**. It is stated that education, development and self-development of the individual become main strategies of information age and postmodern culture, which contributes to overcoming the totalitarian colonial traumatic experience. The personality in modern and postmodern paradigm (concepts, attitude to the personality, processes of education, social institutions, self-education) is investigated. It should be noted that self-development of the individual will acquire a global scale: whether it is measured by the coefficient of happiness or economic efficiency of a society, there are scientific debates, one thing is certain - at the same time education, self-education and upbringing become the deal of not individual countries, but humanity on the whole. **Conclusions**. 1. In the modern paradigm, the individual implicitly contains the antithesis of mental and physical origin, immutability, and hence eternity, and development as a certain adaptation of man to external circumstances of socio-cultural life. 2. Postmodernism replaces this contradiction with the controversy or dialectic of personality as unchanging, perfect and at the same time constantly growing under the influence of both external and internal factors, the application of the concepts of self-development and self-education philosophical paradigm, as modern and colonial discourse seeks to do. 3. Based on the presented argumentation, the conclusion is made about education and self-development as key strategies of postmodern philosophy in overcoming totalitarian cultural trauma of imprisonment.

Keywords: personality, education, philosophy of culture, philosophical anthropology, postmodern, cultural trauma, philosophy of education, freedom

Титар Олена Володимирівна

доктор філософських наук, професор кафедри теорії
культури і філософії науки філософського
факультету
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна
Адреса: 6, площа Свободи, м. Харків, 61022, Україна

E-mail: lena_tytar@ukr.net, tytarolena77@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1951-7830

Гаврилюк Юрій Романович

кандидат технічних наук, доцент кафедри
природничих наук
Національний технічний
університет «Харківський політехнічний інститут»
Адреса: 2, Кирпичова, м. Харків, 61000, Україна
E-mail: Southset@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7762-5699

ОСВІТА ЯК КЛЮЧОВА СТРАТЕГІЯ ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНУ: ДОЛАННЯ ТРАВМИ НЕСВОБОДИ

Становлення особистості привертало увагу як класиків філософської думки, зокрема це праці Ч. Пірса, З. Фрейда, так і представників новітнього філософського дискурсу (З. Бауман, П. Рікер, Ю. Хараррі, К. Уїлбер). У дослідженнях останнього часу говориться, що головною перепоною у становленні особистості та суспільства є культурна травма, яка виникає як наслідок розвитку тоталітарних колоніальних суспільств у ХХ столітті. Поняття культурної травми аналізується у дослідженнях Дж. Александера, К. Карут, А. Ніла. **Мета** – дослідити особистість у модерній та постмодерній парадигмі, застосування понять розвитку, освіти, саморозвитку та самоосвіти особистості в постмодерному дискурсі, розглянути освіту та саморозвиток як ключові стратегії філософії постмодерну у доланні тоталітарної культурної травми несвободи. **Наукова новизна.** Констатується, що освіта, розвиток та саморозвиток особистості стають основними стратегіями інформаційної доби і постмодерної культури, що сприяє подоланню тоталітарного колоніального травматичного досвіду. Досліджено особистість у модерній та постмодерній парадигмі (поняття, ставлення до особистості, процесів виховання, соціальних інститутів, самоосвіти). Можна відмітити, що саморозвиток особистості придбає глобальний масштаб: чи буде він вимірюватись коефіцієнтом щастя чи економічною ефективністю того чи іншого суспільства, ідуть наукові суперечки, беззаперечно одне – одночасно освіта, самоосвіта і виховання стають справою не окремих країн, а людства загалом. **Висновки.** 1. У модерній парадигмі особистість імпліцитно містить антитезу душевного та тілесного начала, незмінності, а отже вічності, та розвитку як певної адаптації людини до зовнішніх обставин соціально-культурного буття. 2. Постмодерн замінює це протиріччя контроверзою або діалектикою особистості як незмінної, доведеної і одночасно постійно зростаючою під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, застосування понять саморозвитку та самоосвіти особистості сприяє діалектичному розумінню самої особистості, що поліфункціональна і не може бути вписана лише в одну філософську парадигму, як прагне це зробити модерн та колоніальний дискурс. 3. На основі представленої аргументації зроблено висновок щодо освіти та саморозвитку як ключових стратегій філософії постмодерну у доланні тоталітарної культурної травми несвободи.

Ключові слова: особистість, освіта, філософія культури, філософська антропологія, постмодерн, культурна травма, філософія освіти, свобода

Титарь Елена Владимировна

доктор философских наук, профессор кафедры
теории культуры и философии науки философского
факультета
Харьковский национальный университет
имени В.Н. Каразина
Адрес: 6, площадь Свободы, г. Харьков, 61022,
Украина
E-mail: lena_tytar@ukr.net, tytarolena77@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1951-7830

Гаврилюк Юрій Романович

кандидат технических наук, доцент кафедры
естественных наук
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»
Адреса: 2, Кирпичева, г. Харьков, 61000, Украина
E-mail: Southset@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7762-5699

ОБРАЗОВАНИЕ КАК КЛЮЧЕВАЯ СТРАТЕГИЯ ФИЛОСОФИИ ПОСТМОДЕРНИЗМА: ПРЕОДОЛЕНИЕ ТРАВМЫ НЕСВОБОДЫ

Становление личности привлекало внимание как классиков философской мысли, например это работы Ч. Пирса, З. Фрейда, так и представителей новейшего философского дискурса (З. Бауман, П. Рикер, Ю. Харарри, К. Уилбер). В последних исследованиях говорится, что главным препятствием в становлении гармонической личности и общества является культурная травма, которая возникает как результат развития тоталитарных колониальных обществ XX века. Понятие культурной травмы анализируется в исследованиях Дж. Александера, К. Карут, А. Нила. **Цель** – исследовать личность в современной и постмодерной парадигме, при этом применить понятия развития, образования, саморазвития и самообразование личности в постмодерном дискурсе, рассмотреть образование и саморазвитие как ключевые стратегии философии постмодернизма в преодолении тоталитарной культурной травмы несвободы. **Научная новизна.** Констатируется, что образование, развитие и саморазвитие личности становятся основными стратегиями информационной эпохи и постмодерной культуры, что необходимо способствует преодолению тоталитарного колониального травматического опыта. Исследовано личность в современной и постмодерной парадигме (понятие-категория, отношение к личности, процессам воспитания, социальным институтам, самообразованию). Следует отметить, что саморазвитие личности приобретает глобальный масштаб: то ли будет он измеряться коэффициентом счастья или экономической эффективностью того или другого общества, идут научные споры, ясно одно – одновременно образование, самообразование и воспитание становятся делом не отдельных стран, а всеобщим, всего человечества. **Выводы.** 1. В модернистской парадигме личность имплицитно содержит антитезис душевного и телесного начал, неизменности, а значит вечности, и развития как определенной адаптации человека к внешним обстоятельствам социально-культурного бытия. 2. Постмодернизм заменяет это противоречие контрверзой или диалектикой личности как неизменной, совершенной и одновременно постоянно растущей под влиянием как внешних, так и внутренних факторов, применение понятий саморазвития и самообразования личности способствует диалектическому пониманию самой личности, природа которой полифункциональная и не может быть вписаной лишь в одну философскую парадигму, как пытались это сделать модерн и колониальный дискурс. 3. На основе представленной аргументации сделано вывод относительно образования и саморазвития как ключевых стратегий философии постмодерна в преодолении тоталитарной культурной травмы несвободы.

Ключевые слова: личность, образование, философия культуры, философская антропология, постмодерн, культурная травма, философия образования, свобода

Formulation of the problem. The development of personality implicitly involves the opposition of two main paradigms of modernism: evolution, evolutionism and the individual as unchanging Divine essence.

Using philosophical concepts on a daily basis, we gradually become accustomed to their entry into everyday discourse, the concepts are «erased», significantly changing their original philosophical paradigm. Professor Volodymyr Skoda once said that he was very impressed that in an ordinary store a simple saleswoman intricately and freely uses the concept of the Absolute, when she says that they sell absolutely normal apples, here the concept of norm always seemed the opposite to sublime and high and absolute, ideal unexpectedly meet, combine, at the same time each buyer understands that the proposed apples are not just normal, but one hundred percent normal, so nothing to worry about.

In the nineteenth century, the concept of evolution and development emerged, biology as a new natural science was built on this model, and the concept of evolution and development was introduced as key to all humanities, philosophy is no exception, especially interesting from philosophical point of view is combination of Hegel's stages of development with positivist interpretation of evolutionism.

Analysis of the degree of research and recent publications on researched topics. The formation of personality attracted the attention of both classics of philosophical thought, in particular the works of Charles Pierce, Z. Freud, and representatives of modern philosophical discourse (Z. Bauman [Бауман, 2002], P. Ricœur [Рикер, 2004; Рикер, 2000], J. Harari [Харари, 2018], K. Wilber [Уилбер, 2005]). Recent research states that the main obstacle to the formation of the individual and society is cultural trauma that arises as a result of the development of totalitarian colonial societies in the twentieth century. The concept of cultural trauma is analyzed in the studies of J. Alexander [Александр, 2003], C. Caruth [Карут, 2014; Карут, 2016], A. Neal [Нил, 1998]. Different ways of overcoming the trauma of imprisonment and colonial pressure are discussed in the works of N. Averyanova,

T. Voropaeva [Averianova, Voropaieva, 2020], O. Hnatyuk [Гнатюк, 2005], O. Dzeban, O. Alexandrova, N. Vinnikova [Dzeban, Aleksandrova, Vinnikova, 2019], V. Dodonova, R. Dodonov [Dodonova V., Dodonov R, 2020], G. Dyatkin [Дяткин, 2018], S. Yosypenko, S. Rudenko [Yosypenko, Rudenko, 2018], K. Kyslyuk [Кислюк, 2018], T. Kuzio [Kuzio, 2018], T. Mroz [Mroz, 2018], at the same time many philosophical as well as psychoanalytic aspects of such definition of trauma and overcoming through education and postmodern upbringing remain unclear.

The aim is to explore the individual in the modern and postmodern paradigm, the application of the concepts of development, education, self-development and self-education of the individual in postmodern discourse, to consider education and self-development as key strategies of postmodern philosophy in overcoming totalitarian cultural trauma.

Presentation of the main obtained scientific results and research materials.

Evolutionism uses a tautological metaphor – the strongest survive, or already adapted adopt, while the factor of this unexpected adaptation or force remains somewhat mysterious, teleological, only from the future, i.e. the final successful adaptation, we can see all the progressive development in general, this teleological development in general. Natural sphere is gradually transferred to the world of history, giving it such a teleological prospective as the best survival and prosperity of all mankind in the process of history.

Personality has long been synonymous to the soul, mental, often spiritual, with the influence of the Christian paradigm on European and world culture, we see the use of Christian transformation of the soul to the spirit that occurs as a result of transformation, but such a transformation can only be external, after all the Christian God himself, who helps the saint in the awakening of the soul and the spiritual in the bodily shell. With the spread of Protestant ethics and Reformed Christianity, such an awakening became not so much the work of the church, but the very first work of man himself.

Significant ethical changes occur in the formation of the modern information society, the values of such a society are also often called postmodern, it leads not only to the relativization of morality, but also the emergence of many ethical paradigms, most of which take into account the value of the individual. There are a number of works that talk about changes in the axiological parameters of the modern information society [Dzeban, Alexandrova, Vinnikova, 2019], [Dodonova V., Dodonov R, 2020], the growing role of the individual and freedom, in particular after the Revolution of Dignity in 2014 [Averianova, Voropaieva., 2020]. The authors O. Dzeban, O. Alexandrova, N. Vinnikova try to give a holistic axiological portrait of the modern information society, increasing the role of the individual in it, emphasizing the role of the individual in the new cultural space [Dzeban, Alexandrova, Vinnikova, 2019]. This issue concerns the change of the worldview of the individual, which under the influence of postmodern information culture leads to constant creativity and communication, which manifests itself as new opportunities and overcoming the lack of freedom of Soviet and partly post-Soviet societies, especially important at the level of new values. the concepts of freedom and self-expression of the individual become key, in particular the authors use the concept of «infosociogenesis», where social demand for freedom leads to both emancipation and virtualization, which generates virtual patterns of culture: «The axiology of post-industrial society is often identified as a post-modern as a post-modern state...A human of modern civilization is considered as an active person, a transformational activity of whom is the man human purpose. Furthermore, an active ideal of human attitude to the nature is expanded into the sphere of social relations. Rational thinking aimed at external world consideration and knowledge usage for tools' production for increasing of their effectiveness and nature understanding in the light of objective reality with the existed regularities having known what a person can take a control under them is typical for such society» [Dzeban, Alexandrova, Vinnikova, 2019, p.14].

V. Dodonova, R. Dodonov [Dodonova V., Dodonov R, 2020] rightly point out that modern intellectual discourse is significantly influenced by the circumstances of recent cultural events related to the reaction to the pandemic, which could not be taken into account by modern culture. Here, postmodernism is an era of rethinking all the values of both modern and postmodern, placing in a new way the problems of global solidarity. In particular, in connection with the rethinking of the individual as part of the world as a whole, the concept of Pitirim Sorokin regarding global altruism as a vital necessity of the individual is actualized: «During and after a pandemic, significant transformation will affect a balance between material and post-material values. It is clear that material values will remain, but the excessive luxury will be receded into the background, and people will increasingly focus on «pricequality» format. At the same time, the role of post-material values will increase greatly, not so much the values of

personal self-actualization, as the values of family, love, friendship, knowledge, mutual assistance, humanity, tolerance, indifference to the other. One may predict the increase in the value of the vital or existential values associated with the preservation of life on Earth, human existence, environmentalism, global solidarity, and accompanying values of natural law: the right to life, the right to health, to self-preservation» [Dodonova V., Dodonov R., 2020, p.25].

Postmaterial values are beginning to be perceived as the core of the modern postcognitive personality, there are axiological changes that affirm the value of environmental friendliness, convenience, sociability, the new personality in its self-development takes into account natural law and personal responsibility to all mankind, tolerance and respect to all mankind.

The discovery of personality in modern Ukraine is due to the Revolution of Dignity, these aspects of the formation of a new postcolonial discourse of national identity and the place of personality in it are explored in the works of N. Averianova, T. Voropayeva [Averianova., Voropaieva, 2020]. N. Averianova, T. Voropayeva pay attention to the concept of individualized society of Zigmund Bauman, where identity and personality reveal the main features and problems of modern cultural life [Бауман, с.176], modern society paradoxically combines the individual (personality) and social fabric (socio-cultural existence). N. Averianova, T. Voropayeva [Averianova, Voropaieva, 2020] apply a transdisciplinary discourse on the current situation of growing personal role in the days after the Revolution of Dignity. They also used the concepts of «the new Ukrainian personality» of K. Kyslyuk [Кислюк, 2018] and Taras Kuzio [Kuzio, 2018]. As indicated in the methodology of the works of N. Averianova, T. Voropayeva – «The heuristic potential of using transdisciplinary research strategies in studying transformations of collective identity after the Revolution of Dignity lies in the fact that they allow: 1) to establish a connection between different forms of the collective identity of Ukrainian citizens, 2) to promote an optimal understanding of the specificity and dynamics of identification processes at several levels of reality simultaneously, “crossing” the boundaries of specific disciplines, and 3) to create a universal picture of the object studied» [Averianova., Voropaieva., 2020, p. 55]

Personality is translated from Latin literally as «individual» (in various philosophical interpretations such as late nineteenth - twentieth century, an individual with special qualities), the concept itself extends to Hellenism and later the Roman Empire and is literally «immutable», «indivisible», «atom», a social atom that ultimately cannot be divided, religious philosophers of the XIX - XX centuries revive the concept of the individual and the individual as an immutable immortal perfect being, which retains its integrity and indivisibility during human life and even after death. That is, the dualism of the concepts of soul-development is laid down by the culture of modernism and reaches its peak in the middle of the twentieth century. Simultaneously with bringing the contradictions of modernism to its culmination, self-denial during the Second World War and catastrophes of totalitarian societies, it becomes clear the need not to oppose, but to complement these concepts – the human soul and the development of human civilization, the word combiner (mediator) becomes a new understanding which is the basis, including the emergence of the postmodern paradigm as a paradigm of theistic societies, totalitarian narratives, where the individual is always a victim of the greater interests of society and its grand narratives. Yuval Noah Harari [Харари, 2018] writes about a new religion of the twentieth century – humanism, where outdated religious categories are replaced by the category of economic development and achieving maximum well-being by the individual in this earthly life. We agree with this view, at the same time we must emphasize that the duality of the concept of «personality development» comes from the duality of the very view of modernism, including emphasized by advanced Cartesianism, with the assimilation of the bitter lessons of modernism it becomes clear that not only «New Times never existed» [Ляур, 2006] (Bruno Lyatur), but that humanity can only develop successfully when the main value is recognized by man, the individual as an example of a comprehensively developed harmonious person.

The totalitarian regimes of the twentieth century were aimed at leveling and destroying the individual, by replacing the system of education with a system of training and total control, which is well shown in the works of M. Foucault and his followers. Due to the oppression of various abilities of individuals, the destruction of the personal qualities of entire groups, the concept of trauma, collective trauma arises. Cultural trauma is understood as an unexpected wound, a defeat, where there is both the effect of surprise and strong emotional shock, a shock, cultural trauma combines the understanding of vulnerability, surprise, and hence unconsciousness, and adaptation, survival.

In the 1990s and 2000s, it became clear that individual trauma also had a collective dimension, and that we as human beings and peoples were all connected by shared experiences. Thus, Arthur Neal in 1998 in his work «*National Trauma and Collective Memory*» [Neal, 1998] introduces the concept of national cultural trauma, which involves understanding of cultural trauma as an event that is constantly lost in the collective consciousness at the national level. It is possible to get rid of this collective experience, the destruction of one person is as important as the destruction of whole groups, but it is on the basis of personal beginnings and choice that these groups are formed, so the destruction or oppression of the individual is the destruction of the foundations of society. To overcome by means of psychoanalysis, positive cultural creativity and special democratic practices of education, where critical thinking, personal opinion, personal decisions and independence of creativity are fused and brought up.

Since the combination of components of consciousness and unconscious mechanisms, the utterance of trauma, is important for understanding cultural trauma, psychoanalysis and hermeneutics (Gilbert Diatkin, Paul Ricœur) also address this problem. In Gilbert Diatkin's work «*On the Other Side of the Pleasure Principle*» [Дяткин, 2018], cultural trauma is characterized as a recurring experience that combines pain, suffering, and some satisfaction with the recurrence of that experience, which is a psychological mechanism for both survival and compensation. In Paul Ricœur's work «*Memory, History, Oblivion*» (2004) [Рикер, 2004] he fixes not only mechanisms of repetition on cultural trauma, but also the obligatory obsession with traumatic memories, this obsession man is unable to overcome on their own, only with the help of a certain collective hermeneutics, i.e. the injured person desperately needs therapy, and the best therapy is education and experience of generational and intergenerational relations, i.e. different generations and age groups need trauma hermeneutics, which should be considered in different educational approaches and strategies.

In 2000-2020, the concept of cultural trauma is associated with collective identity, which is understood not only as a mechanism for building their collective cultural identity, but also a mechanism of cultural mediation, through this mechanism cultural trauma is detected, proclaimed and cured, or rather, because finally, according to researchers, it cannot be overcome, at least at the level of one or two generations. Hence the generational theories of trauma (Tamara Gundorova), which examines cultural traumas inherent in certain generations («lost» generation, «boomers», generation «X», generation «Z», «millennials», etc.).

Postmodernism begins by emphasizing that the self-movement of the human personality is only consistent (not guided) with large social communities, which should not impose ready-made recipes for development, hence the notion of self-development as conscious human growth through self-education and involvement to increasingly complex communications. Humanism becomes a form of religion that humanity worships as God, and therefore all human interests become a priority. Yuval Noah Harari [Харари, 2018] in particular points out that in recent centuries, communication methods have changed significantly, it is no longer enough to communicate with hundreds of such individuals, he lives in a world where the number of similar individuals is hundreds of millions and billions of people. New religion and ethical attitude of humanism and the impossibility of ignoring new ways of communication, where education becomes a matter of society and a guarantee of «flexible» socialization, which was not possible in the Middle Ages, much less in a tribal community closely related to wildlife.

Scientific novelty. It is stated that education, development and self-development of the individual become the main strategies of the information age and postmodern culture, which contributes to overcoming the totalitarian colonial traumatic experience. The personality in the modern and postmodern paradigm (concepts, attitude to the personality, processes of education, social institutions, self-education) is investigated. It should be noted that self-development of the individual will acquire a global scale: whether it will be measured by the coefficient of happiness or economic efficiency of a society, there are scientific debates, one thing is certain - at the same time education, self-education and upbringing become the deal of not individual countries, but humanity on the whole.

Conclusions. 1. In the modern paradigm, the individual implicitly contains the antithesis of mental and physical origin, immutability, and hence eternity, and development as a certain adaptation of man to the external circumstances of socio-cultural life.

2. Postmodernism replaces this contradiction with the controversy or dialectic of personality as unchanging, perfect and at the same time constantly growing under the influence of both external and internal factors, the application of the concepts of self-development and self-education philosophical paradigm, as modern and colonial discourse seeks to do.

3. Based on the presented argumentation, a conclusion is made about education and self-development as key strategies of postmodern philosophy in overcoming the totalitarian cultural trauma of imprisonment.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бауман З. Индивидуализированное общество / пер. с англ. Москва: Логос, 2002. 181 с.
- Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність / пер. з польск. А. Бондар, О. Сливинський. Київ: Критика, 2005. 528 с.
- Дяткин Ж. (2018). По ту сторону принципа удовольствия URL <<http://psychoanalysiskharkov.com/%D0%BF%D0%BE-%D1%82%D1%83-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B0-%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F/>>
- Кислюк К. Українська ідентичність: історично-культурні ретроспективи і сучасні перспективи. *Філософська думка*. 2018. №3. С.48-65.
- Латур Б. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии / пер. с фр. Д.Я. Калугина; науч. ред.. О.В. Хархордин. Санкт-Петербург: Изд-во Европ. ун-та в СПб-ге, 2006. 296 с.
- Рикер П. Память, история, забвение / пер. с фр. Москва: Изд-во гум. лит-ры, 2004. 728 с.
- Рікер П. Сам як інший / пер. з фр. Київ : Дух і Літера, 2000. 458 с.
- Харарі Ю. Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього. Київ : Book Chef, 2018. 512 с
- Alexander J. Cultural Trauma and Collective Identity. Oxford: Oxford University Press, 2003. 296 p.
- Averianova N., Voropaieva T. Transformation of the Collective Identity of Ukrainian Citizens After the Revolution of Dignity (2014 – 2019). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2020. №7. P. 45-71. DOI: 1219654 – Article Text-497128-1-10-20201218
- Caruth C. Listening to Trauma: Conversations with Leaders in the Theory & Treatment of Catastrophic Experience. Baltimore: John Hopkins University Press, 2014. 392 p.
- Caruth C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History. Baltimore: John Hopkins University Press, 2016. 208 p.
- Dodonova V., Dodonov R.. Transformation of social values during a pandemic and problems of global solidarity. *Cxið*. 2020. №3 (167). P.21-26. DOI: 10.21847/1728-9343.2020.3(167).206757
- Dzeban O., Aleksandrova O., Vinnikova N. Axiological portrait of information society. *Cxið*. 2019. №5 (163). P.13-19. DOI: 10.21847/1728-9343.2019.5(163).182436
- Kuzio T. Putin's War against Ukraine. Revolution, Nationalism and Criminality. Kyiv: Duch i Litera, 2018. 560 p.
- Mroz T. Reply to the Paper «National Philosophy at a Subject of Comparative Research» *Sententia*. Volume 37, nom.1. 2018. P. 130-35. DOI: <http://doi.org/10.2240/sent37.01>
- Neal A. G. National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century. Armonk, New York: Sharpe, 1998. 224 p.
- Wilber K. Introduction to integral Theory and Practice: IOS Basic and the AQAL Map. *AQAL Journal of Integral and Practice*. 2005. nom.1. 2-38
- Yosypenko S., Rudenko S. National Philosophy as a Subject of Comparative Research. *Sententia*. Volume 37, nom.1. 2018. P. 120-29. DOI: <http://doi.org/10.2240/sent37.01>

REFERENCES

- Bauman, Z. (2002). *The Individualized Society*. Moscow: Logos.181. (Original work published 2000). (In Russian)
- Hnatiuk, O. (2005). *Farewell to the Empire: Ukrainian Discussions on Identity*. Kyiv: Krytyka. 528. (Original work published 2004). (In Ukrainian)
- Diatkin, G. (2018). *On the Other Side of the Pleasure Principle*. URL <<http://psychoanalysiskharkov.com/%D0%BF%D0%BE-%D1%82%D1%83-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B0-%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F/>>

- %D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F/> (In Russian)
- Kysliuk, K. (2018). Ukrainian Identity: Historical and Cultural Retrospectives and Modern Perspective. *Philosophical Thought*. nom.3. P.48-65. (In Ukrainian)
- Latour, B. (2006). *New Time has not come. Esse in symmetric anthropology. Trans. from fr. D. Kalugin, ed. O. Harhordin*. St. Peterburg: European University. 296. (Original work published 1991). (In Russian)
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, History, Oblivion / Trans. from fr.* Moscow: Humanitarian Literature. 728. (Original work published 2000). (In Russian)
- Ricoeur, P. (2000). *Oneself as Another*. Kyiv: Duch i Litera. 458. (Original work published 1999). (In Ukrainian)
- Hararri, U.H. *Homo Deus. A Brief history of Tomorrow*. Kyiv: Book Chef, 2018. 512 (Original work published 2015). (In Ukrainian).
- Alexander, J. (2003). *Cultural Trauma and Collective Identity*, Oxford: Oxford University Press. 296. (In English).
- Averianova, N., Voropaieva, T. (2020). Transformation of the Collective Identity of Ukrainian Citizens After the Revolution of Dignity (2014 – 2019). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. nom. 7. P. 45-71. DOI: 1219654 – Article Text-497128-1-10-20201218 (In English).
- Caruth, C. (2014). *Listening to Trauma: Conversations with Leaders in the Theory & Treatment of Catastrophic Experience*. Baltimore: John Hopkins University Press. 392 p. (In English).
- Caruth, C. (2016). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: John Hopkins University Press. 208 p. (In English).
- Dodonova, V., Dodonov, R. (2020). Transformation of social values during a pandemic and problems of global solidarity. *East*. №3 (167). P. 21-26. DOI: 10.21847/1728-9343.2020.3(167).206757 (In English).
- Dzeban, O., Aleksandrova, O., Vinnikova, N. (2019). Axiological portrait of information society. *East*. №5 (163). P.13-19. DOI: 10.21847/1728-9343.2019.5(163).182436 (In English).
- Kuzio, T. (2018). *Putin's War against Ukraine. Revolution, Nationalism and Criminality*. Kyiv: Duch i Litera, 2018. 560 (In English).
- Mroz, T. (2018). Reply to the Paper «National Philosophy at a Subject of Comparative Research» *Sententia*. Volume 37, nom.1. P. 130-35. DOI: <http://doi.org/10.2240/sent37.01> (In English).
- Neal, A. G. (1998). *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. Armonk, New York: Sharpe. 224 p. (In English).
- Wilber, K. (2005). Introduction to integral Theory and Practice: IOS Basic and the AQAL Map. *AQAL Journal of Integral and Practice*. 2005.1. P.2-38 (In English).
- Yosypenko, S., Rudenko, S. (2018). National Philosophy as a Subject of Comparative Research. *Sententia*. Volume 37, nom.1. P. 120-29. DOI: <http://doi.org/10.2240/sent37.01> (In English).

УДК 141.319.8 : 130.2

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-02

Horodyska Olha Mykolayivna

Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D in Philosophical Sciences),
Associate Professor of Philosophy Department, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Kyrpychova st., 2, B. U1, R. 904.
e-mail: olgagorod241@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7665-2185

CARE OF THE SELF AS LIMIT-EXPERIENCE

In the article there was made the analysis of Foucault's concept of experience within contemporary anthropological crisis. It was emphasised that European humankind and culture have got hazardously growing distance between knowledge (truth) and human's life (experience), and this situation necessitates searching for life practices based only on knowledge which is really required for the human one. Foucault uses experience in multi-dimensional mode referring to knowledge, experiment, attempt, practice, etc. Experience is considered to be something human that comes out of the changed, and such comprehension of experience is asserted to be the core one. There assesses experience as a crucial fundamental condition for human one to be the self, to be fulfilled, and also there validates the limit-experience as the required one. This kind of experience transgresses the limits of coherent subjectivity as it functions in everyday life, indeed threatens the very possibility of individual's life itself, and tears the subject from itself. Both experience and limit-experience are aimed at personal self-transformation which obviously questions current conceptions of the boundaries of possible experience, and they are the only condition for the one to attain truth and live according to it.

Since life and truth compose indivisible unity, there emerges obviously the problem of those mechanisms and techniques which could be the route for achieving harmonic human being. Antique care of the self is considered to be the most suitable and productive form of human experience and the most essential kind of limit-experience yet. All the technics which form care of the self eventually aimed at teaching humans to find themselves via the refutation of everything which is not its own. All these laborious efforts of self building are focused on working out human's ability to choose what is close and to deny what is alien, and it is the most challenging point in care of self implementation. For the moment there is no uncrossable boundary between subject and object, self and the world. Human becomes the only relevant boundary and the only reachable limit for oneself. One is doomed to the continuous process of getting each time new experience, to the endless conducting of new limits not out but inside the self. So human has come to real marginalisation – not via social or cultural prohibitions but via paving limit, margin though the subject and by itself only.

Keywords: human, experience, limit-experience, subject, subjectivity, care of the self, marginalisation

Городиська Ольга Миколаївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
Харків, вул. Кирпичова, 2, Корпус У1, к. 907.
e-mail: olgagorod241@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7665-2185

ТУРБОТА ПРО СЕБЕ ЯК ГРАНИЧНИЙ ДОСВІД

У статті проведено аналіз фукольдїанського поняття «досвід» в межах антропологічної кризи. Підкреслюється, що європейське людство та культура отримали загрозово зростаючий розрив між знанням (істиною) та життям людини (досвідом), і ця ситуація викликає необхідність пошуку життєвих практик, які базувалися б лише на знанні, що їх людина дійсно потребує. Фуко використовує поняття «досвід» у багатовимірному сенсі, посилаючись на знання, експеримент, спробу, практику тощо. Досвід розглядається як щось таке, з чого людина виходить зміненою, й таке розуміння досвіду затверджується як ключове. Досвід оцінюється як принципова фундаментальна умова для людини бути собою, відбутися, крім того, граничний досвід також обґрунтовується як необхідний. Цей тип досвіду порушує межі цілісної суб'єктивності як вона функціонує у щоденному житті та дійсно погрожує самій можливості життя індивіду як окремого себе, відриває суб'єкт від себе. Досвід та граничний досвід разом спрямовано на особистісну

самотрансформацію, що вочевидь викликає питання щодо наявних понять про межі можливого досвіду, і вони є єдиною умовою для людини віднайти істину та жити згідно із нею.

Оскільки життя та істина складають нерозривну єдність, виникає вочевидь проблема тих механізмів та технік, які могли б стати способом досягнення гармонії людського буття. Антична турбота про себе розглядається як найбільш придатна та продуктивна форма людського досвіду, а також як найсуттєвіший тип граничного досвіду. Усі техніки, які складають турботу про себе, із необхідністю спрямовані на навчання людини знаходити себе через відмову від усього того, що не є нею самою. Усі ці кропіткі зусилля побудови себе фокусуються на напрацювання людиною здібності обирати те, що є близьким, та відкидати те, що є чужим, і це є найбільшим викликом у впровадженні турботи про себе. Наразі не існує чітких меж між суб'єктом та об'єктом, собою та світом, які неможливо було б перетнути. Людина стає єдиною актуальною та досяжною межею для себе. Вона приречена на постійний процес отримання кожного разу нового досвіду, на безкінечне проведення нових меж не ззовні, а всередині себе. Отже людина прийшла до справжньої маргіналізації – не через соціальні або культурні заборони, але через прокладання меж, границь через власний суб'єкт та лише самостійно.

Ключові слова: людина, досвід, граничний досвід, суб'єкт, суб'єктивність, турбота про себе, маргіналізація

Городыская Ольга Николаевна

кандидат философских наук, доцент кафедры философии Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»,

Харьков, ул. Кирпичова, 2, Корпус У1, к. 907.

e-mail: olgagorod241@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7665-2185

ЗАБОТА О СЕБЕ КАК ОПЫТ-ГРАНИЦА

В статье проведен анализ фукольдьянского понятия «опыт» в условиях антропологического кризиса современности. Подчеркивается, что европейские человечество и культура получили угрожающе растущий разрыв между знанием (истина) и жизнью человека (опытом), и эта ситуация вызывает необходимость поиска жизненных практик, которые основывались бы лишь на знаниях, в которых человек нуждается. Фуко использует понятие «опыт» как многомерное, ссылаясь на знания, эксперимент, попытку, практику и тому подобное. Опыт рассматривается как нечто, из чего человек выходит измененным, и такое понимание опыта утверждается как ключевое. Опыт оценивается как принципиальное фундаментальное условие для человека быть собой, состояться, кроме того, опыт-граница также обосновывается как необходимый. Этот тип опыта нарушает границы целостной субъективности, как она функционирует в обыденной жизни, и действительно угрожает самой возможности жизни индивида как такового, отрывает субъект от себя. Оба, опыт и опыт-граница, нацелены на личностную самотрансформацию, что, очевидно, вызывает вопросы о наличии понятий о границах возможного опыта, и они являются единственным условием для человека обрести истину и жить согласно ей.

Поскольку жизнь и истина составляют неразрывное единство, очевидно, возникает вопрос о тех механизмах и техниках, которые могли бы стать способом достижения гармонии человеческой жизни. Античная забота о себе рассматривается как наиболее подходящая и продуктивная форма человеческого опыта, а также как существеннейший тип опыта-границы. Все техники, которые составляют заботу о себе, с необходимостью нацелены на научение человека находить себя через отказ от всего того, что им не является. Все эти скрупулезные усилия построения себя фокусируются на выработке человеком способности выбирать то, что является близким, и отбрасывать то, что является чужим, и это является наибольшим вызовом в применении заботы о себе. Сегодня не существует таких границ между субъектом и объектом, человеком и миром, которые невозможно было бы перейти. Человек становится единственной актуальной и достижимой границей для себя. Он обречен на постоянный процесс получения каждый раз нового опыта, на бесконечное проведение новых границ не снаружи, а внутри себя. Таким образом, человек пришел к истинной маргинализации – не через социальные или культурные запреты, а через прокладывание пределов, границ через собственный субъект и только самостоятельно.

Ключевые слова: человек, опыт, опыт-граница, субъект, субъективность, забота о себе, маргинализация.

The world today is too complicated and enough multileveled for human one to accept it immediately and truly. It makes certain problems in human's relations not only with the world but with oneself as well. Moreover human ones continue building his/her lives using values, knowledge, practices, forms of social activity which are external, not similar, and even alien to the person. The former anthropological basis is broken and there is no new one for the moment. Talking about the reasons of this situation is not the purpose of the research nevertheless there will be some reflexions about it in the following presentation. The research is *aimed at* investigating the possible ways for human one to define and to form the sustainable basis for human's future, for new anthropology if there will be such an area of knowledge.

It is essential to emphasise that the former worldview in which human has been really detached from truth producing is not relevant for now. It's reflected first of all in the idea that what gives access to the truth, the condition for the subject's access to the truth, is knowledge and knowledge alone. Michel Foucault evaluated this as a result of so called "Cartesian moment" which philosophically requalified the antique *gnothi seauton* (know yourself), and correspondently discredited the *epimeleia heautou* (care of the self). As a consequence European humankind and culture have got hazardingly growing distance between knowledge and human's life. Knowledge progresses more and more, and human one in any area of life for now doesn't manage to overtake it. It means that "access to truth, whose sole condition is henceforth knowledge, will find reward and fulfilment in nothing else but the indefinite development of knowledge" [Foucault, 2005, p. 18]. Taking into account the gap between truth (knowledge) and human life (practice, experience) there might be worthwhile to work out life practice based only on the knowledge which is really individually true, personally required for human one. So it's useful to return to the life experience as the only basis of human existence.

Inasmuch as we assert practical, experience philosophy the "experience" concept becomes one of the key, and for further research it's necessary to consider it thoroughly. It's worth no doubt applying Michel Foucault's ideas since he was one of a few thinkers who defended the experience philosophy of human as the only true one. In an interview from 1968, Foucault suggested that "if scientific socialism emerged from the utopias of the nineteenth century, it is possible that a real socialization will emerge in the 20th century from *experiences*" [Kimball, 2020]. Foucault refers to experience throughout his work, especially in his early texts on psychiatry and psychology from the 1950s and 1960s and in his late work from the 1980s. Foucault uses *experience* in multi-dimensional mode referring to knowledge, expertise, experiment, attempt, practice, and even to taste. Moreover "he uses many different concepts of experience, such as "lived experience", "background experience", "contradictory experience", "transformative experience", "forms of experience", "fields of experience", "limit-experience" and "experience of the self". These different concepts include intersubjective and personal, societal and political, spatial, abstract, and very concrete features depending on their meanings and contexts of usage" [Tirkkonen, 2019, p. 448].

Personally Michel Foucault emphasised that "an experience is something you come out of changed" [Foucault, 1991, p. 27], and such comprehension of experience seems to be the core one. This statement is based on Foucault's affinity to the specific philosophical area represented by Nietzsche, Bataille, and Blanchot who had significantly influenced Foucault. As he pointed out these three thinkers "try through experience to reach that point of life which lies as close as possible to the impossibility of living, which lies at the limit or extreme. They attempt to gather the maximum amount of intensity and impossibility at the same time" [Foucault, 1991, p. 31]. Furthermore "experience according to Nietzsche, Blanchot, and Bataille has rather the task of "tearing" the subject from itself in such a way that it is no longer the subject as such, or that it is completely "other" than itself so that it may arrive at its annihilation, its dissociation" [Foucault, 1991, p. 31], and by Foucault it distinguishes their position from phenomenologist's interpretation of experience concept. As he defines it, "the phenomenologist's experience is basically a way of organizing the conscious perception... of any aspect of daily, lived experience in its transitory form, in order to grasp its meaning" [Foucault, 1991, p. 30-31]. In opposite to this and following his predecessors Foucault claims only the actual experience as a true one. He even considers his writing as an integral part of the personal experience because it also works as something that changes a person: "When I write, I do it above all to change myself and not to think the same thing as before" [Foucault, 1991, p. 27]. This position is definitely an adopted of the ancient care of the self which will be considered later.

Obviously Foucault assesses experience as a crucial fundamental condition for human one to be the self, to occur actually, to be fulfilled. It deals closely as we noticed with the personal searching for truth and with living according to this truth. Consequently there emerge two next already mentioned phenomena – limit-experience and care of the self. It's *relevant* to investigate both of these experience modi which take place and manifest themselves no doubt on the edge of daily, stiffen human life, and their principal affinity, even coincidence will be researched here.

Limit-experience is one of the most important and often-used concept in practical, experience type of philosophy which is presented by Nietzsche, Bataille, Blanchot and Foucault himself as well. By this reason there exist a number of definitions, refinements and interpretations of this experience form. "Such a notion of an experience that undermines the subject, Foucault called a "limit-experience," because it transgresses the limits of coherent subjectivity as it functions in everyday life, indeed threatens the very possibility of life – or rather the life of the individual – itself" [Jay, 1995, p. 158]. Shortly by Foucault limit-experiences mean strong, almost unlivable personal experiences, or as he himself interprets it: "It is this de-subjectifying undertaking, the idea of a "limit-experience" that tears the subject from itself" [Foucault, 1991, p. 31]. But it should be emphasised that generally the terms of "experience" and "limit-experience" are not distinguished too much because both of these practices converge in the background human's need to pass through some boundary either it is out conditions or inner human state. Experience and limit-experience are aimed at personal self-transformation which obviously questions the current conceptions of the boundaries of possible experience, "where perceptual, cognitive, or emotional borderlines sway, break, or waver: an experience that momentarily disrupts the boundary between subject and object or subject and subject" [Nutters, 2017]. Foucault no doubt widely provided a vigorous defence of experience, "but as he further developed its meaning, it revealed certain paradoxical implications. For not only did he affirm a proactive notion of experience – the "task of "tearing" the subject from itself" – but he also endorsed a reactive one: experience as a post facto reconstruction of that action" [Jay, 1995, p. 158]. In personal human existence it may be realised in the idea that "an experience is neither true nor false: it is always a fiction, something constructed, which exists only after it has been made, not before; it isn't something that is "true", but it has been a reality" [Foucault, 1991, p. 36]. Foucault even insists on the significance of such fictional character of human experience because it is the only way for human one to aware him/herself and to construct the experience as real being. In separate, self-reality no general ontological system has the priority but the personal human's choice and living according to this choice. That's why Foucault calls his books the way to constitute his experience for him though they are fictions, but there is no experience without them.

Every individual experience and limit-experience particularly is always enough complicated by social connections and interrelations, and it causes more certain peculiarities in providing of human experience. Living in the community presupposes the adherence to the definite rules, conditions, values etc. which usually serve the limits human one tries to keep. At the same time not all of those limits are really related to the individual as the own ones, and even in phenomenologist's interpretation of experience all the values, rules, authorities etc. should be thoroughly reconciled and tried on human personally. Here is obviously the coincidence with Bataille's comprehension of experience (actually including the limit-experience mode). He calls experience a voyage to the end of the possible of man: "Anyone may not embark on this voyage, but if he does embark on it, this supposes the negation of the authorities, the existing values which limit the possible. By virtue of the fact that it is negation of other values, other authorities, experience, having a positive existence, becomes itself positively value and authority" [Bataille, 1988, p. 7]. Then he notices the paradox in the authority of experience – "based on challenge, it is the challenging of authority; positive challenge, man's authority defined as the challenging of himself" [Ibid.]. But there is one more paradox. If experience may be construed as its own authority, based on no exterior criteria such as theology or reason, "it is nonetheless an authority that is always undermining itself" [Jay, 1995, p. 165], so human one is doomed to the continuous process of getting each time new experience, to the permanent state of challenging of oneself, to the endless conducting of new limits not out but inside the self. Moreover "limit-experience means that there is no uncrossable boundary between subject and object, ego and alter, self and world" [Ibid.]. Human becomes the only relevant boundary and the only reachable limit for oneself. Hence experience in any form based on knowledge about oneself becomes the only true way of human being, existence. Human's path is "to go deeper, to transform oneself and to revolutionize relationships to be completely "other"" [Foucault, 1991, p. 48]. So Foucault describes human's life as "an experience that might permit an alteration, a

transformation, of the relationship we have with ourselves and our cultural universe: in a word, with our knowledge... Thus this game of truth and fiction... will permit us to see clearly what links us to our modernity and at the same time will make it appear modified to us" [Foucault, 1991, p. 37].

As we see the focus of philosophical interest here moves from our world to individual reality, and personal experience becomes the only condition of getting truth and consequently living according to this truth. Since life and truth compose indivisible unity there emerges obviously the problem of all those mechanisms and techniques which could be the route for achieving the harmonic human being. Michel Foucault had already singled out the most suitable and productive form of human experience originated in ancient world but again demanded in contemporaneity. It's about antiquity *care of the self* phenomenon. It's worth considering care of the self widely as the "technology of the self" or "technique of the self" aimed at subjectivation irreducible to the symbolic activity. It's really the only path for human one to get purely individual true knowledge about the self and to live according to this truth. Moreover care of the self appears as the optimal form of individual life experience and even limit-experience inasmuch as we evaluate human ones to be the only relevant boundary and the only reachable limit for themselves. Destructing of the stiffen notion about the self in order to construct the new vision of the own truth and life is the leading aim of the care of the self. In other words it aimed at transformation for the further transformation, and that's why it may be called as the limit-experience as the "technology of the self". Foucault defines the last one as "reflected and voluntary practices by which men not only fix rules of conduct for themselves but seek to transform themselves, to change themselves in their particular being, and to make their life an oeuvre" [Foucault, 1994, p. 545]. So there might be emphasised that for human one the existential issue, even trouble is to discover the real boundary, limit inside oneself. Natural human's mode of living is self-realisation in frame of social and cultural conditions and requirements, and for the individual it means usually the mere subordination to the already existing actuality. But as it was already noticed during the history of European civilisation human has been individually detached from truth producing, and all those social and cultural conditions and requirements are often alien to the individual. It should be better to refuse of the existing position then to accept it as the individual truth of life.

Searching for the self naturally leads to the necessity of the so called "present-day man" oblivion. Bataille analysing Nietzsche's ideas presupposed the vanishing of true limit-experience and limit existence as well. "In experience, there is no longer a limited existence. There a man is not distinguished in any way from others: in him what is torrential is lost within others. The so simple commandment: "Be that ocean," linked to the *extreme limit*, at the same time makes of a man, a multitude, a desert. It is an expression which resumes and makes precise the sense of a community. I know how to respond to the desire of Nietzsche speaking of a community having no object other than that of experience (but designating this community, I speak of a "desert")" [Bataille, 1988, p. 27]. Bataille obviously relies on the interpretation of the "present-day man" as the one "with the thousand cacophonous idiocies (almost scientific, ideology, blissful joking, progress, touching sentimentality, belief in machines, in big words and, to conclude, discordance and total ignorance of the unknown)..." [Bataille, 1988, p. 28]. Also he links such human with the "desert-like" truth and devastation, and for the one there is no return to the past, to the "ancient man" as a bacchant philosopher with the happiness of being, of affirming, the refusal to be everything, natural cruelty, fecundity, – with all that could be evaluated as the unique inner, individual experience.

It should be particularly highlighted here that all these negative "cacophonous idiocies" were the results of the out, mostly social reality circumstances which take human one far from him/her as a subject, far from the inner experience and cause the experience not always healthy for the individual. For this issue Foucault even proposes the concept of "contradictory experience" to draw attention to social conflicts that affect mental well-being. Such experience extends on the various human practices, and it is naturally gone through by individuals. But the contradictory experiences "can be recognized as phenomena of social injustice, including economic exploitation, imposed competition, colonialism, imperialist wars and class struggles... [they] disturb the subject's affective life and stability from the outside" [Tirkkonen, 2019, p. 450]. Though it sounds weird the outside is sufficient for itself, it doesn't need to be proved or substantiated, but for human one as for subject mere subordination to the external world as we noticed could be devastating. Surely sometimes human social, collective practice may serve the sui generis cut-off point in searching for the self but at the same time it presupposes the hazard of individual experience revaluation both as in negative as in positive dimensions. As Foucault asserts "an

experience is, of course, something one has alone; but it cannot have its full impact unless the individual manages to escape from pure subjectivity in such a way that others can – I won't say re-experience it exactly – but at least cross paths with it or retrace it" [Foucault, 1991, p. 40].

One of the most useful collective practice and limit-experience closely connected with it is acknowledging the finitude of others. Death is for now may be the only experience really unreachable for the subject inasmuch as human cannot present the own fiction as a result of the one's awareness. So the death experience is available for the individual only as acknowledging the finitude of others which is the obligatory condition for human to aware the own finitude, mortality. Moreover it becomes for the individual the mean to focus on the self: "Experiencing the death of the alter, even from the "outside," compels us to experience the alterity within ourselves" [Jay, 1995, p. 167]. As we see such social experience whatever contradictory it could be reinforces human's need in the care of the self that is in focussing on the inner experience, the own limits, the unique individual vision tune with personal truth. Bataille claimed to reject external means, and ancient care of the self regained by Foucault for the moment becomes the extremely relevant human (limit-) experience.

Concerning limit-experience care of the self looks like the most essential its kind. As human becomes the only relevant boundary and the only available limit for oneself, and it happens on the truth basis– truth of human him/herself not the externally produced one, there is a crucial question – what is care of the self as an experience? There must be definitely clear that talking about the subject (subjectivity) as the source and the aim of care of the self we speak about subject as "the "subject of" a certain number of things: the subject of instrumental action, of relationships with other people, of behaviour and attitudes in general, and the subject also of relationships to oneself" [Foucault, 2005, p. 57]. Initially Plato employs the notion of *khresis* in order to seek the self one must take care of, and it refers not to the soul-substance he discovers, but rather to the soul-subject. It means taking care of oneself as subject of the *khresis* (with all the word's polysemy: subject of actions, behaviour, relationships, attitudes, etc.). Foucault emphasises that *khresis* deals with the certain mode of activity – doing what one should with something, using it properly and in accordance with the rules as well as construing certain attitude towards oneself. Here the subject's (subjectivity) position is asserted. Therefor it is useful first and foremost to learn the paths and means of taking care of the self in order to find out the congruity between oneself and everything.

In the *History of sexuality* Foucault describes the particularity of care of the self experience. As he said here we touch on "one of the most important aspects of this activity devoted to oneself: it constituted, not an exercise in solitude, but a true social practice..." [Foucault, 1986, p. 51]. It means that care of the self could be realised only within social conditions and positions, and it's one of the care of the self key peculiarities. Moreover providing care of the self presupposes active social (and cultural) interactivity though such connections are problematically widespread in society yet. It deals closely with the task of tutoring the others, and this is one of the basic conditions of the successful care of the self implementation.

All the attention to the self Foucault emphasises does not depend solely on the existence of schools, lectures, and professionals of spiritual direction for its social base; it finds a ready support in the whole bundle of customary relations of kinship, friendship, and obligation. It is clear when "in the practice of the care of the self, one appealed to another person in whom one recognized an aptitude for guidance and counseling, one was exercising a right. And it was a duty that one was performing when one lavished one's assistance on another, or when one gratefully received the lessons the other might give" [Foucault, 1986, p. 52-53]. Writing also becomes the inherent element of care of the self. As Foucault points out "one of the tasks that defines the care of the self is that of taking notes on oneself to be reread, writing treatises and letters to friends to help them, and keeping notebooks in order to reactivate for oneself the truths one needed. Seneca's letters are an example of this self-exercise" [Foucault, 1997, p. 232]. No doubt all these forms of social and cultural interrelations eventually aimed at teaching humans to find themselves via the refutation of everything which is not the individual, not one's own. All these laborious efforts of oneself building are focused on working out the human's ability to choose what is close and to deny what is alien, and this is the most challenging point in care of the self implementation.

The limit-experiences described by Foucault in his outstanding works look as the clearest historical and cultural limit forms doomed for a long time to maximal exclusion of social reality, and they can't be something where human ones want to participate in. But such initial obvious marginalisation of madness, imprisonment, etc. doesn't guarantee for now the exclusion of the one from the limit-experience

forms because care of the self built on the one's own truth presupposes for the "subject of" trying of any possible and even impossible truth and experiences in order to find and realise oneself. It's the experience "that permits us to single out certain mechanisms (for example, imprisonment, penalisation, etc.) and at the same time to separate ourselves from them by perceiving them in a totally different form, must be one and the same experience" [Foucault, 1991, p. 37-38]. It means that "as limit-experiences are excluded, they embody cultural values that support the very gestures of exclusion" [Tirkkonen, 2019, p. 452], and this intensifies human's need in trying oneself even in the prohibited field of experience. There is no consequently another path for human to find who is oneself besides care of the self experience. Not coincidentally Foucault asserts that Socrates upholding care of the self asks not about human's nature, he asks "a much more precise, interesting, and difficult question, which is: You must take care of yourself; but what is this "oneself" (auto to auto), since it is your self you must take care of? Consequently the question does not concern the nature of man but what we – that is us today, since the word is not in the Greek text – will call the question of the subject. What is this subject, what is this point towards which this reflexive activity, this reflected activity, which turns the individual back to himself, must be directed?" [Foucault, 2005, p. 38]. Following Bataille's idea that there is no more uncrossable boundary between subject and object, ego and alter, self and world we have come here to real marginalisation – not via the social or cultural prohibitions but via paving limit, margin though the subject and by oneself only. Possibly "those experiences that were once marginalised must now be recognised and validated by the dominant culture... Maybe the margin must, in fact, be realised or made visceral in some way?" [Nutters, 2017].

In drawing *conclusions* it's pertinent to remember how Michel Foucault understands his own experiences he has passed through. Foucault's life experience looks a bright sample not only of limit-experience but care of the self as well. His "technology of the self" fixed and reflected in his works helps to understand the mechanism of searching for the truth and realisation of oneself based on the truth which should be the source and the purpose of human, subjectivity, "subject of" life. Foucault compares his experience field with labyrinth as he says "into which I can venture, in which I can move my discourse, opening up underground passages, forcing it to go far from itself, finding overhangs that reduce and deform its itinerary, in which I can lose myself and appear at last to eyes that I will never have to meet again. I am no doubt not the only one who writes in order to have no face. Do not ask who I am and do not ask me to remain the same: leave it to our bureaucrats and our police to see that our papers are in order. At least spare us their morality when we write" [Foucault, 1972, p. 17]. Though Michel Foucault's life is not an example of living suitable for anyone his ideas really propose the possible way of anthropological crisis overcoming. Individual experience as the only sufficient basis of the one, extremely clear conveyed in limit-experience and care of the self practices, should become the widely implemented and working instrument of human's life in order not to lose but to attain oneself.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bataille G. Inner Experience. (trans. by Leslie Anne Boldt). New York: State University of New York Press. 1988.
- Foucault M. The Archeology of Knowledge. (trans. by A.M. Sheridan Smith). New York: Pantheon Books. 1972.
- Foucault M. Dits et écrits, 1954–1988. T. IV, 1980–1988. Paris: Éditions Gallimard. 1994.
- Foucault M. Ethics, Subjectivity and Truth. Essential Works of Foucault 1954–1984 (edited by Paul Rabinow, trans. by Robert Hurley & others). New York: The New Press. 1997.
- Foucault M. The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France 1981–82 (trans. by Graham Burchell). New York: Palgrave Macmillan. 2005.
- Foucault M. History of sexuality. Volume 3. The Care of the Self (trans. by Robert Hurley). New York: Pantheon Books. 1986.
- Foucault M. Remarks on Marx: Conversations with Duccio Trombadori (trans. by Goldstein, R.J. & Cascaito, J.). New York: Semiotext(e). 1991.
- Jay M. The Limits of Limit-Experience: Bataille and Foucault. *Constellations*. 1995. Vol. 2. No 2. 1995. pp. 155-174.
- Kimball R. The perversions of M. Foucault. On The passion of Michel Foucault by James Miller. *The New Criterion*. June 2020. Vol. 38. № 10.

<https://newcriterion.com/issues/1993/3/the-perversions-of-m-foucault>

Nutters D. Beginning Again: Michel Foucault and the Limit Experience. 2017.

https://www.academia.edu/30879719/_MLA_2017_Beginning_Again_Foucault_and_the_Limit_Experience

Experience

Tirkkonen S. What Is Experience? Foucauldian Perspectives. *Open Philosophy*. 2019; Vol. 2. pp. 447–461. <https://www.degruyter.com/view/journals/opphil/2/1/article-p447.xml>

REFERENCES

- Bataille, G. (1988). *Inner Experience*. (trans. by Leslie Anne Boldt). New York: State University of New York Press.
- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge*. (trans. by A.M. Sheridan Smith). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1994). *Dits et écrits, 1954–1988. T. IV, 1980–1988*. Paris: Éditions Gallimard.
- Foucault, M. (1997). *Ethics, Subjectivity and Truth. Essential Works of Foucault 1954–1984* (edited by Paul Rabinow, trans. by Robert Hurley & others). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2005). *The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France 1981–82* (trans. by Graham Burchell). New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (1986). *History of sexuality. Volume 3. The Care of the Self* (trans. by Robert Hurley). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1991). *Remarks on Marx: Conversations with Duccio Trombadori* (trans. by Goldstein, R.J. & Cascaito, J.). New York: Semiotext(e).
- Jay, M. (1995). The Limits of Limit-Experience: Bataille and Foucault. *Constellations*. Vol. 2. No 2. 1995. pp. 155-174.
- Kimball, R. (2020). The perversions of M. Foucault. On The passion of Michel Foucault by James Miller. *The New Criterion*. Vol. 38. No 10 / June 2020.
- <https://newcriterion.com/issues/1993/3/the-perversions-of-m-foucault>
- Nutters, D. (2017). Beginning Again: Michel Foucault and the Limit Experience
https://www.academia.edu/30879719/_MLA_2017_Beginning_Again_Foucault_and_the_Limit_Experience
- Tirkkonen, S. (2019). What Is Experience? Foucauldian Perspectives. *Open Philosophy*. 2019; Vol. 2. pp. 447–461. <https://www.degruyter.com/view/journals/opphil/2/1/article-p447.xml>

УДК 130.122

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-03

Білецький Ігор Павлович

кандидат філософських наук, доцент
кафедри теорії культури і філософії науки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
Харків, майдан Свободи, 6, 61022
E-mail: biletsky-igor@i.ua
ORCID: [0000-0003-4995-7842](https://orcid.org/0000-0003-4995-7842)

ФІЛОСОФІЯ, СОФІСТИКА І ДІАЛЕКТИКА В КИТАЙСЬКІЙ ТА ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМАХ

В статті пропонується проаналізувати уявлення про те, що розуміється під такими інтелектуальними дисциплінами та практиками як філософія, софістика та діалектика в китайській та західних парадигмах філософування. Західна філософська традиція спирається на т.зв. античну філософську парадигму (в якій філософія виступає практичною наукою досягнення щастя та уникнення страждань у чужому й ворожому світі), проходить через т.зв. авраамічну (у її християнській версії із її ідеєю монотеїзму та креаціонізму) і досягає нарешті сучасної сциентистської парадигми (із її опорою на природниче знання). Діалектика народжується в рамках античної парадигми, в ній можна три основні аспекти: сократівський (діалектика як метод міркування або навчання шляхом ведення усної бесіди), платонівський (діалектика як підхід, що розглядає протилежності не як виключаючі, а як доповнюючі одна одну), гегелівський або гегелівсько-марксистський (діалектика як підхід, в основі якого лежить принцип розвитку). Виникнення та зміна цих аспектів приблизно відповідають парадигмальним змінам у філософії.

Традиційна китайська філософська парадигма, як уже було зазначено, є організмичною. Організмизм зумовлений клановим характером традиційного китайського суспільства. Усі відносини між людьми чітко поділяються на внутрішні та зовнішні, тобто відносини всередині та за межами своєї групи. Традиційна китайська етика засуджує усе, що може порушити мир і гармонію всередині своєї групи. Суперечки нікого ні в чому не переконують, а лише породжують образи й порушують мир та злагоду всередині групи – і тому їх слід уникати. Звідси афористичний характер, який полягає в тому, що замість систематичного викладу та логічних аргументів використовуються афоризми та окремі оповідки, які легко западають у пам'ять, змушуючи читача чи слухача самому приходити до відповідних висновків.

Якщо інтелектуальний розрив при переході від античної до середньовічної філософії носив парадигмальний характер (переходу від античної до авраамічної парадигми із відповідним перепрочитанням та переінтерпретуванням відповідних філософських текстів), то в Китаї ми радше можемо просто спостерігати до-формування тієї самої парадигми через її звуження. Тобто, різні історичні умови та різні культури у ролі передумов дали абсолютно різні алгоритми розвитку, які демонструють окремі концептуальні паралелі. Але в абсолютно різних контекстах.

Ключові слова: філософія, парадигма, діалектика, софістика.

Biletskyi Igor P.

PhD in Philosophy, associate professor of the
Department of Theory of Culture and Philosophy
of Science V.
N. Karazin National University
6, Svobody sqr. 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: biletsky-igor@i.ua
ORCID: [0000-0003-4995-7842](https://orcid.org/0000-0003-4995-7842)

PHILOSOPHY, SOPHISTICS AND DIALECTICS IN WESTERN AND CHINESE PHILOSOPHIC PARADIGMS

An analysis of what the concepts and practices of philosophy, dialectics, sophistics are in the context of Western and Chinese paradigms of philosophy, is suggested in the article. Western philosophic tradition is based on the so-called Antique paradigm that exceeds from the idea of attaining happiness and avoiding suffering before the face of alien threatening reality, then it passes through the so-called Abrahamic paradigm in its Christian version with its ideas of monotheism and creationism and achieves the modern scientific paradigm at last based on nature science.

Dialectics appeared in the frame of the Antique paradigm; three levels may be pointed out in it: Socratic where dialectics is a method of reasoning or teaching by means of oral conversation, Platonic as an approach that considers opposites not as excluding but supplementing each other, Hegelian and later Marxist where dialectics becomes an approach based on the principle of development. They correspond approximately to the according paradigm transitions in the Occident philosophy.

Traditional Chinese philosophic paradigm is organismic and its organismism is conditioned with clan structure of the traditional Chinese society where all relations between people are subdivided clearly into inner (inside of one's clan) and outer (outside of it) ones. Traditional Chinese ethics blames anything that can break piece and harmony inside of their own group. Disputes can convince nobody, they can only affront and destroy agreement inside of the group. From here the aphoristic character of the traditional Chinese philosophy comes, that supposes using of separate aphorisms and stories in place of logical arguments and systematical expound. These aphorisms and stories fall down into one's memory and make one to come to one's own conclusions.

If intellectual gap at transition from the Antique to the Medieval Abrahamic paradigm was connected with rereading and reinterpretation of the corresponding philosophic texts, then in China it represented only a finishing of the same, existing paradigm through its narrowing. They were different historical conditions and cultures which determined different algorithms of development but nevertheless demonstrate some conceptual parallels. Though in quite different contexts.

Key words: philosophy, paradigm, dialectics, sophistic.

Билецкий Игорь Павлович

Кандидат философских наук,
доцент кафедры теории культуры и философии
науки Харьковского национального
университета имени В.Н. Каразина
Харьков, площадь Свободы, 6, 61022
E-mail: biletsky-igor@i.ua
ORCID: 0000-0003-4995-7842

ФИЛОСОФИЯ, СОФИСТИКА И ДИАЛЕКТИКА В КИТАЙСКОЙ И ЗАПАДНОЙ ФИЛОСОФСКИХ ПАРАДИГМАХ

В статье предлагается проанализировать представление о понимаемом под такими интеллектуальными дисциплинами и практиками как философия, софистика и диалектика в китайской и западных парадигмах философствования. Западная философская традиция опирается на т.н. античную философскую парадигму (в которой философия выступает практической наукой достижения счастья и избегания страданий в чужом и враждебном мире), проходит через т.н. авраамическую (в ее христианской версии с ее идеей монотеизма и креационизма) и достигает, наконец, современной сциентистской парадигмы (с ее опорой на естественное знание). Диалектика рождается в рамках античной парадигмы, в ней можно три основных аспекта: сократовский (диалектика как метод рассуждения или обучения путем ведения устной беседы), платоновский (диалектика как подход, рассматривающий противоположности не как исключаящие, а как дополняющие друг друга), гегелевский или гегелевско-марксистский (диалектика как подход, в основе которого лежит принцип развития). Возникновение и изменение этих аспектов приблизительно соответствуют парадигмальным изменениям в философии.

Традиционная китайская философская парадигма, как уже было отмечено, является организмической. Организм обусловлен клановым характером традиционного китайского общества. Все отношения между людьми четко делятся на внутренние и внешние, то есть отношения внутри и вне своей группы. Традиционная китайская этика осуждает все, что может нарушить мир и гармонию внутри своей группы. Споры никого ни в чем не убеждают, а только рождают образы и нарушают мир и согласие внутри группы – и потому их следует избегать. Отсюда афористический характер, заключающийся в том, что вместо систематического изложения и логических аргументов используются афоризмы и отдельные повествования,

легко западающие в память, заставляя читателя или слушателя самому приходит к соответствующим выводам.

Если интеллектуальный разрыв при переходе от античной к средневековой философии носил парадигмальный характер (перехода от античной к авраамической парадигме с соответствующим перечтением и переинтерпретированием соответствующих философских текстов), то в Китае мы скорее можем просто наблюдать доформирование той же парадигмы через ее сужение. То есть разные исторические условия и разные культуры в качестве предпосылок дали совершенно разные алгоритмы развития, которые демонстрируют отдельные концептуальные параллели. Но в совершенно разных контекстах.

Ключевые слова: философия, парадигма, диалектика, софистика.

В статті пропонується проаналізувати уявлення про те, що розуміється під такими інтелектуальними дисциплінами та практиками як філософія, софістика та діалектика в китайській та західних парадигмах філософування. Раніше нами було запропоноване поняття парадигми філософування й було виділено п'ять таких парадигм: індійську, китайську, античну, авраамічну, сучасну або сциєнтистську. Кожна із зазначених парадигм виникає і розвивається у відповідній системі ментальності і культури, остання розуміється як експліцитна і певним чином відрефлектована частина першої й виражається у мистецтві, міфології, релігії, філософії. Відповідно, різні культури – різні парадигми філософії. Очевидно, що самі поняття софістики та діалектики є елементами філософії західної, вони з'являються в давній Греції, самі терміни походять із давньогрецької мови, в подальшому їх, дещо видозмінюючи, використовують також авраамічна та сциєнтистська парадигми. Що ж стосується парадигми китайської, то самі уявлення¹ про них проникають у неї лише в ХХ столітті, хоча раніше, в рамках класичної китайської філософії можна так само виділити щось подібне.

Перше запитання, на яке потрібно відповісти у зв'язку із указаною проблемою, є питання про те, а що таке власне філософія. В Індії та Китаї, як вказують численні дослідження з історії їх філософії, філософія виступала передусім практичною наукою чи мистецтвом – мета якого полягала чи то у досягненні звільнення – мокші, як у філософії індійській, чи то у відновленні та збереженні гармонії у суспільстві та Всесвіті, як у філософії китайській (т.зв. організмизм чи система світобачення, у якій Всесвіт мислиться як такий собі гігантський організм, а людина чи інша жива істота як свого роду орган всередині цього організму, орган, що має своє місце і функції або своє Дао – ключове поняття усієї китайської філософії, різні школи якої просто по різному його розуміли) [Білецький, 2017]. Китайська та індійська філософії – це дві принципово різні системи думки, які аж до початку ХХ століття розвивалися абсолютно незалежно від західної традиції; індійська традиція справила певний вплив на китайську, разом із буддизмом передавши їй ідеї реінкарнації та просвітління, які китайська традиція значно переосмислила та переробила, зберігши в цілому принципи та методи організмизму.

Індійська та китайська традиції не знали таких явних розривів, які демонструє нам традиція західна з її переходами від античної філософії до середньовічної (авраамічна парадигма) і від середньовічної до сучасної сциєнтистської. Ситуація із античним філософуванням є амбівалентною, оскільки з однієї сторони ми маємо досить багато достатньо повних текстів античної філософії, з іншої - не маємо жодного живого представника відповідних світогляду і культури, для того щоб прояснити певні нюанси, в т.ч. ключові. Справа в тому, що філософія, на відміну від інших інтелектуальних дисциплін, намагається починати із суто самоочевидних положень і, оскільки вони є самоочевидними, то зазвичай їх не згадують у філософських текстах. Звідси можливість різних, в т.ч. протилежних інтерпретацій одних і тих самих античних текстів та систем.

¹ Тобто уявлення в суто західному смислі цього слова.

Ми схилиємося до інтерпретації французького історика філософії П'єра Адо, згідно з якою антична філософія – це філософія, яка виникає зі світобачення людини перед лицем незрозумілого та загрозливого світу. Антична філософія, так само як індійська та китайська, є передусім практичним мистецтвом, мета якого полягає в стремлінні уникнути небезпек цього чужого й загрозливого світу і прожити більш менш щасливе життя. Отже центральна проблема античної філософії – це проблема щастя, і в основі вчення будь-якої її школи лежить етика, етика як сукупність правил життя, що можуть забезпечити таке щасливе життя. Відповідно, філософ – це не той, хто винаходить якісь чудернацькі ідеї (таку людину греки назвали би софістом), а той, хто просто слідує правилам життя певної філософської школи. Для більшості філософів, послідовників відповідної школи цього власне цілком достатньо щоби бути філософами. Для меншості, якій цього недостатньо, передбачається фізика, але фізика не в сучасному розумінні, як наука про об'єктивну реальність, а фізика як обґрунтування етики (тобто того, чому саме такі, а не інші правила). Тим же, кому і цього недостатньо, пропонується логіка (включаючи епістемологію), логіка як обґрунтування фізики. Яскравим прикладом такої структури філософського вчення може бути діалог Платона «Держава», в якому вся цілісна система філософії Платона розгортається, відштовхуючись від питання про щастя².

Щоправда в тій же самій платонівській лінії античної філософії, особливо якщо брати твори учнів і послідовників Платона, починаючи від Аристотеля і далі аж до неоплатоніків, ситуація стає дещо складнішою, а філософські розважання перетворюються на систему суто абстрактного дискурсу (як на сьогодні, із сучасної точки бачення). Власне основний корпус текстів античної філософії, що зберігся до нашого часу, так чи інакше відноситься саме до платонівської лінії. Чи є це випадковістю, й відповідно, якби збереглися в достатньому обсязі тексти якоїсь іншої лінії, то система античної філософії виглядала б для нас зовсім інакшою; чи навпаки, саме тексти платонівської лінії збереглися в такому повному обсязі внаслідок того, що саме платонівська Академія змогла ввібрати та асимілювати найкращі здобутки усіх інших шкіл, відповіді немає [Шичалин Ю.А., 2000].

Власне філософія Платона є своєрідним синтезом поміж діалектичним методом Сократа і піфагореїзмом. Від Сократа іронія, діалог, від Піфагора ідея формування та само-формування людини за допомогою занять математикою та іншими науками [Hadot Pierre, 1995, с. 94-95]. В Академії Платона так само як і у школі Піфагора геометрія й математика в цілому вивчалися не з метою практичного застосування, але для облагородження свідомості, для її переорієнтації зі світу чуттєвих феноменів на світ вищих форм буття, а також для розвинення наполегливості та строгості мислення. Певне саме в платонівській Академії були відкриті й розвинуті основні методи математичної аргументації та репрезентації математичного знання, такі як аксіоми, теореми, докази тощо. Всі вони знаходять логічне завершення десь за п'ятдесят літ після Платона в «Началах» Евкліда. Останній так само був членом Академії.

Розробка методів доказу та аксіоматизації пов'язані з діалектичним методом. У школі Платона діалектика перетворюється на техніку аналізу зі строгими правилами й розподілом ролей. Висувалася певна проблема чи теза, далі один зі співрозмовників її захищав, а інший намагався спростувати чи заплутати першого в його власних відповідях. Вивчення діалектики було абсолютно необхідним, оскільки передбачалося, що учні Платона будуть брати активну участь у публічній політиці. Сам Платон вважав діалектику справою небезпечною, оскільки в молодих людей могло розвинути відчуття, що за її допомогою можна все що завгодно довести або спростувати. Метою ж Платона було

² В цьому діалозі йдеться про те, як декілька друзів на чолі із Сократом збираються для того, щоб виявити проблему щастя. Врешті решт вони доходять до висновку, що щастя – це певний стан душі, що існують різні види душі, для щастя їм потрібні відповідні умови, ці умови може створити лише держава відповідного типу і т.д., і т.п. Закінчується діалог описом того, що буде після смерті.

сформувані в своїх учнів здатність і внутрішню потребу мислити, підпорядковуючи своє мислення логосу чи певному раціональному принципу. В школі Платона діалектика не була суто логічною вправою, якою вона стала пізніше, в часи середньовіччя (див., наприклад, «Діалектику» Аль-Фарабі), але також і вправою духовною, метою якої було прищеплення адептам певного типу світосприйняття й мислення. Мислення, яке трансцендує свій предмет, тобто те, від чого воно відштовхується, й сягає певних первоначал, ототожнених з логосом [Hadot Pierre, 1995, с. 100-102].

При цьому в діалектичних підходах платонівської школи рольова (розмовна) та формально-методологічна (логічна) сторони складають нерозривну єдність оскільки, як писав Платон, саме мислення є тихою розмовою душі з самою собою. Отже діалектичні методи є екстеріоризацією мислення як такого з метою його впорядкування та дисциплінування, а також самопізнання, яке, як передбачалося, веде до універсальних й абсолютних первоначал усього суцього (оскільки бути і мислити одне – теза Парменіда, яку активно поділяли Платон та його послідовники) [Hadot Pierre, 1995, с. 104-105].

Школи античної філософії спиралися на певні догми чи основи, які мали бути зреалізовані в певному способі життя. Це не був догматизм чи ортодоксія в їх пізнішому розумінні слова (принаймні для школи Платона). Спосіб чи стиль життя, який пропонувала платонівська Академія спирався на певну етику діалогу, коли кожен зі співрозмовників, учасників школи, міг вільно висловлювати свої думки й аргументи, не будучи стримуваним ані авторитетом, ані формальними догматами [Hadot Pierre, 1995, с. 105].

Сучасна західна філософія з усіма своїми ключовими концептами, включаючи зазначені, бере свої початки у філософії античній. Ці концепти змінювали своє значення в процесі переходу від античної до середньовічної авраамічної та далі до сучасної парадигм. Спроби впорядкувати різноманітні тлумачення Святого Письма у часи реформації остаточно заплутали ці тлумачення, і для того щоби внести хоча б якусь ясність була запропонована теза про те, що Бог дав людям не одну, а дві книги – книгу Святого Письма і Книгу природи. Остання написана тваринами, рослинами, камінням, небесними тілами і т.п., в основі ж її лежить мова математики [Комарек С., 2020, с. 320].

Отже, що таке діалектика? Діалектика – це метод споглядального аналізу, за допомогою якого можна пізнавати сутність речей, метод, розвинений вперше Платоном (як стверджував неоплатонік Гермас) [Gabor Gary, 2019]. Давньогрецький філософ Альбін, представник платонівської Академії у своєму «Підручнику платонівської філософії» визначає діалектику як науку, яка займається пошуком «сутності усілякої речі», а також розглядом її властивостей. «...Частини діалектики суть розділення, визначення, аналіз, а також індукція і силогізм» (цит. по [Платон, 1986, с. 441]). Тобто тут ми фактично бачимо розуміння діалектики як звичайної логіки, логіки в сучасному розумінні цього слова. Логіки, єдина відмінність якої від аналітики Аристотеля, з іменем якого ми сьогодні пов'язуємо виникнення логіки як науки, це включення до свого складу індукції, якої Аристотель волів не визнавати. В подальшому, в середньовічній філософії й далі аж до Нового часу, розуміння діалектики варіюється від діалектики як науки про мислення (тобто звичайної логіки) і до синоніма назви для загальної філософії як такої. Повне й остаточне рознесення логіки та діалектики слід пов'язувати з Гегелем, який розглядав діалектику як загальну логіку розвитку природи, мислення, суспільства, окремим випадком якої виступає проста формальна логіка Аристотеля. В одній нашій статті було продемонстровано, що в діалектиці як такій можна виділити три основні аспекти: сократівський (діалектика як метод міркування або навчання шляхом ведення усної бесіди), платонівський (діалектика як підхід, що розглядає протилежності не як виключаючі, а як доповнюючі одна одну), гегелівський або гегелівсько-марксистський (діалектика як підхід, в основі якого лежить принцип розвитку) [Білецький І.П., Коннова Н.О., 2016].

Якщо строго, то таке визначення можна застосувати лише для гегелівського підходу. Філософія Гегеля, яка ототожнює матеріальну (об'єктивну) та ідеальну сторони буття, стверджує, що «природа є інобуттям духу», об'єднує у собі два попередніх –

сократівський і платонівський – підходи. Розум-дух мислить за законами діалектичної логіки, продукти ж його мислення відразу реалізуються у природі. Мислення є динамічним процесом, являє собою розвиток певних ідей; і оскільки ці ідеї відразу ж проявляють себе у видимому матеріальному світі, то в цьому світі так само постійно йде еволюція. Тобто розвиток виступає як висхідна категорія і принцип гегелівської діалектики.

Марксистська ж філософія відкидає ідеальну сторону, залишаючи лише матеріальну, і таким чином від розвитку як загального принципу залишається лише розвиток як еволюція матеріальної дійсності. Діалектика ж у марксизмі стає просто вченням про загальні принципи розвитку. В ХХ столітті діалектичні підходи активно розвивалися й використовувалися насамперед у марксистській філософії. Тут можна згадати Франкфуртську школу, Сартра, Фрома і, звичайно ж, радянську марксистську традицію. Західна марксистська філософія займалася передусім соціально-політичними та історичними питаннями, тому діалектичний підхід набуває поширення саме у відповідних гуманітарних дисциплінах. Радянська марксистська філософія досить скоро перетворюється у звичайнісіньку схоластику, в рамках якої діалектичні закони (єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, подвійного заперечення) перетворюються у принципи загальної метафізики, обов'язкові до виконання. Значною мірою це відноситься і до марксистської філософії інших соціалістичних країн³. Живий характер діалектики мав змогу проявлятися в працях або філософів-емігрантів, або в уже пострадянських інтерпретаціях.

Сучасне світобачення є сциєнтиським у тому аспекті, що в його основі лежить т.зв. наукова картина світу, а сама наука стає свого роду символом віри сучасної людини (тобто сучасна людина по-справжньому вірить саме в твердження різноманітних науковців і, якщо щось доведено в рамках наукового дискурсу, то сумнівів у сучасної людини воно не викликає). Власне тут ідеться насамперед про природничі науки, репрезентована ними картина світу є матеріалістичною⁴, методологія, що слідує з неї, визнає лише матеріальну, тобто видиму і фіксовану за допомогою приборів сторону реальності, відкидаючи або, принаймні, ставлячи під сумнів усе інше, те, що приборами не фіксується). Таке сциєнтиське світосприйняття стає ключовим детермінантом сучасного філософування, визначаючи розвиток таких несхожих на перший погляд шкіл і напрямків сучасної філософії як позитивізм, марксизм, екзистенціалізм, феноменологія, навіть постмодернізм і т.д. Спільним є те, що всі вони виходять з принципу самотності людини та людської свідомості перед лицем мертвого й байдужого до всіх її цінностей та устремлень матеріального світу, який можна досліджувати та використовувати лише за допомогою наукових методів. Власне розвиток діалектики від діалогу (сократівський аспект) до поєднання протилежностей (платонівський) і далі до вчення про розвиток відображає розвиток західної філософії від античної, через середньовічну авраамічну, до сучасної сциєнтиської парадигми. Ключовим моментом стає гегелівський підхід, який підсумовує *de facto* усі попередні аспекти, марксистське ж тлумачення фактично приводить до розщеплення й заперечення, у якому (насамперед у радянському діаматі) діалектика перетворюється на метафізичне вчення про суто абстрактні загальні принципи розвитку.

Ключової ролі ж у філософському контексті сциєнтизму набуває філософія науки та такий напрямок, як позитивізм, який був провідним і вплинув на решту течій філософії науки. Позитивізм послідовно слідує настанові орієнтації на об'єктивні факти та емпіричні дані, відкидаючи усе недотичне до них як безглузду метафізику, яка не має жодного відношення до позитивного знання. Саме в такому аспекті позитивізм заперечує діалектику. Так на думку критичного реаліста К. Поппера суть діалектичного методу полягає в проходженні думкою так

³ Китаю та країн Варшавського договору.

⁴ Тобто такою, згідно з якою існують матеріальна та ідеальна сторони дійсності, і матеріальна є первинною, а ідеальна є лише її функцією.

званої діалектичної тріади: теза – антитеза – синтеза. Відмінність же такого методу від запропонованого Поппером методу фальсифікації, полягає в тому, що він передбачає, що, по-перше, точка зору, яка фальсифікується, не відкидається повністю, що певні її елементи зберігаються; по-друге, остаточний результат являє собою суму певних протилежностей. Проблемою діалектичного методу є порушення закону несуперечливості, що, фактично, приводить до того, що за його допомогою можна обґрунтувати все, що завгодно [Поппер К., 2012, с. 160-167].

Тобто, діалектика елімінується позитивізмом як щось несумісне зі справжнім науковим (природничим) пошуком, зберігаючи певні позиції лише в науках гуманітарних. «Велич діалектики, - пише Б. Латур, - походить із її спроби в останній раз пройти повне коло доновочасності, охоплюючи всі божественні, соціальні і природні сутності...» [Латур Б., 2006, с. 122]. Однак, її помилка, вважає Бруно Латур, у тому, що вона, правильно визначивши протиріччя між суб'єктом і об'єктом, проминуло протиріччя між новочасними принципами у-цілому і широким розповсюдженням квазіоб'єктів у XIX і XX століттях [Латур Б., 2006, с. 122].

Традиційна китайська філософська парадигма, як уже було зазначено, є організмичною. Організмизм, як уважають у своїх працях Франсуа Жюльєн і Володимир Малявін, зумовлений клановим характером традиційного (певною мірою також і сучасного) китайського суспільства. Китаєць сприймає себе насамперед як члена певної групи-клану. Усі відносини між людьми чітко поділяються на внутрішні та зовнішні, тобто відносини всередині та за межами своєї групи. Всередині своєї групи-клану слід підтримувати мир та злагоду, надавати взаємодопомогу і проявляти взаємну повагу. Відповідно, традиційна китайська етика засуджує усе, що може порушити мир і гармонію всередині своєї групи. Суперечки, навіть із використанням логічних аргументів, нікого ні в чому не переконують, а лише породжують образи й порушують мир та злагоду всередині групи – і тому їх слід уникати⁵. Звідси афористичний характер, який полягає в тому, що замість систематичного викладу та логічних аргументів використовуються афоризми та окремі оповідки, які легко западають у пам'ять, змушуючи читача чи слухача самому приходити до відповідних висновків [Жюльєн, 2001].

Сучасний французький синолог Франсуа Жюльєн показує, як усе це працює, через порівняння традиційної китайської та давньогрецької культур [Жюльєн, 2001]. Остання, на протипагу першій, є культурою невеликого міста-держави чи поліса, в якому всі у всіх на виду, всі один одного знають, у якій панує дух відкритого чесного змагання чи агону, і відповідно, не передбачає зазначеного розділення. Змагання відбуваються в різних сферах, в т.ч. в сфері інтелектуального, й оскільки всі у всіх на виду, то таке інтелектуальне змагання відбувається у форму відкритої суперечки і відповідно потребує своїх підходів і методів. Такими методами власне й стають методи логіки та риторики. Риторика як мистецтво говорити красиво й захоплююче та логіка як мистецтво говорити змістовно й переконливо стають головними проявами інтелектуального агону в античній культурі. Нічого подібного ми не знаходимо в китайській культурі з її закритими кланами [Жюльєн, 2001]. Свого часу китайський філософ та історик філософії Фен Ю-лань у своїй книзі з історії китайської філософії оповідав, як на початку XX століття, коли в Китаї почали відкривати університети західного типу й викладати в них серед іншого західну філософію, китайським студентам видавалося, що її вершиною є проста формальна логіка, розроблена ще Аристотелем (в Китаї нічого подібного до того просто не існувало) [Фен Ю-лань, 1998, с. 345-350]. Замість логіки широкого поширення в Китаї розвинулося вчення т.зв. стратагем чи мистецтва досягнення цілі щонайменшими зусиллями. Стратагеми використовувалися фактично в усіх сферах життя і діяльності – у військовій справі, бізнесі, а також таких інтелектуальних заняттях, як написання історії та філософія.

⁵ Як показують сучасні дослідження, все це значною мірою є справедливим донині. Наприклад, сучасна китайська система освіти намагається уникати різкої риторики в ході навчальних дискусій [Yeung Lorrta, 2019].

Одним із ключових принципів стратагем виступав принцип у-вей чи не-діяння. Тобто, наприклад, справжня перемога – це перемога, досягнута без бою, коли деморалізована армія супротивника розбіглася ще до початку битви. У написанні ж історії чи поезії важить не лише те, що сказане, але також неказане. У філософії ж це проявляється в афористичному характерові китайських філософських текстів.

Не можна сказати, що китайська традиція зовсім не знала філософських суперечок. В перші століття нової ери в Китай проникає буддизм з його традиціями шкіл Махаяни, які передбачали спеціальні диспути-тренінги з метою відточення здібностей до логічної аргументації. Диспути відбувалися у формі змагання двох учасників – завдання одного полягало в тому, щоби довести до абсурду аргументи другого (наприклад, що білий колір є червоним) [Драгалина-Черная Е.Г., 2015, с. 131]. Тобто тут ми можемо говорити про наявність діалектики принаймні першого, сократівського типу. Китай знав також і власні традиції діалектики та софістики, зокрема у т.зв. школі імен та школі Мо І (Мо Ді). «Діалектика необхідна для роз'яснення відмінностей правильного та неправильного, порядку та безладу, для встановлення принципів імен і фактів, для розрізнення корисного і шкідливого, для усунення сумнівів та невизначеності. Вона спостерігає за перетвореннями усіх речей, вивчає порядок і відношення між різними судженнями» - говориться в одному з моїських трактатів (цит. по [Фэн Ю-лань, 1998, с. 144]).

Представники ж «школи імен», яких називали бянь-чже (оратори, сперечальники), подібно давньогрецьким (раннім) софістам, часто витупали в ролі професійних юристів і, подібно останнім, так само розробляли спеціальні прийоми перемоги у судовій (чи якійсь іншій) суперечці, тобто ті ж самі софізми та парадокси⁶: знамениті софізми Хуей Ши та Гунсунь Луна про коня та білого коня⁷, про найміцніші щити та найгостріші списи тощо [Фэн Ю-лань, 1998, с. 104-114].

Взагалі ж для представників західної традиції китайська діалектика асоціюється насамперед зі вченням про протилежності Інь та Ян, теорією т.зв. школи метафізики Інь-Ян. Інь та Ян (первинне значення – затемнений та освітлений схили гори) разом складають єдність і не існують одне без одного [Xinyan Jiang, 2013]. Вони є просто двома проявами чи формами того ж самого і постійно переходять одне в одне, вираженням чого виступають різні варіанти символу Тайцзи. Не існує добра без зла і навпаки, ніколи не буває так, щоби постійно було погано (чи добре) – якщо зараз дуже погано (добре), то це означає наближення змін на краще (гірше). Головне – дочекатися сприятливого моменту. Лише той досягає успіху, хто діє у відповідний момент. Для того ж щоб його визначити використовується гадання по «Книзі перемін» (головний текст цієї школи). «Діалектика ... спостерігає за перетвореннями усіх речей, вивчає порядок і відношення між різними судженнями» - сказано в трактаті «Вторинні приклади», звідки може скластися враження про те, що уявлення про діалектику та софістику в китайській традиції розвивалися подібно тому, як це відбувалося на заході, що в китайській традиції діалектика так само проходить логічний шлях від методології бесіди через методологію поєднання протилежностей до методології й урешті решт метафізики розвитку. Однак, це не так. Справа в тому, що всі ці школи та вчення розвивалися в період до III століття до н.е. і не змогли пережити періоду репресій імперії Цинь. Метафізика ж Інь-Ян, яка сучасними істориками вважається найдавнішою школою китайської філософії, взагалі розвинулася без будь-якого видимого зв'язку зі вченнями ораторів-софістів. А у подальшому, після періоду Цинь, в Китаї розвивалися лише конфуціанські, даоські та (пізніше) буддійські школи – тобто ми спостерігаємо тут явний інтелектуальний розрив, після якого китайська філософська традиція остаточно набуває рис, які були зазначені раніше. Зазначені школи відкидають цінність словесної аргументації, підкреслюючи значення безпосереднього

⁶ Ані давні греки, ані давні китайці ще не розрізняли софізми та парадокси.

⁷ Зокрема Гунсунь Лун спробував дати теоретичне обґрунтування софізму Хуей Ши про коня та білого коня.

досвіду [Pratt, Joseph and Zhao, Yingnan, 2019]. «Хай Тао повторював учням: - Ваші люди завжди слухають, що ви скажете, й дивляться, що ви робите. Те, що ви кажете, й те, що ви робите, може не збігатися, і це біда. У такому випадку люди ігнорують те, що ви кажете, та звертають увагу тільки на те, що ви робите ... Люди вірять тому, що ви робите, а не тому, що ви кажете» [Пекар В.О., 2020, с. 47]. Що ж стосується діалектики в Китаї, то в подальшому, в ХХ столітті, цей концепт розвивається там суто в рамках марксистської філософії [Tian Chenshan, 2003].

Якщо інтелектуальний розрив при переході від античної до середньовічної філософії носив парадигмальний характер (переходу від античної до авраамічної парадигми із відповідним перепрочитанням та переінтерпретуванням відповідних філософських текстів), то в Китаї ми радше можемо просто спостерігати до-формування тієї самої парадигми через її звуження. Тобто, різні історичні умови та різні культури у ролі передумов дали абсолютно різні алгоритми розвитку, які демонструють окремі концептуальні паралелі. Але в абсолютно різних контекстах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Білецький І.П. Феномен науки в контексті парадигм філософування. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософія науки*. 2017, випуск 56. С. 80-84.

Білецький І.П., Коннова Н.О. Епістемологічні перспективи діалектичного та трансдисциплінарного підходів у природничих і соціо-гуманітарних дисциплінах. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософія науки*. 2016, випуск 53. С. 95-100.

Драгалина-Черная Е.Г. Диспуты с предписаниями: между дидактическим диалогом и диалогической семантикой. *Многоликая софистика: нелегитимная аргументация в интеллектуальной культуре Европы Средних веков и раннего Нового времени*. Под ред. П.В. Соколова. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. С. 76-92.

Жюльен Франсуа. Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегии смысла в Китае и Греции. *Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегии смысла в Китае и Греции*. Москва: Московский философский фонд, 2001. 360 с.

Комарек Станіслав. Європа на роздоріжжі. Львів: Апріорі, 2020. 496 с.

Латур Бруно. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии. С.-Петербург: «Борей-Принт», 2006. 238 с.

Пекар Валерій. Бесіди майстра Хай Тао про стратегію. Харків: Фоліо, 2020. 223 с.

Поппер Карл Р. Что такое диалектика? *Онтология*. Составитель Василий Кузнецов. М., Академический Проект, 2012. 368 с.

Учебник платоновской философии. *Платон. Диалоги*. М., изд-во «Мысль», 1986. 608 с.

Фэн Ю-лань. Краткая история китайской философии. С-Пт: «Евразия», 1998. 374 с.

Шичалин Ю.А. История античного платонизма. Москва, Греко-латинский кабинет, 2000. 440 с.

Gabor Gary. Hermias on Dialectic, the Technē of Rhetoric, and the True Methods of Collection and Division. *Studies in Hermias' Commentary on Plato's Phaedrus*, 2019. Pp. 50–67.

Études platoniciennes. URL: <http://journals.openedition.org/etudesplatoniciennes/1478>

https://doi.org/10.1163/9789004414310_006

Hadot Pierre. Qu'est-ce que la philosophie antique? Paris: Edition Gallimard, 1995. 464 p.

Pratt, Joseph and Zhao, Yingnan. A Daoist Critique of Dialectics and Why It Matters (April 12, 2019). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3140946> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3140946>

Tian Chenshan. Chinese Dialectics From Yijing to Marxism. Published in the United States of America by Lexington Books, 2003. 236 p.

Xinyan Jiang. Chinese Dialectical Thinking—the Yin Yang Model. First published: 27 March 2013. URL: <https://doi.org/10.1111/phc3.12035>

Yeung Lorrita. Dialectics versus polemics in Chinese rhetoric: A study of indirection in Chinese and Chinese ESL argumentative writing as compared with English argumentative writing. *Chinese as a Second Language Research*. 2019. Volume 8. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1515/caslar-2019-0002>

REFERENCES

- Biletsky, I. P. (2017). Phenomenon of Science in the Context of the Philosophy's Paradigms. *Journal of the Kharkiv Karazin University. Issue "Theory of Culture and Philosophy of Science"*. № 56. pp. 80–84. (In Ukrainian).
- Biletsky, I. P., Konnova, N.O. (2016). Epistemological Perspectives of the Dialectical and Transdisciplinary Approaches in Nature and Socio-Humanitarian Sciences. *Journal of the Kharkiv Karazin University. Issue "Theory of Culture and Philosophy of Science"* № 53. pp. 95–100. (In Ukrainian).
- Dragalina-Chernaya, E.G. (2015). Disputes with Prescriptions: between Didactical Dialogue and Dialogue Semantics. *Multivarious Sophistic: Inlegitimate Argumentation in the Intellectual Culture of the Middle Ages and earlier New Time Europe* Red. P.V. Sokolov - Moscow, Edition House of the High School of Economics. pp. 76-92. (In Russian).
- Jullien, F. (2001). *The Path to the Goal: Bypass or Straight. Strategies of Sense in China and Greece*. [V. Lysenko, Trans.]. Moscow: Moscow Philosophical Foundation. (In Russian).
- Komarek, Stanislav. (2020). *Europe at Crossroad*. Lviv: Apriori, 496 p. (In Ukrainian).
- Latour, Bruno. (2006). *We Had No Modern. Essays on Symmetric Anthropology*. St-Petersburg: Borey-Print. 238 p. (In Russian)
- Pekar, Valeriy. (2020) *Hai Tao the Master's Conversations of Strategy*. Kharkiv: Folio. 223 p. (In Ukrainian).
- Popper, Karl. (2012). What is Dialectics? *Ontology*. Red. Vasiliy Kuznetsov. Moscow: Academical Project. 368 p. (In Russian).
- Textbook of the Platonian Philosophy. (1986) *Plato. Works*. Moscow: Mysl'. 608 p. (In Russian).
- Fung, Yu-lan. (1998). *A Short History of Chinese Philosophy*. St. Petersburg: Eurasia. (In Russian).
- Shichalin, U.A. (2000). *History of the Antique Platonism*. Moscow: Greek-Roman Department. 440 p. (In Russian).
- Gabor, Gary. (2019). Hermias on Dialectic, the Technē of Rhetoric, and the True Methods of Collection and Division. *Studies in Hermias' Commentary on Plato's Phaedrus*. Pp: 50–67. Études platoniciennes. https://doi.org/10.1163/9789004414310_006 ; URL: <http://journals.openedition.org/etudesplatoniciennes/1478>
- Hadot, Pierre. (1995). *What is the Antique Philosophy? Qu'est-ce que la philosophie antique?* Paris, Edition Gallimard. 464 p.
- Pratt, Joseph and Zhao, Yingnan. (2019). *A Daoist Critique of Dialectics and Why It Matters*. April 12. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3140946> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3140946>
- Tian, Chenshan. (2003). *Chinese Dialectics From Yijing to Marxism*. Published in the United States of America by Lexington Books. 236 p.
- Xinyan, Jiang. (2013). Chinese Dialectical Thinking—the Yin Yang Model. First published: 27 March. URL: <https://doi.org/10.1111/phc3.12035>
- Yeung, Lorrita. (2019). Dialectics versus polemics in Chinese rhetoric: A study of indirection in Chinese and Chinese ESL argumentative writing as compared with English argumentative writing. *Chinese as a Second Language Research*. Volume 8. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1515/caslar-2019-0002>

УДК 271.22(477)-528-535.35
DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-04

Tsebenko Andriy M.

Candidate of Historical Sciences (PhD), Doctor of Theology (Th.Dr), Senior lecturer of the Department of history, museum studies and cultural heritage
Lviv Polytechnic National University
79016, Lviv, Mytropolyta Andriia, 3.
E-mail: tsebenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5774-0494

LITURGICAL ANTIPHONS IN THE UKRAINIAN ORTHODOX TRADITION: PRACTICES AND PERSPECTIVES OF CREATIVITY

The article examines the varieties and modern practices of using liturgical antiphons in the Ukrainian liturgical practice. The specifics of the use of antiphons among all Orthodox Ukrainian denominations are considered. A unifying model of the use of established and newly created liturgical antiphons as one of the segments of liturgical reform needed by the Church is offered. It is stated that the integration of the latest antiphonal texts into the church practice will contribute to enrichment and diversification of the liturgical tradition. Taking into account the newly-formed antiphons among the variety of practices, the author's vision of the application of spiritual and liturgical heritage and Greek liturgical tradition of the new era in modern worship is presented. The author's diversifications of antiphonal practice are singled out to model the relevant section of the future Ukrainian Typicon of St Sophia of Kyiv

Keywords: divine liturgy, liturgical tradition, antiphonal practices.

Цебенко Андрій М.

Кандидат історичних наук, доктор теології, старший викладач кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Національний університет "Львівська політехніка"
Адреса: 79016, Львів, Митрополита Андрея, 3
E-mail: tsebenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5774-0494

ЛІТУРГІЙНІ АНТИФОНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ТРАДИЦІЇ: ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТВОРЧОСТІ

У статті досліджено різновиди та сучасні практики використання літургійних антифонів в українській богослужбовій практиці. Розглянуто специфіку використання антифонів серед усіх православних українських конфесій. Запропоновано об'єднуючу модель застосування усталених та новостворених літургійних антифонів як один із сегментів літургійної реформи, якої потребує Церква. Вказано, що інтегрування новітніх антифонних текстів в церковну практику посприяє збагаченню та урізноманітненню літургійної традиції. Серед різноманіття практик (з урахуванням антифонів-новотворів) представлено авторську візію застосування духовно-літургійної спадщини та грецької літургійної традиції нової доби в сучасному богослужінні. Виокремлено авторські урізноманітнення антифонної практики з метою моделювання відповідного розділу майбутнього українського Типікону Святої Софії Київської.

Ключові слова: Божественна літургія, літургійні традиції, антифонні практики.

Цебенко Андрій М.

Кандидат исторических наук, доктор теологии, старший преподаватель кафедры истории, музееведения и культурного наследия
Национальный университет "Львовская политехника"
Адрес: 79016, Львов, Митрополита Андрея, 3.
E-mail: tsebenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5774-0494

ЛИТУРГИЧЕСКИЕ АНТИФОНЫ В ПРАВОСЛАВНОЙ ТРАДИЦИИ УКРАИНЫ: ПРАКТИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТВОРЧЕСТВА

В статье исследованы разновидности и современные практики использования литургических антифонов в украинской богослужбной практике. Рассмотрена специфика использования антифонов всеми православными конфессиями в Украине. Предложено объединяющую модель применения устоявшихся и вновь созданных литургических антифонов как один из сегментов литургической реформы, в которой нуждается Церковь. Указано, что интегрирование новых антифонных текстов в церковную практику способствует обогащению и разнообразию литургической традиции. Среди многообразия практик (с учетом новых антифонов) представлено авторское видение применения духовно-литургического наследия и греческой литургической традиции нового времени в современном богослужении. Выделены авторские разновидности антифонной практики с целью моделирования соответствующего раздела будущего украинского Типикона Святой Софии Киевской.

Ключевые слова: Божественная литургия, литургическая традиция, антифонные практики.

Problem formulation. The heart of worship and life of the Orthodox Church is the Divine Liturgy: a sequence of prayers and sacraments, which is recorded in certain established forms. The early Church knew many local liturgical traditions. Gradually, all rites were unified. As of the XII century, St John Chrysostom's and Saint Basil the Great's Liturgies are approved in the Byzantine tradition, while all other forms are almost obsolete.

Naturally, in the process of formation and approval of the Divine Liturgy, the evolution of changes affected the liturgical texts, including liturgical antiphons. Antiphons belong to the common liturgical and cultural heritage of the Church from the times when it was still inseparable, but diverse in its liturgical versions, derived from a common faith, but based on different cultures and traditions.

The defining source for the liturgical tradition of Ukrainian Orthodoxy is the practice of the Church of Constantinople. Due to its mission, Ukrainians joined the family of Christian nations. Its missionaries formed and organized the Church on the lands that were subordinated to Kyiv. The monasteries of Mount Athos and the Churches of some Slavic states also influenced the Ukrainian liturgical practice.

Relevance of the article is in the need to explore the practice of using liturgical antiphons in Ukrainian Orthodox parishes and offer a unifying model. The study and understanding of these problems have both liturgical and scientific significance. Models of the usage of established and newly created antiphons are one of the segments of the liturgical reform needed for the Ukrainian Orthodox Church.

Analysis of recent research and publications. There has been no special research found with regard to the liturgical antiphonal practices of the Ukrainian Church. Some aspects of the general topic of the liturgical antiphon, with the varying emphasis on it, is reflected in the texts of the following Orthodox, Catholic, and Protestant theologians and professors: Hieromonk Miguel Arrans, Alex Dmitrievsky, Archimandrite Cyprian (Kern), Presbyter Juan Mateos, Archimandrite Robert Taft, anglican priest Hugh Wybrew, Nicholas Uspensky, Protopresbyter Alexander Schmemmann, Joan Fundulissa, and others. The methodological principles of the authors are also important for the study.

Ukrainian practice is reflected in the liturgical books of the Orthodox Church of various jurisdictions, for example, in the Liturgicon, Apostle, Minei, Liturgical Instructions, etc. Ukrainian Orthodox parishes abroad, for example, in the United States, Canada, and the European Union, use the practice depending on tradition or administrative subordination. For example, the practice of the Ukrainian Orthodox Church in the United States (Patriarchate of Constantinople) is reflected in the annual liturgical instructions [Ustav, 2019, p. 70]. One of the ancient Ukrainian practices, which is partly used by some parishes of Western Orthodox dioceses, is pointed out by the Typicon of the Ukrainian Catholic Church. The texts of the modern feast antiphons are taken from the liturgical literature of the Greek, Constantinople, and Russian Churches.

The purpose is to study the varieties and modern practices of the usage of liturgical antiphons in Ukrainian liturgical practice, to propose a model of perspective development and application of antiphonal singing in liturgical creativity.

The methodology of studying this issue is based on the principles of historicism, systematic, scientific, and authorial objectivity. Research methods (historical, source, textual, semantic, comparative analysis, modeling) allowed to develop a sequence of historical and theological research of liturgical

antiphons and their use, establish the boundaries of factorization of the object of study, identify the priority and syncretism of antiphonal creativity in modern realities, show semantic, structural, temporal, and functional factors of liturgical antiphonal singing. The application of an interdisciplinary approach to the study of the phenomenon of liturgical antiphons, as well as a comparative analysis of different traditions of the usage of antiphons in the Liturgy, testify the validity of the research results.

The scientific novelty. This scientific study for the first time presents the liturgical antiphonal practices of Ukrainian Orthodox parishes with the author's attempt to model a new tradition.

Presentation of the main material. The term «αντίφωνος» is adapted to the Divine Liturgy from Greek musical culture. Antiphonal singing was used in ancient Greek tragedy, where the choir was divided into two parts, and possibly in ancient Hebrew worship. Thus, choral singing, in which two choirs alternately sound, is one of the oldest ways of liturgical singing. The Greek definition of "αντίφωνος" means sounding in response and successfully reflects the joyful thanksgiving and glorification of God as a response to His bounties.

"Liturgical antiphons" denote three short songs, separated by litanies. These verses have been borrowed from the Holy Scriptures and chants which has to be sung dialogically. The Orthodox tradition provides for the singing of antiphons at the Liturgy, the festive and Sunday Matins, the festive Vespers, etc.

The first mention of the use of antiphons in "non-liturgical" worship in Antioch and Alexandria dates back to the border of the II-III centuries. Their singing at the beginning of the Liturgy is first mentioned in the book written by St Herman of Constantinople (715-733). In his commentary, the saint noted that "the antiphons of the Liturgy are prophecies announcing the coming of the Son of God" [Saint Herman of Constantinople, 1995, p. 15, 57].

Today, four types of liturgical antiphons are common in the general practice of the Church: everyday, pictorial/blessed, festive, and combined [Tsebenko, 2019, p. 153-169]. However, local churches have different traditions of their use [Tsebenko, 2019, p. 153-169]. Various antiphonal practices, due to the historical specificity of the subordination of dioceses, were reflected in the liturgical tradition of the Orthodox Church, which was formed around the Kyiv metropolitan throne.

From the XIX century, the practice of creating new holiday antiphons intensified in the Greek church environment. Liturgical antiphons for the Feasts of the Mother of God (Christmas, Presentation of Mary, Annunciation, Assumption), Presentation of Jesus at the Temple, Circumcision of Jesus, two Sundays of Lent (Triumph of Orthodoxy and Adoration of the Cross), and St Nicholas of Myra.

At that time, the Ukrainian Church has been a part of the Russian (since 1686). The Church in Russia used this practice selectively only in the second half of XX century, and also tried to create their antiphonal texts for the holidays, which are geographically more connected with the Church in Kyiv. Antiphons for the Feast of the Assumption of the Mother of God marked "if the priest wishes to use" were placed in the Menaion of the Russian Orthodox Church for August [The Menaion. August, 2002, p. 49-50]. Other antiphons were only published in the Journal of the Moscow Patriarchate. [Igumnov, 1983, p. 64-68]. Antiphons of the Baptism of Russia (for the 1000th anniversary) and the Intercession of the Blessed Virgin are among the liturgical innovations [Divine service, 1988].

In the conditions of an independent state, the church community began its way to the Local (independent) Church. On June 25-26, 1992, the Unification council of the Eastern Orthodox churches of Ukraine took place, at which the creation of the Ukrainian Orthodox Church - Kyiv Patriarchate was proclaimed by uniting the Ukrainian Orthodox Church - Moscow Patriarchate with the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. However, the liturgical reform, the process of ordering and adjusting the liturgical traditions and rites in various parishes in the United Church were not given due attention. Researchers name a number of different reasons. The achievements were not properly presented even at the academic level.

Consequently, neither Greek nor local newly-formed antiphons were introduced into the liturgical books of the UOC-KP, UAOC. Festive antiphons for the Baptism of Russia and the Intercession of the Theotokos were not included in the liturgical instructions of the Ukrainian dioceses of the Russian Church, in the environment of which they were created. After all, interest in these antiphons was not significant among all Orthodox jurisdictions in Ukraine.

On January 6, 2019, the Ukrainian Church joined the family of Local Churches in autocephalous status. The United UOC made some liturgical corrections in a short period of time. However, some hasty steps have been taken, including the publication of the Apostle and the liturgical instructions.

The book of the Apostles, which indicates the use of antiphons and has a church calendar (needs to be revised), is a reprint of the same book published by the Kyiv Patriarchate. The liturgical instructions, without studying and taking into account all available practices and without dividing the practices into monastic and parish, etc., mainly reflect the translation of the liturgical instructions of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate.

To this day, the Orthodox Church in Ukraine is represented by several traditions of using liturgical antiphons. In the vast majority of parishes, the Antiphons of Easter are sung only during the Holy Week (Bright Week, or Renewal Week), from the Resurrection of Christ to the Saturday inclusive. It is also sung from the Sunday of St Thomas to Pentecost on Sundays, in the prefest, afterfeast, and leavetaking of the Twelve Great Feasts of Jesus Christ and Theotokos on the holidays with universal worship, Polyeleus, and Great Vespers, or when there are appropriate instructions in the Menaion to use «Pictorial / blessed» antiphons [Sunday Octoechos and General menaion (mineia), 2001; Liturgicon or Sluzhebnyk, 2005; The Festal Menaion, part 1, 2002; The Festal Menaion, part 2, 2002; Instructions for worship for 2018 for clergymen, 2018]. Between the verses of the third antiphon, troparions from the Octoechos or Menaion are prescribed to be sung, from eight to twelve on Sundays, and from six to eight on weekdays, which is rarely observed in parish practice. Everyday antiphons, according to these instructions, are used very rarely, on the days of commemoration of the saints, when there is no All-Night Vigil, Polyeleos, and Great Vespers.

In some parishes, in most western dioceses, on Sundays throughout the year, sometimes only from St Thomas Sunday to the leavetaking of Easter, the first and second Easter antiphons are used. The third is everyday with the refrain "Save us, O Son of God who rose from the dead, to You we sing: Alleluia". These antiphons can be called "Easter consecration" antiphons. By the same analogy, combined antiphons are sometimes used for the afterfeast of the Twelve Great Feasts (1st and 2nd antiphons — festive antiphon, 3rd - everyday antiphon, but with a feast song). They are sung from the day after the feast to the leavetaking. Festive antiphons are rarely used for the feasts of the Theotokos and the Baptism of Kyivan Rus'.

In the future, hoping for the prospect of dialogue at the level of church government and authoritative theologians, professional and practical environment, I propose the following model of the use of liturgical antiphons throughout the year:

on the day of the Resurrection of Christ and until the Wednesday before the Ascension, including Sundays and weekdays—use the so-called "Easter antiphons";

on the Twelve Great Feasts and on the Circumcision of the Lord, 1st and 3rd Sundays of Great Lent, Intercession of the Theotokos, St Nicholas Day, and St. Volodymyr the Great Day (Day of Celebration of the Baptism of Kyivan Rus'), etc. - use festive antiphons;

in an afterfeast of the Twelve Great Feasts - use author's antiphons, combined with festive ones (the so-called "Antiphons of Initiation"): 1st and 2nd antiphons - festive, 3rd - everyday ones with the chorus of the feast. However, author's correction should replace the refrain of the second antiphon: "Save us, O Son of God, [the refrain of the holiday], save us who sing to You: Alleluia" with "By the prayers of Your saints, Savior, save us"). This will eliminate duplication of the refrain of the 2nd and 3rd antiphons;

on most Sundays during the year, by analogy with some churches of the Greek tradition, it is possible to use a combination of pictorial / blessed antiphons - the so-called "Sunday" antiphones (1st and 2nd - two selected verses of Ps. 102 and Ps. 145 with their refrains; 3rd - two verses: Ps. 117: 24, Ps. 68: 35 and of the troparion) or, according to existing local practice, it is possible to use combined together with festive antiphons, the so-called "Afterfeast of the Resurrection" (from the Typicon of the Ukrainian Catholic Church of Fr. Isidor Dolnytsky known as "Sunday" antiphons). However, the author's correction which eliminates duplication of refrains should be taken into account;

on the 2nd, 4th, 5th Sunday and all Saturdays of Great Lent—use pictorial/ blessed antiphons without troparions;

on weekdays (Monday till Saturday), everyday antiphons should be sung. However, on the days of commemoration of the Ukrainian saints or the Temple Holiday, combined together with everyday antiphons, the so-called "Antiphons of the Commemoration of Saints" should be used (1st and 2nd antiphons - everyday, 3rd antiphon - two psalms with verses of that day (indicated by Menaion) with the troparion of the saint.

An important component of modeling changes in the liturgical practice is the discourse of the duration of the Liturgy, which also affects the structure of the antiphons. It is worth paying attention to

the duration of the Liturgy on the Twelve Great Feasts or some days of the commemoration of the Ukrainian saints. In the majority of cases, they fall on weekdays. Then, in the morning Liturgy, some fragments (antiphons and some litanies) could be shortened so that the faithful could be present at the whole Liturgy, and not at its parts.

For parish practice, instead of the common number of verses, 4/4 / 3-4 could be unified to 2.2.3 (1st antiphon - 4 verses, 2nd - 4 verses, 3rd - 3 or 4 verses). Instead, there is no need to reduce them for the patriarchal and other cathedrals, monasteries, and temples at theological schools (There are various variations in the number of antiphonal verses and their length in Greek liturgical books. For example, the books of the Ecumenical Patriarchate give short verses, the Church of Greece give longer ones).

After all, for the first few centuries, the presence of three antiphons was not considered as a necessary part of the Liturgy. It started with the singing of the Trisagion ("Holy God, Holy Mighty, Holy Immortal, have mercy on us") and the reading of the Holy Scriptures [Pechatnov, 2008, 97].

Antiphons were sung during the procession that accompanied the patriarch from the Church of St Sophia to the church where the Liturgy was celebrated. Besides, "until the XII century in Constantinople, the patriarch entered the temple when the third antiphon was being sung" [Wybrew, 2000; Mateos, Taft, 2006, p. 88-95; Uspensky, 2006, p.101]. It must be noted that the reflection should not be interpreted as a call to "abandon the use of antiphons", but rather as a call to academic modeling of the renewed liturgical order. For example, there could be one antiphon (with alternating verses, according to the holiday), organized and supplemented with new requests litanies, derived from silent to loud reading of priestly prayers, and so on.

Conclusions. The Divine Liturgy plays a fundamental role in the Orthodox Church. In some regions and countries, it has its specifics, which arise due to various influences and changes, as well as local and historical conditions. The phenomenon of changes taking place in the Liturgy and the local, historical, and cultural conditions of these changes can be seen in Ukraine as well.

The church realities in Ukraine reinforce the need to intensify research on the historical origins of Ukrainian liturgy, analysis of the reforms of the Metropolitan of Kyiv St Peter Mohyly, the experience of "modernization" of the first half of the XX century, and modern liturgical traditions of local churches.

The Ukrainian Orthodox Church, which combines different traditions, has a number of tasks, including the codification of practices and their division into parish and monastery.

The integration of the newest antiphonic texts into the church practice contributes both to the enrichment and diversity of its tradition and to the impetus for its own liturgical work. Among the innovations that are directly heortologically related to the Ukrainian Orthodox Church, it is worth mentioning the existing antiphons on the Day of Baptism of Kyivan Rus' and on the Intercession of the Theotokos, and in the future, the Day of All Saints of Ukraine could be celebrated with separate festive antiphons.

The diversification of antiphonal practices is offered: modeling only the relevant section of the future Ukrainian Typikon of St Sophia of Kyiv, whose creation should involve not only academic but also parish clergy, and the usage of the experience of service in both local church communities and Local Churches. The new Tipikon should reflect the creative synthesis of parish worship services, explain, and update ancient prescriptions, which are often impossible in the modern world.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Воскресний Октоїх і Загальна Мінея. К.: Видавничий відділ Української православної церкви Київського патріархату, 2001. 693 с.

Игумнов П. Антифоны Богородичных двенадесятих праздников на Литургии (по современному греческому Уставу). *Журнал Московской патриархии*. 1983. №6. С. 64-68.

Літургікон або Служебник. Київ–Харків–Львів, 2005. 478 с.

Матеос Х., Тафт Р. Развитие византийской литургии. К.: QUO VADIS, 2009. 128 с.

Мінея. Август, ч 2. М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2002. С. 49-50.

Мінея Святкова, ч. 1. К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2002. 822 с.

Мінея Святкова, ч. 2. К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2002. 703 с.

Печатнов В. В. Божественная литургия в России и Греции. Сравнительное изучение современного чина. М.: Паломник, 2008. 365 с.

Святитель Герман Константинопольский. Сказание о Церкви и рассмотрение Таинств / вступит. статья П. И. Мейендорфа, перевод и предис. Е. М. Ломизе. М.: Мартис, 1995. 90.

Уайбру Х. Православная литургия. Развитие евхаристического богослужения византийского обряда. М.: Библиейско-богословский институт, 2000. URL: http://yakov.works/library/20_u/br/u.htm

Указания к богослужениям на 2018 год для священно-церковнослужителей. К.: Украинская Православная Церковь. Календарная комиссия. Синодальный информационно-просветительский отдел, 2018. 336 с.

Успенский Н. Византийская литургия: историко-литургическое исследование. Анафора: опыт историко-литургического анализа. М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2006. 592 с.

Цебенко А. М. Літургійні антифони в православній традиції: історія формування та практики застосування. *Pravoslávny teologický zborník*. 2019. S. 153-169.

Чинопоследования праздника Крещения Руси. М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 1988. 91 с.

Ustav: The Liturgical Order of Services for the year of the Incarnate Lord 2019, 70, Ukrainian Orthodox Church of the USA. URL: <https://uocofusa.org/>.

REFERENCES

Sunday Octoechos and General menaion (mineia). (2001). Kyiv: Publishing Department of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. (In Ukrainian).

Igumnov, P. (1983). Antiphons of the Theotokos group of Twelve Great Feasts at the Liturgy (according to the modern Greek Rite). *Journal of the Moscow Patriarchate*, 6, 64-68. (In Russian).

Liturgicon or Sluzhebnyk. (2005). Kyiv – Kharkiv – Lviv. (In Ukrainian).

Mateos, H., Taft, P. (2009). *The development of Byzantine the liturgy*. Kyiv: QUO VADIS, 2009. (In Ukrainian).

The Menaion. August, part 2. (2002). Moscow: Publishing Council of the Russian Orthodox Church. (In Russian).

The Festal Menaion, part 1. (2002). Kyiv: Publishing Department of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. (In Ukrainian).

The Festal Menaion, part 2. (2002). Kyiv: Publishing Department of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. (In Ukrainian).

Pechatnov, V. (2008). *The Divine Liturgy in Russia and in Greece. A Comparative Study of the Contemporary Ordo*. Moscow: Palomnik, 2008. (In Russian).

Saint German of Constantinople. (1995). *Legend about the Church and consideration of the Sacraments / will enter*. article by P.I. Meyendorff, translation and preface. E. M. Lomize. Moscow: Martis. (In Russian).

Wybrew, H. (2000). *The Orthodox Liturgy: The Development of the Eucharistic worship in the Byzantine Rite*. Moscow: Bible-Theological Institute, 2000. Retrieved from: http://yakov.works/library/20_u/br/u.htm. (In Russian).

Instructions for worship for 2018 for clergymen. (2018). Kyiv: Ukrainian Orthodox Church. Calendar commission. Synodal Information and Educational Department. (In Ukrainian).

Uspensky, N. (2006). *Byzantine Liturgy: Historical and Liturgical Research. Anaphora: An Experience of Historical and Liturgical Analysis*. Moscow: Publishing Council of the Russian Orthodox Church, 2006. (In Russian).

Tsebenko, A. (2019). Liturgical antiphons in the Orthodox tradition: the history of formation and practice of application. Orthodox Theological Collection. *Pravoslávny teologický zborník*, XLV(30). 153-169. (In Ukrainian).

Divine service of the feast of the Baptism of Rus. (1988). Moscow: Publishing Council of the Russian Orthodox Church. (In Russian).

Ustav: The Liturgical Order of Services for the year of the Incarnate Lord 2019. Ukrainian Orthodox Church of the USA. Retrieved from: <https://uocofusa.org/>. (In English).

УДК 1(091)+165+124.2
DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-05

Глущенко Євгеній В'ячеславович
аспірант, асистент кафедри філософії факультету
Соціально-гуманітарних технологій
Національний технічний університет «Харківський
політехнічний інститут»
61002, Харків, вул. Кирпичова, 2
E-mail: gluschenkovgeniy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0262-5798

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СМISЛУ В ЛОГІЧНІЙ СЕМАТИЦІ Г. ФРЕГЕ

В поданій статті розглядається трансляція проблематики формалізації та репрезентації поняття логічної семантики «смысл», яке концептуалізується видатним німецьким філософом та логіком кінця XIX – початку XX століття Готлоба Фреге, що головним чином аналізується та розробляється в його творі під назвою «Про смысл та значения». Характеризуються ключові критичні теорії розуміння поняття «смысл» Фреге в концептуальному аспекті, тобто, як парадигмального поняття, що не набуває однозначної фіксації в подальших розробках філософів та логіків аналітичної філософії, але передбачується як функціональне багатоаспектне поняття. Зокрема, приклади концептуалізації знаходимо в класичних творах таких аналітичних філософів, як: Л. Вітгенштайна, Б. Рассела, Р. Карнапа та А. Чьорча.

Аналізуються деякі з сучасних робіт за цією темою, а також класичні роботи, в яких на наш погляд найбільш максимально були відображені напрямки концептуалізації проблеми смыслу в роботах Фреге. Ми доходимо висновку про існування чотирьох базових концептуалізацій, серед яких є дві групи: суто логічних та семіотичних. Цим діагностуємо необхідність поглиблення вивчення соціально-культурного контексту робіт з аналітичної філософії даної тематики. Фіксується можливість виходу аналітичних методів в міждисциплінарне поле дослідження проблеми смыслу.

Розглядається і демонструється на прикладах сам метод концептуалізації, що, з одного боку, необхідний для більш ґрунтовного дослідження розвитку ідей аналітичної філософії, а, з іншого, як джерело відокремлення не релевантних до класичної філософії ідей і поглядів. Досліджується близькість семантичного визначення концептуалізації та парадигмального методу, з чого робиться висновок, що концептуалізація виступає певним кліматом для утворення парадигми. Разом із тим, сам метод демонструється в двох його площинах: формалізації та репрезентації. Окремий розгляд цих частин робить очевидним взаємозв'язок поняття смыслу та процесу його поступового виокремлення в працях тих аналітичних філософів, які безпосередньо розглядали цю тему.

Ключові слова: концептуалізація, смысл, логічна семантика, аналітична філософія.

Глущенко Евгений Вячеславович
аспірант, асистент кафедры философии факультета
Социально-гуманитарных технологий
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»
61002, Харьков, ул. Кирпичева, 2
E-mail: gluschenkovgeniy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0262-5798

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ СМISЛА В ЛОГИЧЕСКОЙ СЕМАТИКЕ Г. ФРЕГЕ

В данной статье рассматривается трансляция проблематики формализации и репрезентации понятия «смысл», которое концептуализируется выдающимся немецким философом и логиком конца XIX – начала XX века Готлобом Фреге, и которое, главным образом, анализируется и разрабатывается в его произведении под названием «О смысле и значении». Характеризуются ключевые критические теории понимания понятия «смысл» по Фреге в концептуальном аспекте, то есть, как парадигмального понятия, которое не получает однозначной фиксации в дальнейших разработках логиков и философов аналитической философии, но предполагается как функциональное многостороннее понятие. В частности, примеры

концептуализации находим в классических произведениях таких аналитических философов, как: Л. Витгенштейн, Б. Рассел, Р. Карнап и А. Чёрч.

Анализируются некоторые из современных работ по этой теме, а также классические работы, в которых на наш взгляд наиболее максимально были отображены направления концептуализации проблемы смысла в работах Фреге. Мы приходим к выводу о существовании четырёх базовых концептуализаций, среди которых имеются две группы: исключительно логические и семиотические. Этим диагностируем необходимость углубления исследования социально-культурного контекста работ по аналитической философии выбранной тематики. Фиксируется возможность выхода аналитических методов в междисциплинарное исследование проблемы смысла.

Рассматривается и демонстрируется на примерах сам метод концептуализации, который, с одной стороны, необходим для более обстоятельного исследования развития идей аналитической философии, а, с другой, как источник выбраковки нерелевантных классической философии идей и взглядов. Исследуется близость семантического уточнения концептуализации та парадигмального метода, из чего делается вывод о том, что концептуализация выступает определённым климатом к созданию парадигмы. Вместе с этим, сам метод демонстрируется в двух измерениях: формализации и репрезентации. Отдельное рассмотрение этих частей делает очевидной взаимосвязь понятий смысла и процесса его постепенного отделения в работах тех аналитических философов, которые разрабатывали данную тему.

Ключевые слова: концептуализация, смысл, логическая семантика, аналитическая философия.

Gluschenko Evgeniy V.

graduate student, assistant of the Department of philosophy

Kharkiv State National Technical University «Kharkiv Politechnic Institute»

2, Kyrpichov Str., Kharkiv, 61002, Ukraine

E-mail: gluschenkoevgeniy@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0262-5798

CONCEPTUALIZATION OF THE SENSE IN G. FREGE'S LOGICAL SEMANTICS

The given article provides some views on the development of the problems of formalization and representation of a notion of «sense», which is being conceptualized by an outstanding German philosopher Gottlob Frege, and what's mainly being analyzed and elaborated in his work *“On Sense and Reference”*. The key critical theories of understanding the notion of «sense» according to Frege are characterized in the conceptual aspect, that is, a paradigmatic concept that does not receive unambiguous fixation in further developments of logicians and philosophers in the analytic philosophy, but it is assumed as a functional multifaceted concept. In particular, we find examples of conceptualization in the classics of such analytical philosophers as L. Wittgenstein, B. Russell, R. Carnap, and A. Church.

Some of the modern works on this topic are analyzed, as well as some classical works in which, opinionate, the directions of the sense conceptualization in the Frege's works were mostly reflected. We come to the conclusion about the presence of four basic conceptualizations, among which there are two groups: the exclusively logical ones, and the semiotics. Hence, we diagnose the need to deep down the study of the socio-cultural context of works of the analytical philosophy due to the topic. The possibility of the entry of analytical methods into the interdisciplinary study of the problem of sense is fixed there.

Method of conceptualization itself is considered and demonstrated by examples, which, on the one hand, are necessary for more detailed study of the development of ideas of analytical philosophy, and, on the other hand, as a source of rejection of irrelevant to the classical philosophy ideas and views. The proximity of the conceptualized semantic refinement on the paradigm method is investigated, from which it is concluded that conceptualization acts as a certain climate for new areas: formalization and representation. A separate consideration of these parts makes obvious the relationship between concepts of meaning and process of its gradual separation in the works of those analytical philosophers who has been developing this topic.

Key words: conceptualization, sense, logical semantics, analytic philosophy

Зростання попиту вивчення, дослідження і засвоєння досвіду становлення європейських держав, а отже, вивчення європейської філософії в Україні, зокрема, аналітичної філософії, потребує поглиблення, з одного боку, історичного досвіду, з іншого – розгляду концептуальних засад розвитку європейської філософії. Тому постає потреба в освітленні базових категорій, серед яких не останнє місце займає поняття смислу. Найбагатшим та

найрізноманітнішим з них – це концепція смислу Г. Фреге. В програмній праці «*Über Sinn und Bedeutung*» («Про смисл та значення») [Фреге, 2018] Г. Фреге демонструє тільки розробки та основні контури теми, яка пов'язана із концепцією смислу та значення (розширити). Проте вже в цій роботі ми бачимо появу низки питань, розгляд яких аналітично поглиблюється в працях інших філософів та логіків (наприклад, в ранніх творах Б. Рассела та Л. Вітгенштайна, а також в логіко-семантичних трудах Р. Карнапа, А. Чьорча та ін.). Розглянемо основні пункти теорії Фреге.

Метою поданої статті полягає у виявленні важливої дієвої структури в засадах аналітичної філософії та дослідженні її в логічній семантиці Г. Фреге, а саме, в його інтерпретації поняття *смислу*.

Актуальність теми даної роботи зумовлена, як недостатністю висвітлення в українській філософії фундаментальних для аналітичної філософії тем, а також із відсутністю цікавих історико-філософських інтерпретацій розвитку ідей в аналітичній філософії, зокрема, надбання філософів-фундаторів аналітичної традиції. Тим не менш, за останні п'ять років обсяг та потужність вивчення аналітичної філософії зростає, про що свідчать, наприклад, монографії, збірки та книги А. Синиці [Синиця, 2014; Синиця, 2017], укладання нового Великого українського словника, а також, публікації підручників, як, наприклад, щойно виданого в Києві підручника з аналітичної філософії І. Алексюка «Філософія мови».

Завданнями даної статті наступні: представити програму Фреге з реалізації втілення задуму створення логіки смислу, представити окремі думки з приводу аналізу трансляції ідей Фреге в творах деяких класиків аналітичної філософії, проаналізувати їх погляди на предмет наявності як спільної мети, так і різних поглядів, а також, виокремити складові методу концептуалізації та продемонструвати його в теорії *смислу*.

Ступінь розробки в поданому дослідженні демонструється низкою робіт: до початку XXI століття ця тема була розвинена як західними, так і вітчизняними науковцями. Достатньо згадати книги М. Поповича «Философские вопросы семантики» (1975); серед західних фахівців – М. Дамміта «Origins of Analytic Philosophy» (1993). Проте більшості праць тих років не була випробувана рефлексією і покликом часу. Серед останніх робіт відмітимо: роботу С. Ренцо [Ренцо, 2013], яка присвячена дослідженню дискусій щодо власних імен, яка була спровокована концепцією Фреге; А. Синиця [Синиця, 2017] в якій декілька розділів присвячені як огляду базової концепції *смислу*, так і його продовження в логіко-семантичній площині; , що вважаємо розгляд чинників подальшої трансляції поняття смислу крізь концептуальні обриси контекстного застосування його в формальному аналізі логічних структур. Працю К. Бейера щодо порівняльного аналізу концепції Фреге та Гуссерля в [Beuer, 2017]. Маємо відмітити, що це не новий підхід, але він не втрачає актуальності. Монографію С. А. Павлова [Павлов, 2019], в якій, зокрема, ідея побудови єдиної засади для семантики тільки з моновалентними логіками, базується частково на рецепції ідей *смислу* Фреге А. Чьорчем. Так, на відміну від одних з останніх досліджень з поданої тематики, які стосуються переважно тем раціональності та трансляції ідей психологічної актуалізації зазначеного поняття, а також, низки робіт, в яких з'являється спроба систематизувати формальне використання поняття смислу [Павлов, 2019].

Новизною даної роботи є вперше застосований незвичний аналіз трансляції концепції смислу Г. Фреге, що, на відміну від інших авторів, не вбачили органічності трансляції ідей між філософами-аналітиками. Були розглянуті, але не проаналізовані, деякі з нових публікацій та видань, що близькі за темою. Було більш детально розгорнуто аналіз методу концептуалізації і її проблем. Автор не вважає освітлення цієї теми вичерпним і достатнім. Подальше заглиблення в цю тему потребує, з одного боку, доопрацювання рефлексії щодо формально-логічної сторони цього питання, а також в більш ретельному і клопіткому зіставленні ідей другорядних представників аналітичної філософії.

В зазначеній на початку статті програмній роботі Фреге, німецький філософ розділяє типи логічних речень на ті, для яких важливе поняття *значення* та на ті, в яких не можливо вважати їх *смислом*. До перших треба віднести усі ті речення, про які можна сказати, що вони є істинними або, інакше, входять до множини сутностей *A*, або такі, про які можна сказати, що вони є хибними чи належать до множини сутностей протилежної до *A*. Окрім таких речень, існують ще речення, які тільки позначають щось: «*Ein Eigennamen... drückt aus seinen Sinn, bedeutet oder bezeichnet seine Bedeutung. Wir drücken mit einem Zeichen dessen Sinn aus und bezeichnen mit ihm dessen Bedeutung*» («Власне ім'я... виражає свій смисл, стоїть або позначає власний референт. Ми

виражаємо смисл ім'я та окреслюємо його референт») [Фреге, 2018, с. 91]. Речення може репрезентувати себе за допомогою смислу. Це ілюструється низкою прикладів. Візьмемо два найяскравіші з таких: а) лінгвістичний та б) математичний.

Якщо ми беремо деякий об'єкт, скажімо, планету Венера та беремо два її історичні синоніми, а саме *Вечірня зірка* та *Ранкова зірка*, тоді, користуючись цими мовними еквівалентами в реченнях, ми будемо продовжувати казати про планету Венера. Фреге зазначає, що з речень, на кшталт, «*Ранкова зірка є Ранкова зірка*» або таким «*Вечірня зірка є Вечірньою зіркою*» ми не отримуємо ніякої інформації, тоді як речення «*Ранкова зірка є Вечірньою зіркою*» ми отримуємо нову інформацію. Компонент, що долучається, і є змістовним елементом.

В математичному прикладі з аксіоматики – це дві наступні формалізовані правила арифметики: $(x).(x=x)$ та $(x)(y).((x=y) \rightarrow (Fx \rightarrow Fy))$ [Фреге, 2008, с. 35]. Перша з формул не демонструє інформативності, окрім аналітичної, тоді як інша, яка має назву нерозрізнених тотожностей, має інформативний зміст. Наявність такого змісту пояснюється тим, що x або y в формулі мають додаткові властивості. І в математичних формулюваннях також присутній той компонент, еквівалентом якого є поняття *смислу*.

Окрім *значення* та *смислу* в реченнях Фреге виділяє також уявлення та денотат. Останні збігаються із значенням, що дає змогу Фреге складати онтологію через окрему реальність істинних та хибних сутностей, перетворюючи, таким чином, свою систему на платонівський варіант метафізики. Отже, *уява* залежить від поняття або групи понять, що можуть мати однакові або різні імена. Наприклад, *уява* референта імені «Пегас» може бути міфічною, але, разом із цим, може і не бути міфічною – в разі, якщо ім'я позначає конкретний існуючий об'єкт із таким ім'ям. Не менш важливу роль в поданій теорії німецького філософа є відіграють імена або позначення: імена символізують власний смисл (подібна концепція була у Ч. С. Пірса [Концептуалізація..., 1990, с. 5]).

Проблемне питання репрезентації об'єктів (або їх референції) стосується метафізичного підходу до визначення так званих *типів* та *токенів* – елементів, які або приймають, або відкидають можливість бути індексованими [Армстронг, 2011, с. 14]. Ця концепція пов'язується Фреге із чимось суто базовим, проте, що є характерним для його антипсихологічної позиції в логіці та математиці (навіть, може бути вираженим таким його кредо «*no appeal to intuition*»), він не приділяє достатньої уваги метафізичній стороні цього питання. Очевидно, що формулювання об'єктів не є складним, проте його репрезентація пов'язана із тими особливостями концепції Фреге, які відкидають синтетичний підхід, зосереджуючись на аналітичному розгляді.

Важливо, що поряд із розрізненням референції до об'єктів на ті, що мають реальні прототипи, та на ті, які не мають таких (тобто, так звані *псевдо-об'єкти*), встановлюється фундаментальність сенсу через заперечення ототожнення думок в психологічному аспекті: «*Um jedes Missverständnis auszuschließen und die Grenze zwischen Psychologie und Logik nicht verwischen zu lassen, weise ich der Logik die Aufgabe zu, die Gesetze des Wahrseins zu finden, nicht die des Fürwahrhaltens oder Denkens*» («Аби уникнути будь-якого неправильного розуміння та протидіяти поєднанню психології та логіки, буду вважати завданнями логіки знаходження законів істинності, але не законів мислення») [Фреге, 2018, с. 59]. Таким чином, Фреге розмірковує, що якби психологізм в логіці був би вірним, не було б можливості беззаперечно вважати ніби розум зміг би охоплювати зміст реальності.

Отже, треба звернути увагу на можливість зробити висновок про існування особливості кожного окремого об'єкта, а саме – таких видів сутностей, які, порівнюючи їх між собою, можна було б порівняти зі змістом або їх інформативною складовою. Треба звернути увагу і на наступне: постулювати можливість існування різних якостей елементів буття (чи сприйняття буття крізь призму розуміння і думок) – це один зі способів демонстрації наявності змісту або в самих елементах, або в способі їх аналізу. З чого виводимо можливість виокремлення змісту завдяки певним способам аналізу.

До цього треба додати, що теорія Фреге зберігає можливість одиночного іменування, або збереження індексації імен, і завдяки цьому в побудові його логічного обчислення для кожної індивідуальної константи треба вважати вірним наявність лише одного денотата. Керуючись цим же принципом, смисл та істинність, а також, смисл та значення мають відокремлюватися не тільки функціонально, але і через спосіб аналізу.

Таким чином, окрім суто логічного розгляду концепції Фреге, не можна не відзначити наявність необхідності виокремити також культурно-історичний аналіз, нехтування яким унеможлиблює бачення повноцінного розгляду будь-якої повної, змістовної картини реальності.

Ми виявили, що приклади, які репрезентували означені проблеми в творі німецького філософа, розподілялися на різні категорії, а також були тісно пов'язані із метафізичним боком логіко-семантичної теорії. Внаслідок чого категорія смислу була охарактеризована як багатоскладова частина об'єктів в теорії Фреге.

Здобутки Фреге в логіці та логічній семантиці мали наслідки в притиці та апології використання поняття смислу, переважно, з боку британських та американських аналітичних філософів [Павилёнис, 1983, с. 13]. Незважаючи на деяку критику щодо певних деталей застосування ним цієї категорії, ця теорія отримала визнання в низці дискусій, які ця тема спонукала, наприклад, в темах розвитку та використання неklasичних логік, в темі формалізації природної мови.

Питання та проблеми концептуалізації багатьох категорій науки, зокрема поняття смислу, можуть розглядатися під різними кутами, але ми вважаємо найбільш влучним – історично-порівняльний аналіз думок Фреге із думками його критиків за допомогою якого ми змогли б об'єктивно з'ясувати найбільш значні і цінні. Тим не менш, ми вважаємо, що подібний аналіз унеможлиблюється з низки причин, а саме: а) необхідності використання методів герменевтики; б) розширення контексту проблеми. Ми викреслюємо перший через його несприятливість традиціям аналітичної філософії; другий ми викреслюємо через ризик втратити логіко-семантичної складової поданої категорії [Фреге, 2018, с. 112]. Задля з'ясування методів, які б більш ефективно дозволили розглянути сам метод чи спосіб концептуалізації, треба зробити декілька зауважень з приводу його використання.

Будемо називати *концептуалізацією* складний та різнорідний процес чи процеси розробки і утворення парадигми. Іншими словами, з'ясування меж, обмежень, більш та менш важливих елементів парадигми – тобто, усього того, що можна порівняти із побудовою дієвої моделі парадигми.

В понятті об'єкта логіко-семантичної теорії вважається, що поняття *смислу* може змінюватися за різними параметрами, тобто мати релятивну і функціональну природу. Для будь-якого поняття можна вказати його семантичні характеристики, за допомогою яких релятивна та функціональна природа може бути роз'ясненою, але, лише тільки в лексикографічному значенні. Можливо розширити порівняльний аналіз за допомогою використання широкого кола методів семіотики, проте, на наш погляд, ми можемо обмежити визначення даного поняття та з'ясувати його природу в меншому обсязі. Це обмеження унеможлиблюється спробою використання парадигмального підходу, про що буде зазначено нижче.

Критичний підхід саме і буде розглядатися як здатний переконливо пояснити критерій парадигми нашого об'єкту дослідження. Впевненість у виконанні саме такого способу полягає в сутності соціального підходу цього питання, тобто, тієї обставини, що дискусії та недоліки переважно розкриваються *sui generis* у соціальній площині. І, саме тому очевидно є доречним розглянути принаймні чотири найбільш значущі критичні позиції відносно використання поняття *смисл* в роботах Фреге, і таким способом подати методологічний бік цього питання.

Отже, перше критичне зауваження з'явилося в статті Б. Рассела «*On Proposition*» («*О пропозиції*») [Рассел, 2009, с. 13-34], а далі в «*Philosophy of Mathematics*» («*Філософія математики*») та ін. [Рассел, 2021, с. 31-32]. Провідна ідея Рассела полягала в тому, що за допомогою редукції речень в якості дескрипцій – за методом Рассела – можна описати інакше майже будь-яку низку незрозумілих речень до певної кон'юнкції атомарних пропозицій. Якщо кожне речення може бути перекладене до дескрипцій, а таке дійсно можливо [Куайн, 2010, с. 25], тоді концепція *смислу* перестає відігравати ту роль, яка їй відводилася Фреге в аналізі, і відкриває шлях до розробки проблеми *значення*.

Чергова цікава концепція щодо можливості використання *смислу* належить Л. Вітгенштайну, деталі якої можна знайти як в щоденниках [Витгенштейн, 2018] філософа та в «*Tractatus Logico-Philosophicus*» («*Логіко-філософському трактаті*). В його концепції *смисл* втрачає свої основні функції, оскільки «*Was das Bild darstellt, ist sein Sinn*» («*Те, що зображується,*

являє собою смисл»), а також, «*Im Satz ist die Form seines Sinnes enthalten, aber nicht dessen Inhalt*» («В реченні наявна форма його смислу, а не його зміст») [Витгенштейн, 2017, 2.221, 3.13]. Інакше кажучи, тільки ті речення є осмисленими, які є або істинними, або хибними. Властивість речень мали логічну валідність є саме тим, що може належати сфері філософії і розумітися нею. З цього випливає, що будь що з того, що не належить логіці, не підлягає філософській рефлексії. Таким чином, поняття *смислу* ототожнюється із самою формою речень або пропозицій як демонстрації їх формалізації.

Інша думка щодо концепції *смислу* належить Р. Карнапу, який завдяки винаходу ним методу інтенціоналу та екстенціоналу – детально розглянутому в його праці «*Meaning and Necessity*» («Значення та необхідність»), – зміг формалізувати деякі з аспектів використання змісту речень в мові. Цей метод дозволяє однозначно розуміти та розподіляти інтенціонал предикатів, або диспозиції, а такої їхні екстенціонали. За допомогою дескриптивних методів стає можливим проект розробки інструменту формалізації речень семантично адекватних мові природничих наук. Отже, концептуалізація смислу Фреге в проектів Карнапа постає певною методологією. Додамо також, що окрім цього використання терміну *смисл* замінюється *концептом*, визначення якого є синонімічним визначенню Фреге [Карнап, 1959, с. 55].

Наступний крок в реалізації розкриття поняття *смислу* був запропонований логіком та філософом А. Чьорчем в його праці «*Introduction to Mathematical Logic*» («Вступ до математичної логіки»), в якій поняття *смислу* ототожнюється із поняттям *концепту*. Останнє за Чьорчем означає певну сутність, що належить до групи інтенціональних контекстів або методу інтенціоналу [Чьрч, 1960, с. 55]. На відміну від Карнапа, Чьорч акцентує увагу на змістовності аспекту наявності *смислу*, тобто на тому, що ідея даного поняття насправді є компонентом семіотики, а, отже, в більшій мірі стосується культури та життя соціуму, тобто має екстралінгвістичні компоненти. Щонайбільше ідея смислу Чьорча повторює ідею Фреге.

Проаналізувавши критичні погляди в чотирьох наведених концепціях смислу, зазначаємо, що тільки розгляд концепції Фреге *in toto* дозволяє саме цій ідеї продовжувати трансформуватися чи змінюватися в напрямку можливості застосування оригінальної концепції в розробках логік. Відзначимо, що наведені концепції демонструють вплив теми *смислу*. З наведених концепцій робимо висновок про необхідність різнобічного полярного розгляду різних позицій авторів з даної теми, а, отже, у вивченні парадигмальних засад їхніх поглядів. Останні ж являють собою саме розробку парадигмальних понять, і, таким чином, процесом концептуалізації поняття стає процес відтворення окремих парадигмальних формувань.

Ми окреслили проблематику необхідності поглиблення дослідження *смислу* і необхідність впровадження порівнянні концепцій різних авторів щодо поданої теми. Розгляд цієї проблеми дав можливість дійти висновку про увагу до використання екстралінгвістичних компонентів в аналізі поняття *смислу*, а також розглянути важливість концепту *смислу*, як такого, що має безпосередній зв'язок із визначенням парадигми. Різні підходи до проблеми концептуалізації утворюють низку питань, серед яких виокремлюємо питання *формалізації та репрезентації* [Концептуалізація..., 1990, с. 39]. Необхідність розгляду останніх зумовлена з'ясуванням наявності самого компонента *концептуалізації* в будь-якій теорії *смислу*, а також розширенням її більш глибокого розуміння.

Формалізацією ми називаємо переклад однієї мови на іншу в такий спосіб, щоб результат перекладу відповідав більшій ефективності утвореної мови [Дамміт, 2001, с. 43]. Демонстрацією успішної формалізації може бути концепція *смислу* Вітгенштайна, в якій критерієм *смислу* виступає правильність побудови речення в спеціальній (формалізованій) мові. В подібному аналізі виявляється зваженість логіко-семантичного погляду відносно поданої проблематики.

Репрезентацією будемо називати свідоме відображення ментальних та фізичних об'єктів при формулюванні тих чи інших понять. З одного боку, репрезентації залежні від тих моделей, що можуть слугувати наочними прикладами нашого подальшого аналізу, а з іншого – низці інтерпретацій, зв'язок між якими може слугувати покращенню об'єктивності погляду на ту чи іншу онтологічну одиницю в метафізичній площині. Інакше кажучи, варіація синтаксичних та семантичних аспектів при розгляді деякої теорії є функціонально позитивним щодо об'єктивності репрезентації.

Отже, ми розглянули загальні і, разом із тим, ключові моменти, а саме – формалізацію та репрезентацію – за допомогою яких, на нашу думку, аналіз процесу

концептуалізації понять логічної семантики, зокрема, поняття *смыслу* є найбільш об'єктивними. Таким чином, ми маємо змістовний огляд як метода розгляду проблематики так і його об'єкту.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Армстронг Д. Универсалии. Самоуверенное введение / пер. с англ. С. С. Неретиной. М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2011. 240 с.
- Витгенштейн Л. Дневники 1914-1916 / пер. с англ. И. С. Добронравов. М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2018. 400 с.
- Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2017. 288 с.
- Дамміт М. Логічні основи метафізики / пер. з англ. В. Навроцького. К.: IRIS, 2001. 360 с.
- Карнап Р. Значение и необходимость. Исследование по семантике и модальной логике / Пер. Н. В. Воробьева. М.: Издательство иностранной литературы, 1959. 384 с.
- Концептуализация и смысл. Новосибирск: Наука. 1990. 239 с.
- Куайн У. В. О. О том, что есть. С точки зрения логики: 9 логико-философских очерков. М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2010. С. 21-44.
- Павилёнис Р. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. М.: Мысль, 1983. 286 с.
- Павлов С. Объединённая метатеория логической семантики: онтологическое обоснование и построение логики. М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2019. 176 с.
- Рассел Б. Введение в математическую философию. Избранные работы / пер. с англ. В. В. Целищева. М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2021. 264 с.
- Рассел Б. Об обозначении. Избранные труды. Новосибирск: Сиб. Унив. Изд-во, 2009. С. 13-44.
- Синиця А. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку. Л.: Літопис, 2014. 374 с.
- Синиця А. Сучасна аналітична філософія: від прагматики мови до концептуалізації свідомості. Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 448 с.
- Фреге Г. Логика и логическая семантика / пер. с нем. З. А. Кузичевой. М.: ЛЕНАНД, 2018. 512 с.
- Фреге Г. Логико-философские труды / пер. с нем. В. А. Суровцев. Новосибирск: Сиб. Унив. Изд-во, 2008. 284 с.
- Чёрч А. Введение в математическую логику. Том 1. М.: Издательство иностранной литературы, 1960. 488 с.
- Beyer C. Husserl and Frege on Sense. Essays on Husserl's Logic and Philosophy of Mathematics. Springer Verlag: In Stefania Centrone, 2017. PP. 13-22.
- Carlo P. Sense and Linguistic Meaning: A Solution to the Burge-Kripke Conflict. Paradigmi. Genoa.: Genoa University Press, 2013. PP. 75-89.

REFERENCES

- Armstrong, D. (2011). *Universals: An Opinionated Introduction*. (S. S. Neretina, Trans.). Moscow: Canon+ ROOI Rehabilitation. (Original work published 1978). (In Russian)
- Wittgenstein, L. (2018). *Diaries 1914-1916*. (Y. S. Dobronravov, Trans.). Moscow: Canon+ ROOI Rehabilitation. (In Russian).
- Wittgenstein, L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Moscow: Canon+ ROOI Rehabilitation. (Original work published 1921).
- Dummett, M. (2001). *Logical Foundation of Metaphysics*. (V. Navrocky, Trans.). Kyiv. IRIS. (In Ukrainian).
- Carnap, R. (1959). *Meaning and Necessity. Study in Semantics and Modal Logic*. (N. V. Vorobyova, Trans.). Moscow. Foreign literature edition. (Original work published 1936). (In Russian). Science ed. (1990). *Conceptualization and Sense*. Novosibirsk. (In Russian).
- Quine, W. V. O. (2010). On What There Is. *From a Logical Point of View: 9 Logical Articles*. (Vol. 1., pp. 21-44). Moscow. Canon+ ROOI Rehabilitation. (Original work published 1953). (In Russian)
- Pavilionis, R. (1983). *The Problem of Sense: Modern Logical-Philosophy Analysis of Languages*. Moscow. (In Russian).

- Pavlov, S. (2019). *United Metatheory of Logical Semantics: Ontological Foundations and Logical Development*. Moscow. Canon+ ROOI Rehabilitation. (In Russian).
- Russell, B. (2021). *Introduction to Mathematical Philosophy*. (V. V. Celyshev, Trans.). Moscow. Canon+ ROOI Rehabilitation. (Original work published 1919). (In Russian).
- Russell, B. (2009). *On Proposition*. Novosibirsk. Siberian University Press. (Original work published 1903). (In Russian).
- Synytsia, A. (2014). *Anthology of the Modern Analytic Philosophy, or The Bug Leaving A Box*. Lviv. (In Ukrainian).
- Synytsia, A. (2017). *Modern Analytic Philosophy: From Languages Pragmatics to Conceptualization of the Mind*. Lviv. (In Ukrainian).
- Frege, G. (2018). *Logic and Logical Semantics*. (Z. A. Kuzicheva, Trans.). (Original work published 1892). Moscow. LENAND. (In Russian).
- Frege, G. (2008). Thought: A Logical Inquiry. *Logical and Philosophy Works*. (V. A. Surovtsev, Trans.). (pp. 27-102). Novosibirsk. Siberian University Press. (In Russian).
- Church, A. (1960). *Introduction to Mathematical Logic*. (Vol. 1). Moscow. Foreign Literature Press. (Original work published 1947). (In Russian).
- Beyer, C. (2017). Husserl and Frege on Sense. *Essays on Husserl's Logic and Philosophy of Mathematics*. (Vol. 1., pp. 13-22). Springer Verlag. In Stefania Centrone (ed.).
- Carlo, P. (2013). Sense and Linguistic Meaning: A Solution to the Burge-Kripke Conflict. *Paradigmi* (Vol. 3., pp. 75-89). Genoa. Genoa University Press.

УДК 130:165 (72)

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-06

Дольська Ольга Олексіївна,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002.
Email: dolska2016@gmail.com;
ORCID: 0000-0002-9577-8282

Фу Хун,

Начальник відділу освіти
Представництва Харківської області в провінції
Хейлуцзян Китайсько-Українського центру
науково-технічної співпраці, ТОВ "Культурна
комунікація".
Харбін, Харбінська зона високотехнологічного
промислового розвитку, науково-технічних
та підприємницьких інновацій,
Миська Площа, 699, корпус 19.
Email: huayuedongfang_fh@163.com
ORCID: 0000-0002-8911-7226

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНО-ЕПІТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУБ'ЕКТИВАЦІЇ

Сучасні дослідження останнім часом дають можливість простежити характер становлення суб'єктивації. Термін, який прийшов із філософії М. Фуко, розглядався в контекстах історичного характеру становлення суб'єкта, особливостей соціального його оформлення. Але останнім часом розуміння такої складної термінології все більше стає можливим, якщо звертатися до сучасних досліджень в когнітивістиці, біології, епістемології. Точкою відліку для цього стає діяльнісний підхід. Саме він відкриває шлях до розуміння формування особливостей і характеристик суб'єкта. Діяльнісний контекст існування суб'єкта дає можливість зрозуміти характер і умови процесу суб'єктивації, тобто його становлення.

Спираючись на феноменологічний метод, за рахунок якого сприйняття визнаються як особлива евристична система, і на висновки представників сучасної епістемології, які вказують на необхідність враховувати особливості тілесного, з одного боку, у комплексній взаємодії із навколишнім середовищем, з іншого, можна сфокусуватися на підґрунтях у конструюванні можливостей життєдіяльності суб'єкта і простежити процес суб'єктивації від її онтологічних до гносеологічних характеристик.

Такий ракурс розуміння складного процесу суб'єктивації (а саме феноменологічний і епістемологічний її виміри) також дозволяє підкреслювати відмінності між тим, хто пізнає і тим, хто спостерігає (на відміну від вивчення речей і подій тільки з однієї позиції). Це стає основою для розуміння методологічного характеру таких сучасних термінів, як *спостерігач другого порядку* і *зовнішній спостерігач*, що дозволяє нам розцінювати суб'єктивацію в якості інструменту або особливої методологічної опції в дослідженнях сучасної наукової думки.

Ключові слова: суб'єктивація, феноменологія, епістемологія, тіло, тілесна раціональність, інтелектуальна чуттєвість.

Olga Dolska,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of Department of Philosophy,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute";
Kyrpychov St., 2, 61002, Kharkiv, Ukraine;
Email: dolska2016@gmail.com;
ORCID: 0000-0002-9577-8282

Fu Hong,

Head of Education Department
Joint Sino-Ukrainian Platform for Innovative
Cooperation, Heilongjiang Huayue Oriental
Culture Communication Co., Ltd.,
High-Technology
Industrial Development Zone,
scientific and technological innovation and
entrepreneurship Innovation.
Harbin, City Plaza, No. 699, Building 19.
Email: huayuedongfang_fh@163.com
ORCID: 0000-0002-8911-7226

PHENOMENOLOGICAL-EPISTEMOLOGICAL DIMENSION OF SUBJECTIVATION

Recent research has made it possible to trace the nature of the formation of subjectivation. The term, which came from the philosophy of M. Foucault, was considered in the context of historical nature of the subject, peculiarities of its social design. But recently, understanding of such complex terminology is becoming increasingly possible if we turn to modern research in cognition, biology, epistemology. The starting point for this is the activity approach. It opens the way to understanding formation of features and characteristics of the subject. Activity context of the subject's existence makes it possible to understand the nature and conditions of the process of subjectivation, ie its formation.

Modern philosophy is characterized by interdisciplinarity, so we were interested in the work of representatives of phenomenology of body movement and research on the influence of music, creating meaning of music based on ideas of modern epistemology, based on research in psychology, biology, semiotics. Of particular interest are the works that examine body movement and musical sound in the context of the search for biological roots of gesture and sound, which is evidence of a naturalized turn in modern epistemology. This article was inspired by G. Kovtun's modern production of A. Khachaturian's ballet "Spartacus" (which premiered recently at the Kharkiv National Opera and Ballet Theater), because it is in it that one can clearly feel phenomenology as a method, note the infinity of the cognitive role of art and to think about epistemological basis of the relationship between the world around us and our bodily capabilities in the form of a gesture, a sound under the conditions of reproduction of certain meanings by them. Phenomenological-epistemological dimension reveals new horizons of human evolution, because cognition seems to unfold in new contexts, and the performance expands the heuristic spectrum of our environment. One begins to think about the importance of bodily rationality under the effective force of musical sound and bodily gesture.

Based on phenomenological method, by which perceptions are recognized as a special heuristic system, and the conclusions of modern epistemology, which indicate the need to take into account the peculiarities of the body, on the one hand, in complex interaction with the environment, on the other, can focus on design. Possibilities of the subject's life and trace the process of subjectivation from its ontological to epistemological characteristics.

This perspective of understanding the complex process of subjectivation (namely, phenomenological and epistemological dimensions) also allows us to emphasize the differences between those who know and those who observe (as opposed to the study of things and events from only one position). This becomes the basis for understanding the methodological nature of such modern terms as second-order observer and external observer, which allows us to regard subjectivation as a tool or special methodological option in the study of modern scientific thought.

Key words: subjectivation, phenomenology, epistemology, body, bodily rationality, intellectual sensuality.

Дольская Ольга Алексеевна,

доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»,
Харьков, ул. Кирпичева, 2, 61002.
Email: dolska2016@gmail.com;
ORCID: 0000-0002-9577-8282

Фу Хун,

Начальник отдела образования
Представительства Харьковской области в
провинции
Хейлунцзян Китайско-Украинского центра
Научно-технического сотрудничества,
ООО "Культурная коммуникация".
г. Харбин, Харбинская зона
высокотехнологического
промышленного развития, научно-технических
и производственных инноваций,
Городская Площадь, 699, корпус 19.
Email: huayuedongfang_fh@163.com
ORCID: 0000-0002-8911-7226

ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКО-ЭПИСТЕМОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СУБЪЕКТИВАЦИИ

Современные исследования в последнее время дают возможность проследить характер становления субъективации. Срок, который пришел по философии М. Фуко, рассматривался в контекстах исторического характера становления субъекта, особенностей социального его оформления. Но в последнее время понимание такой сложной терминологии все больше становится возможным, если обращаться к современным исследованиям в когнитивистике, биологии, эпистемологии. Точкой отсчета для этого становится деятельностный подход. Именно он открывает путь к пониманию формирования особенностей и характеристик субъекта. Деятельностный контекст существования субъекта дает возможность понять характер и условия процесса субъективации, то есть его становления.

Опираясь на феноменологический метод, за счет которого восприятие признаются как особая эвристическая система, и на выводы представителей современной эпистемологии, которые указывают на необходимость учитывать особенности телесного, с одной стороны, в комплексном взаимодействии с окружающей средой, с другой, можно сфокусироваться на основе в конструировании возможностей жизнедеятельности субъекта и проследить процесс субъективации от ее онтологических к гносеологических характеристик.

Такой ракурс понимания сложного процесса субъективации (а именно феноменологический и эпистемологический ее измерения) также позволяет подчеркивать различия между тем, кто познает и тем, кто наблюдает (в отличие от изучения вещей и событий только с одной позиции). Это становится основой для понимания методологического характера таких современных терминов, как наблюдатель второго порядка и внешний наблюдатель, позволяет нам расценивать субъективации в качестве инструмента или особой методологической опции в исследованиях современной научной мысли.

Ключевые слова: субъективация, феноменология, эпистемология, тело, телесная рациональность, интеллектуальная чувственность.

Постановка проблеми. Наше завдання – зануритись у глибини ролі людського тіла як складної морфологічної системи існування, рухаючись від онтологічного до гносеологічного його вимірів, відштовхуючись від музичного звуку і тілесного руху. В центрі уваги опинився аналіз сприйняття, інтенціональності, вроджені механізми створення сенсу, образи і репрезентації. На наш погляд, це дало можливість зосередитись на новому розумінні суб'єктиватії, а саме – на її феноменологічно-епістемологічному вимірі. Термін *суб'єктиватія* прийшов до нас із філософії М. Фуко. Його значення останнім часом розгортається у широких контекстах, в основному, прив'язуючи до змін людини у суспільно-соціальному напрямку. Але, на нашу думку, суб'єктиватію необхідно аналізувати і в феноменологічно-епістемологічному ракурсі, а це поки що знаходиться тільки у зародковому стані у вітчизняній філософській думці. Ми стоїмо на позиції того, що суб'єктиватія виступає особливим процесом, який є результатом взаємодії тілесної організації суб'єкта і особливостями організації оточуючого його середовища.

Новизна: проаналізувати суб'єктиватію як діяльнісний процес життєвого характеру, який формується за умов специфічної взаємодії тілесного і його навколишнього середовища.

Методологія. Ми будемо відштовхуватися від методу феноменологічного аналізу, але основна увага буде прикута до сучасних когнітивних досліджень. Тому, по-перше, нагадаємо: ідеї Г. В. Гегеля, який намагався подолати розрив між явищем (феноменом) і сутністю (ноуменом), закладений ще І. Кантом, на початку ХХ ст. продовжив Е. Гуссерль, запропонувавши феноменологію як окремий напрям, що був би, за його задумом, вченням про споглядання чистих сутностей, звільнених від сторонніх домішок. Домагаючись сприйняття сутностей як очевидностей, Е. Гуссерль фактично прагнув до сприйняття абстрактних ідей, позначень сутностей як наочних чуттєвих образів. По-друге, сучасна філософія характеризується міждисциплінарністю, тому для нас цікавими стали роботи представників феноменології руху тіла (феноменології танцю, тілесного) та досліджень впливу музики, творення смислу музики на основі ідей сучасної епістемології, які ґрунтуються результатами досліджень з психології, біології, семіотики. Особливий інтерес представляють роботи, в яких розглядаються тілесний рух та музичний звук в контексті пошуку біологічних коренів жесту та звуку, що є свідченням натуралізованого повороту в сучасній епістемології.

Надихнула на цю статтю сучасна постановка Г. Ковтуна балету А. Хачатуряна «Спартак» (прем'єра якого нещодавно мала місце у Харківському Національному театрі опери і балету), бо саме в ній можна відчувати наочно феноменологію як метод, відмітити нескінченність пізнавальної ролі мистецтва і замислитись про гносеологічне підґрунтя відношення між оточуючим світом і нашими тілесними можливостями у вигляді жесту, звуку за умов відтворення ними певних смислів. Тому наступною методологією є філософія повсякдення, методологія ролі мистецтва, де наголоси поставлені, перш за все, на дієвому характері життєтворчості людини. Музика А. Хачатуряна сама по собі створює атмосферу насиченості життя, а в спектаклі до цього ще і додався реальний супровід «брязкоти» режисерської і акторської тілесної евристики.

Лібретто, за версією Г. Ковтуна, вражає масовими сценами, сучасними ритмами, динамікою усього дійства і новим відчуттям досить відвертих сцен-орґій (особливої уваги заслуговує і подих сексуального бажання, можна сказати розбещення) і любовних випробувань, які не поступають сценам битв, а іноді вражають більшою глибиною за рахунок надзвичайної чуттєвості тілесного жесту і музичного звучання. Тіло на сцені перетворилося у символічний знак боротьби і жаги до свободи, у метафору сексуального і любовного натхнення. Тому методологія Ф.В.Й. Шеллінга, Р. Инґардена, О. Ф. Лосева з евристичним розумінням мистецтва перетинається із феноменологією М. Мерло-Понті та його послідовників, які досліджують значення тілесного жесту у повсякденні.

Основна частина. На протязі усього дійства відчуваєш кожною клітиною тіла і з кожною ногою А. Хачатуряна таку досить банальну фразу: «сучасна філософія знаходиться у загальному кризовому стані, яким характеризується метафізика ще з часів Р. Декарта», і згадуєш роботи Р. Инґардена, О. Ф. Лосева про роль мистецтва, культури, про ефективність прихованої сили культури. Починаєш розуміти евристичну цінність феноменології, ставиш сам собі питання про процес суб'єктивації, але не як його формування за нових історико-культурних умов, про що натякав М. Фуко, або як точка визначення суб'єкта, за Ж. Дельозом, у якого людина постійно знаходиться в процесі формування суб'єктивації (тому Я ніколи не може бути точно визначеним), а у феноменологічно-епістемологічному вимірі. Цей її фокус актуалізується за рахунок, з одного боку, тілесної евристики, яка унаочнюється силою музичного сприйняття і тілесних жестів (по смислу більш навіть прив'язаний до змісту своєї ефективності), а, з іншого, – раціональним значенням тілесного, оформленим за рахунок знаку, символу (мова йде про кінематичний процес створення характеру персонажів у режими його сприйняття, про конструювання мислення за рахунок бачення тілесних практик і слухання музичних звуків). Пізнання немов би розгорнулось в нових контекстах, а вистава розширила евристичний спектр нашого оточуючого середовища. Починаєш замислюватися над значенням тілесної раціональності за умов дієвої сили звуку і жесту.

Останнім часом ми стали свідками змін в епістемології, бо до еволюційної епістемології додалася ще і натуралістична: В. Куайн, наприклад, відкриття в когнітивній науці широко використовує в епістемології; актуалізувалися пошуки біологічних коренів пізнання як процесу, представлені дослідженнями чилійських біологів У. Матурана і Ф. Варела. Все частіше в центрі уваги науковців опиняється тема тілесного: «Тілесна (морфологічна) організація живого організму дає можливість сприймати, пізнавати і діяти по-своєму з єдиною метою – виживати» [Dolska O., Lobas V., 2021, с. 129]. Тут же згадуєш значення трудів естонсько-німецького біолога Я. фон

Уекскулля з його основною ідеєю: будь-який організм сприймає світ вибірково, тобто кожен по-своєму, «направляючи» свої тілесні ознаки на пристосування до середовища, де він облаштовує свої навички, інстинкти, можливості давати потомство [Uexküll J.B., Kriszat G., 1956]. Його послідовники не тільки нагадали про ці відкриття, але звернули увагу на наступний факт: між тілесною організацією і можливостями організму, з одного боку, і впливом на цей організм з боку цієї реальності, яку розвивав і наповнював смисловим змістом живий організм, з іншого боку, завжди є зв'язок [Claus E., Kull K., 2011]. Він нагадує своєрідний call back (зворотний зв'язок). Сучасний вчений-семіотик С. Brentari, досліджуючи ідею *Umwelt* [Uexküll J.B., Kriszat G., 1956], підкреслив еволюційний зв'язок між тілесним і безпекою організму: «Umwelt – сприймає і дієвий світ, який оточує види тварин; це суб'єктивна видова конструкція, яка забезпечує живим організмам більшу безпеку і стабільність поведінки» [Brentari S., 2015]. Ідею зворотного зв'язку стали розвивати Е. Клаус і К. Кулл [Claus E., Kull K., 2011]. Вони вказали, що особливості тілесного (життєве важливі функції організмів «працюють» тільки в контексті відповіді з боку середовища), його динаміка і типологія формують зворотний зв'язок, вибудовуючи його у вигляді знакових відносин [E. Claus, K. Kull, 2011]. Ці відкриття стали вагомим внеском у реалізацію натуралізованого повороту в сучасній епістемології.

Природно виникає питання: яким чином нам даний сам тілесний досвід (завдяки слову або тілесних здібностей на кшталт жесту і звуку)? Традиційна точка зору, яка і стала основоположною для метафізики зводиться до того, що досвід обов'язково перероблюється розумом і виражається у словах. Нагадаємо, що Аристотель закріпив дискурсивне мислення в межах певного порядку і запропонував підпорядкувати судження нормам, законам і встановити контроль за процедурою побудови думки за допомогою цих же норм, тим самим заклавши основи традиції дискурсивного знання. Але вже наприкінці ХХ ст. такі відомі фахівці, як Дж. Лакофф і М. Джонсон, заговорили про тілесний розум і його значення для пізнання, бо пізнання залежить від досвіду, заснованого на володінні тілом із сенсомоторними здібностями, які вбудовані у всеосяжний біологічний, психологічний і культурний контекст [G. Lakoff, M. Johnson, 1999].

Послідовниця М. Мерло-Понті М. Шитц-Джонсон на ґрунті феноменології розгорнула філософію когнітивної значущості жесту і запропонувала поняття *кінестетичного інтелекту*, активно ним користується і впевнена, що цим інтелектом володіють людина і весь тваринний світ, який може рухатися і координувати свої рухи в просторі.

Орієнтуючись і пересуваючись в ньому, здійснюючи і освоюючи жести, ми опинилися вічна-віч зі світом тілесних практик, пластики, динаміки (в сумі це все впливає на формування тілесної раціональності). Вона розгортає проект когнітивної значущості жесту, по силі і глибині рівний інтелектуальній революції. «Ми не тільки прийшли в світ рухомих: ми прийшли в світ всього тіла. Рух заповідає нам все тіло. Незалежно від того, яка частина рухається, все наше тіло залучено в його динаміку, навіть в такі, здавалося б, прості рухи, як відкриття і закриття очей, поворот голови, удар ногою, плач і т. і.» [Sheets-Johnstone M., 2008, с. 51-68].

На її думку, активність чуттєвого, його динаміка складають основу когнітивної карти людини. Свої висновки вона робить, спираючись на особистий досвід і паралельно згадує життєві практики таких професіоналів, як Т. Інгольд, К. Ноленд, Г. Райл і багатьох інших «колишніх», які мають відношення до танцю і різноманітних тілесних пластик. Отже, поєднання дії і сприйняття викликають до життя знання. З цієї точки зору, знання знаходиться в головах людей і будується як результат їхнього практичного досвіду, який дано за рахунок тілесних практик: пізнання залежить від досвіду, перш за все, сенсомоторного характеру, моторних здібностей. Більш детальний аналіз епістемологічного значення жесту можна простежити в статті [Dolska O., Lobas V., 2021].

Додатком до аналізу епістемологічного ракурсу суб'єктивації нам потрібні данні з робот, в яких аналізуються евристика звуку і музичного контексту. Наприклад, V. Iyer і J. Saslaw розпочали ці дослідження на рубежі ХХ і ХХІ ст. Але в центрі нашої уваги будуть роботи М. Reybrouck (відомий фахівець у дослідженнях із теорії музики, із семіотичних моделей музичних знаків, із когнітивних досліджень, які ґрунтуються даними з біології і психології). Він запропонував адаптивну модель пояснення, яка поєднує когнітивні дослідження і біологічні дані, що дало йому можливість об'єднувати тілесне, розум і музику. Вона стала основою для теорії, яка тісно пов'язана з теоріями когнітивної організації (останні розглядають пізнання як діяльність, яка структурована тілом, зануреним у середовище) і яка формує досвід суб'єкта. Такий підхід до

пізнання можна розцінити як продовження гіпотези Дж. Лакоффа і М. Джонсона про тілесний розум.

На думку М. Рейбрука, музика чується і розігрується в нашому розумі, а не просто уявляється. Звуки можуть викликати особливий моторний резонанс, який і буде спонукати слухачів відчувати звуки, немов би саме він (резонанс) був залученим до їхнього створення [Reybrouck, 2001]. Треба підкреслити, що вже були дослідження, які ставили наголоси на взаємозв'язку між дією і образами руху. Це роботи J. Annett, A. Berthoz, J. Decety, L. Deescke, J. Jeannerod, J. Paillard. Вони мали більш епістемологічний характер дослідження, ніж феноменологічний. Була ще і «центральна версія» моторної теорії сприйняття, яку запропонували і описали ще в 90-х рр. E. Scheerer, P. Viviani, але її музичну аналогію сформував саме М. Рейбрук на початку 2000-х рр. [Reybrouck, 2001].

Суть концепції полягає в тому, що, по-перше, моторний намір і проявлена моторна поведінка не одне і теж. По-друге, моторний намір вважається в значній мірі ендогенним феноменом, локалізованим в центральній нервовій системі. Фактично було показано, що в сприйнятті присутній моторний аспект і що одні і ті ж ділянки мозку активуються під час уявних і виконуваних дій. І, нарешті, – моторні компоненти беруть участь у сприйнятті і є його невід'ємною частиною. І коли воно навіть не є проявленим, воно діє, але віртуально. М. Рейбрук ввів для опису роботи цього феномена термін «ідіоматичне моделювання» і прийшов до висновку, що «кожен теоретичний дискурс про музику має мати розуміння або зв'язок із тілесними практиками морфологічного характеру» [M. Reybrouck, 2005]. Підхід і практичні експериментальні данні М. Рейбрука вказують на поведінку вищого порядку (перш за все, враховуючи морфологічну структуру людини), бо остання пов'язує сенсорну інформацію з моторною поведінкою за допомогою ментальних карт і кореляцій і за допомогою складних механізмів зворотного зв'язку. А в якості висновку – виявляють недоліки теорій, які мають справу виключно із символічними і обчислювальними аспектами поведінки.

Феноменологічна інтенціональність дозволяє розширити розуміння формування суб'єктивності. Вона виступає в якості процесу, який прив'язаний до морфології тілесного людини і підіймається до евристичного виміру. Цей вимір дає зрозуміти, що пізнання – це структурована за рахунок тіла і тілесного діяльність. Ми звикли до того, що в теорії пізнання раціонального зразка розум виступає активним феноменом, який конструює реальність. Але треба також враховувати і патерни руху, які залежать від тілесної морфології. І якщо тіло постійно перебуває в навколишньому середовищі, то останнє, без сумніву, впливає і на формування тілесного досвіду. Як зовнішня, так і внутрішня системи навантажені потребами і цілями. Це пояснюється тим, що є стимули, які лежать в навколишньому середовищі, і стимули, які знаходяться в середині системи під назвою *тіло*. Теорії подібного характеру – це крок осмислення значення тілесного і оточуючого середовища, який здійснюється на рівні переходу від онтологічного до гносеологічного контексту.

Дослідження впливу навколишнього середовища на наші реакції і їхній зворотній зв'язок стає основою для розуміння формування суб'єктивності. Треба також додати, що такі її виміри стають необхідними ланками в евристичній парадигмі «спостерігач і той, хто пізнає». Нагадаємо, що зараз активно стали звертатися до терміну *спостерігач другого порядку* (ним користується Н. Луман, закладаючи основу для особливої методології сприйняття, його широко використовують в кібернетичі тощо). Описуючи роботу комунікативної системи, Н. Луман критикує метафізичну теорію суб'єкта, відмовляється від неї і пропонує теорію, яка спирається на принцип зштовхування описів як взаємодію присутніх систем. Це і пояснює введення ним термінів *спостерігач другого порядку* і *зовнішній спостерігач*. Поруч з ними Н. Луман також спирається і на термін *присутність*, слідуючи І. Гофману [Луман Н., 2007]. Останній вважав, що присутність є тілесною присутністю. І. Гофман звернув увагу на довільне самовираження, яким люди посилають про себе інформацію в загальнозначущих символах, і на мимовільне (наприклад, який-небудь мимовільний або випадковий жест людини може абсолютно зруйнувати претензію на його соціальний статус, яка була заявлена мовою) [Гофман І., 2000].

Поворот в епістемології свідчить не про відмову від раціональності старого зразка, а про її доповнення за рахунок тілесної раціональності, бо наш досвід, даний тільки словом, буде неповним, якщо ми не будемо враховувати такі складові тілесного, наприклад, як жест і звук. «Морфологічна організація організму, перш за все, тілесні можливості, його фізіологія, будова і

функціонування сприяють життю в контекстах навколишнього середовища, «зручних» і «реальних» для свого існування. Такі контексти неможливо оцінити, пізнати і описати без вирішальної детермінанти (тілесної), а розуміння організації життєдіяльності живого організму неможливо без звернення до тілесної раціональності» [Dolska O., Lobas V., 2021, с. 130]. Інтелектуальна чуттєвість, яка дає можливість вийти на розуміння і значення для нашого життя тілесної раціональності, має вирішальне значення у формуванні будь-якого біологічного виду. У. Матурана її значення обмірковував з позиції саме властивостей спостерігача: «...ми рідко усвідомлюємо, що спостереження – це реалізація низки операцій, що тягнуть за собою спостерігача як систему із властивостями, які дозволяють йому чи їй виконувати ці операції, а отже, властивості спостерігача, визначаючи операції, які він або вона може виконати, визначають область можливих спостережень спостерігача» [Maturana H., 1978, с. 28-29].

В біології є концепція сенсомоторної інтеграції, вона означає, що кінестетичний, тактильний, візуальний, слуховий компоненти знаходяться в синтетичному стані. Структурну, функціональну солідарність, викликану інтеграцією, треба шукати в індивідуалізації біологічних систем, з одного боку, і у взаємозалежності організму і навколишнього середовища, – з іншого. «Організм постійно розширює діапазон генетичних адаптацій за рахунок своїх звичок і контролю дій, постійно доповнюючись новими «знахідками». Наприклад, індивідуальна пам'ять, є результатом її здатності контролювати свої поточні дії в рамках особистого досвіду, який є результатом попередніх дій» [Paillard J., 1994, с. 925].

Отже, тілесна раціональність – є «здатністю до дії, яка орієнтована на реалізацію «знань-як» і на конструювання такого буття, в якому досягається кінцева реальність за рахунок тілесних можливостей. Тіло живе тільки в тій реальності, яка можлива для тілесного функціонування живого організму» [Dolska O., 2020, с. 44-45]. Кожна жива істота визначає свій об'єкт уваги рецепторами і ефективними значеннями операційного значення того, що / хто оточує. Створюється особливий ланцюжок об'єкта і суб'єкта для формування системної цілісності. За думкою Я. фон Уекскулья, «кожна дія, що складається з сприйняття і операції, накладає своє значення на безглуздий об'єкт і тим самим перетворює його в пов'язаного із суб'єктом носія значення у відповідному Umwelt» [Uexküll von J.B., 1940/1982, с. 31]. Звуки і жести створюють звуковий і тілесний Umwelt через механізми функціональних відносин і функціональних тонів.

Наше сприйняття музичних звуків і тілесних рухів (жестів) залежить, як від «вроджених», так і від «набутих» механізмів змістоутворення, які, в разі музики і танцю, доповнюються безперервною взаємодією зі звуками і жестами. Ці взаємодії, зокрема, можуть змінюватися нашою «семантикою», мається на увазі вивчення сенсу відносин із світом звуків, або жестів. Цей процес складається із процесу надання значень для тих, хто слухає музику як результат попередніх перцептивних і моторних взаємодій із звуковим середовищем, що можна сказати і про тілесні рухи. Вони немов би створюють звуковий/жестовий Umwelt завдяки механізмам функціональних відносин і функціональних тонів. Музична семантика і семантика танцювальника, однак, є досить стомлюючою темою. По-перше, існує відмінність між самореферентною семантикою, яка розуміє музику / танок як таку, що тільки до себе, і реальну семантику із музикою / танцем, що відноситься до речей і подій, які знаходяться за межами музики / жести в «реальному» світі. Ця різниця, однак, кілька довільна, оскільки користувачі музики / танцю мають справу не із штучними відмінностями, а зі звуками як «знаками», які формують їх взаємодію зі звуковим світом. Ті, хто приходить до театру (глядачі), з цієї точки зору, ведуть себе як відкриті системи, які конструюють свої знання як результат взаємодії зі своїм середовищем і які здатні «адаптуватися» до цього середовища. Таким чином, вони здатні створити репертуар сприйняття, поведінки і знаків, який дозволяє їм справлятися з музикою і танцем як з навколишнім середовищем.

Висновки

Сучасні наукові дослідження дають матеріал для розуміння суб'єктивації в нових контекстах. Суб'єктивація виступає як життєздатна система і одночасно як процес адаптації будь-якого живого організму до середовища, до якого йому необхідно пристосуватися, щоб вижити. Феноменологічний і епістемологічний виміри дають можливість відмітити її евристичне навантаження. Це важливе твердження: воно об'єднує процес «осмислення», концепцію «зворотного зв'язку», а також роль і вплив тілесних можливостей у вигляді нашої реакції на навколишнє середовище. Суб'єктивація також дозволяє розділяти ролі того, хто пізнає і

спостерігача (на відміну від вивчення відомих речей і подій) і стає інструментом особливої методологічної опції в дослідженнях сучасної наукової думки.

Глядачі вистави конструюють свої знання як результат взаємодії зі своїм середовищем і які водночас адаптуються до нього. Вони здатні сконструювати сприйняття конкретного спектаклю за рахунок вже існуючого репертуару сприйняття особистого характеру, вибудовуючи поведінку і знаки, які і стають навколишнім середовищем. Це дає підстави для особливої уваги до тілесного і активізує звернення до тілесної раціональності. Остання дає можливість розцінювати глядача в якості відкритої системи, яка конструює свої евристичні здібності на ґрунті взаємодії із середовищем. Зрозуміло, що цей процес має адаптуватися ще і за рахунок виховання, і пізнання, і загальної культури як продукту суто людського ґатунку, але підґрунтя для суб'єктивації вже виявляє сама морфологічна (тілесна) організація людини.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Annett J. On knowing how to do things: a theory of motor imagery. *Cognitive Brain Research*, 1996. 3, pp. 65-69.
- Berthoz A. *Le sens du mouvement*. Paris: Odile Jacob. 1997.
- Brentari C. Jakob von Uexküll. The Discovery of the Umwelt between Biosemiotics and Theoretical Biology. *Biosemiotics*. Part of the Biosemiotics book series. 2015. V. 9. Dordrecht: Springer. Available from: doi: 10.1007/978-94-017-9688-0.
- Claus E., Kull K. *Towards a Semiotic Biology: Life is the Action of Signs*. London: Imperial College Press. 2011.
https://www.academia.edu/727564/Towards_a_Semiotic_Biology_Life_is_the_Action_of_Signs
- Decety J. Do imagined actions share the same neural substrate? *Cognitive Brain Research*, 1996. №3, pp. 87-93.
- Deecke L. Planning, preparation, execution, and imagery of volitional action. *Cognitive Brain Research*, 1996, №3, pp. 59-64.
- Dolska O., Lobas V. Embodied rationality as a mode of the visibility of Ethics (to the question of the toolkit of Constructivism). *Filosofiya-Philosophy*. V. 30, №2, 2021. P. 126-138.
- Dolska O. Time to think about bodily Rationality (the stands of the sporting events are empty!), 2020. P. 37-46. URL: <https://www.intechopen.com/books/neuroplasticity-insights-of-neural-reorganization/music-and-brain-plasticity-how-sounds-trigger-neurogenerative-adaptations>
- Iyer V. Embodied Mind, Situated Cognition, and Expressive Microtiming in African-American Music. *Music Perception*, 2002. 19, №3, pp. 387-414.
- Jeannerod M. The Representing Brain: Neural Correlates of Motor Intention and Imagery. *Behavioural Brain Sciences*. 1994. №17, pp.187-202.
- Kull K. Jakob von Uexküll: A paradigm for biology and semiotics. *Semiotica (Special Issue)*, 2001. 134, 1/4.
- Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books. 1999.
- Maturana H. Biology of Language: the Epistemology of Reality. In: Miller, G. & E. Lenneberg (Eds.). *Psychology and biology of Language and Thought*. New York: Academic Press, 1978. pp. 27-46.
- Paillard J. La conscience. In: Richelle, M., J.Requin & M.Robert (Eds.). *Traité de psychologie expérimentale.2*. Paris: Presses Universitaires de France, 1994. pp. 639-684.
- Reybrouck M. Musical Imagery between Sensory Processing and Ideomotor Simulation. In: Godøy, R.I. & H.Jørgensen (Eds.). *Musical Imagery*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 2001. pp. 117-136.
- Reybrouck M. (Body, mind and music: musical semantics between experiential cognition and cognitive economy. *Trans-Revista. Transcultural de Música*. 2005. №9. URL: <https://www.sibetrans.com/trans/articulo/180/body-mind-and-music-musical-semantics-between-experiential-cognition-and-cognitive-economy>
- Reybrouck M., Vuust P., Brattico E. *Music and Brain Plasticity: How Sounds Trigger Neurogenerative Adaptations*. Submitted: March 29th 2017 Reviewed: January 23rd 2018 Published: June 6th 2018. DOI: 10.5772/intechopen.74318

Saslaw J. Forces, Containers and Paths: The Role of Body-Derived Image Schemas in the Conceptualization of Music. *Journal of Music Theory*. 1996. №40/2, pp. 217-244.

Scheerer E. Motor theories of cognitive structure: a historical review. In: Prinz, W. & A.Sanders (Eds.). *Cognition and motor processes*. Berlin: Springer. 1984.

Sheets-Johnstone M. *The Roots of Morality*. University Park, PA: State University of Pennsylvania Press. 2008.

Varela F., Thompson E., Rosch E. *The Embodied Mind. Cognitive science and Human Experience*. Cambridge (Ma)-London: MIT Press. 1991.

Viviani P. Moto-perceptual interactions: the evolution of an idea. In: Piatielli Palmarini, M. (Ed.). *Cognitive Science in Europe: Issues and Trends*. Golem Monograph Series, 1990. 1, pp. 11-39.

Uexküll von J.B. *The Theory of Meaning*. Semiotica, 1982. 42, pp. 25-82.

Uexküll J.B., Kriszat G. *Streifzüge durch die Umwelten von Tieren und Menschen. Ein Bilderbuch unsichtbarer Welten. Bedeutungslehre. Mit einem Vorwort von Adolf Portmann*. ROWOHLT HAMBURG. 1956. URL:

https://monoskop.org/images/1/1f/Uexkuell_Jakob_von_Streifzuge_durch_die_Umwelten_von_Tieren_und_Menschen_Ein_Bilderbuch_unsichtbarer_Welten_1956.

Гофман И. Техники презентации / Абельс Х. Интеракция, идентичность, презентация: введение в интерпретативную социологию. Санкт-Петербург: Алетейя. 2000. 272 с.

Луман Н. «Что происходит?» и «Что за этим кроется?». Две социологии и теория общества. *Социологическое обозрение*. 2007. Т. 6. № 3. С. 100-116

REFERENCES

Annett, J. (1996). On knowing how to do things: a theory of motor imagery. *Cognitive Brain Research*, 3, pp. 65-69.

Berthoz, A. (1997). *Le sens du mouvement*. Paris: Odile Jacob.

Brentari, C. (2015). Jakob von Uexküll. The Discovery of the Umwelt between Biosemiotics and Theoretical Biology. *Biosemiotics*. Part of the Biosemiotics book series. V. 9. Dordrecht: Springer. Available from: doi: 10.1007/978-94-017-9688-0.

Claus, E., Kull, K. (2011). *Towards a Semiotic Biology: Life is the Action of Signs*. London: Imperial College Press.

https://www.academia.edu/727564/Towards_a_Semiotic_Biology_Life_is_the_Action_of_Signs

Decety, J. (1996). Do imagined actions share the same neural substrate? *Cognitive Brain Research*, №3, pp. 87-93.

Deecke, L. (1996). Planning, preparation, execution, and imagery of volitional action. *Cognitive Brain Research*, 3, pp. 59-64.

Dolska, O., Lobas, V. (2021). Embodied rationality as a mode of the visibility of Ethics (to the question of the toolkit of Constructivism). *Filosofiya-Philosophy*. V. 30, №2, 2021. P. 126-138.

Dolska, O. (2020). Time to think about bodily Rationality (the stands of the sporting events are empty!), 37-46. URL: <https://www.intechopen.com/books/neuroplasticity-insights-of-neural-reorganization/music-and-brain-plasticity-how-sounds-trigger-neurogenerative-adaptations>

Iyer, V. (2002). Embodied Mind, Situated Cognition, and Expressive Microtiming in African-American Music. *Music Perception*, 19, №3, pp. 387-414.

Jeannerod, M. (1994). The Representing Brain: Neural Correlates of Motor Intention and Imagery. *Behavioural Brain Sciences*, №17, pp.187-202.

Kul, K. (2001). Jakob von Uexküll: A paradigm for biology and semiotics. *Semiotica (Special Issue)*, 134, 1/4.

Lakoff, G., Johnson M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.

Maturana, H. (1978). "Biology of Language: the Epistemology of Reality". In: Miller, G. & E. Lenneberg (Eds.). *Psychology and biology of Language and Thought*. New York: Academic Press, pp. 27-46.

Paillard, J. (1994). La conscience. In: Richelle, M., J.Requin & M.Robert (Eds.). *Traité de psychologie expérimentale*. 2. Paris: Presses Universitaires de France, pp. 639-684.

- Reybrouck, M. (2001). Musical Imagery between Sensory Processing and Ideomotor Simulation. In: Godøy, R.I. & H.Jørgensen (Eds.). *Musical Imagery*. Lisse: Swets & Zeitlinger, pp. 117-136.
- Reybrouck, M. (2005). Body, mind and music: musical semantics between experiential cognition and cognitive economy. *Trans-Revista. Transcultural de Música*, №9. URL: <https://www.sibetrans.com/trans/articulo/180/body-mind-and-music-musical-semantics-between-experiential-cognition-and-cognitive-economy>
- Reybrouck, M., Vuust P., Brattico E. (2017). *Music and Brain Plasticity: How Sounds Trigger Neurogenerative Adaptations*. Submitted: March 29th 2017 Reviewed: January 23rd 2018 Published: June 6th 2018. DOI: 10.5772/intechopen.74318
- Saslaw, J. (1996). Forces, Containers and Paths: The Role of Body-Derived Image Schemas in the Conceptualization of Music. *Journal of Music Theory*. №40/2, pp. 217-244.
- Scheerer, E. (1984). Motor theories of cognitive structure: a historical review. In: Prinz, W. & A.Sanders (Eds.). *Cognition and motor processes*. Berlin: Springer.
- Sheets-Johnstone, M. (2008). *The Roots of Morality*. University Park, PA: State University of Pennsylvania Press.
- Varela, F., Thompson, E., Rosch E. (1991). *The Embodied Mind. Cognitive science and Human Experience*. Cambridge (Ma)-London: MIT Press.
- Viviani, P. (1990). Moto-perceptual interactions: the evolution of an idea. In: Piatielli Palmarini, M. (Ed.). *Cognitive Science in Europe: Issues and Trends*. Golem Monograph Series, 1, pp. 11-39.
- Uexküll von J.B. (1940/1982). *The Theory of Meaning*. Semiotica, 42, pp. 25-82.
- Uexküll, J.B., Kriszat, G. (1956). *Streifzüge durch die Umwelten von Tieren und Menschen. Ein Bilderbuch unsichtbarer Welten. Bedeutungslehre. Mit einem Vorwort von Adolf Portmann*. ROWOHLT HAMBURG. URL: https://monoskop.org/images/1/1f/Uexkuell_Jakob_von_Streifzuge_durch_die_Umwelten_von_Tieren_und_Menschen_Ein_Bilderbuch_unsichtbarer_Welten_1956
- Gofman I. (2000) Tehniki prezentatsii. Abels H. Interaktsiya, identichnost, prezentatsiya: vvedenie v interpretativnuyu sotsiologiyu. Sankt-Peterburg: Aleteyya. (In Russian)
- Luhmann, N. (2007) "What ist the case?" and "What is hidden behind it?" – Two sociologies and the theory of society. *Russian Sociological Review*, 6, 3, 100-116. (In Russian)

УДК 7.072.2: 791.221.51

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-07

Markhaichuk Nataliia

Ph.D. in Art Studies,
Associate Professor of the Theory of Culture
and Philosophy of Science Department,
Faculty of Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University
Address: 6, Freedom Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
natalkakharkiv@gmail.com
ORCID: 0000-00-2321-9107

Riabukha Natalia

Doctor of Art Criticism, Associate Professor,
Dean of the Faculty of audiovisual art,
Kharkiv State Academy of Culture.
1, str. Kontorsyka, Kharkiv, 61002, Ukraine
Ralnat1277@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4182-0289

Tarasov Volodumur

PhD in History, Associate Professor,
Head of the Department of Social and Humanitarian
Disciplines,
Kharkiv State Academy of Design and Arts.
8, Mustetstv Av., Kharkiv, 61002, Ukraine
Tarasovv1977@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2164-9135

“BLACK MOVIES”: GENRE MEMORY OF THE NOIR FILM LANGUAGE IN THE SYSTEM OF AUDIOVISUAL TRANSFORMATIONS (1970s – 2010s)

The issue of “genre memory” in the noir film language is one of the most relevant problems in the modern study of “black” cinema evolution. In spite of the fact that in the recent years, noir has significantly expanded its traditional artistic “cover”, the study of features and ways of its transformation is one of priority vectors of the research. In the context of audiovisual transformations of the early 21st century, noir is represented by at least two genre constructions (post-noir and neo-noir), which also need to be studied in areas related to “diffuseness” of genres and “hybridization” of artistic film language. The main stages of the formation of noir genre paradigm are considered by the authors. These stages are defined and analyzed in the context of tools of artistic film language: compositional and plastic techniques, stylistic solutions and “genre iconography”. Defining three main periods in the development of the “black” cinema, the authors outline its main typical-specific roles, which form various strategies and forms of existence of classical “genre memory” of noir in different systems of cinematic art thinking. Noir showed an extremely high potential for modification, which led to the expressiveness of its subgenre convention. Example of a number of films shows how directors use or borrow traditional aesthetics of noir with the help of expressive means of cinema. In many cases, semiotics of the “black” cinema becomes an object for the search for new artistic and stylistic solutions, which further confirms the genre elasticity of noir. All of the above allows us to state the existence of a kind of “noir” ontology in artistic film tools, which first of all appeals to the lacuna of “genre memory” using particular range of techniques.

Key words: audiovisual art, cinematography, film language, film genre, “black movies”.

Мархайчук Наталія

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
теорії культури і філософії науки
філософського факультету,
Харківський національний університет імені В.Н.
Каразіна.
6, площа Свободи, м. Харків, 61022, Україна
natalkakharkiv@gmail.com
ORCID: 0000-00-2321-9107

Рябуха Наталія

доктор мистецтвознавства, доцент,
декан факультету аудіовізуального мистецтва,
Харківська державна академія культури
2, вул. Конторська, Харків, 61002, Україна
Ralnat1277@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4182-0289

Тарасов Володимир

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,
8, вул. Мистецтв, Харків, 61002, Україна
Tarasovvv1977@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2164-9135

«BLACK MOVIES»: ЖАНРОВА ПАМ'ЯТЬ КІНОМОВИ НУАРУ У СИСТЕМІ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1970-ті – 2010-ті рр.)

Проблема «жанрової пам'яті» в кіномові нуару є однією із найбільш актуальних у сучасному дослідженні еволюції «чорного» кіно. Зважаючи на те, що за останні декілька десятиліть нуар істотно розширив свою традиційну художню «оболонку», вивчення особливостей та шляхів його трансформації становить один з пріоритетних векторів дослідження. В межах аудіовізуальних трансформацій початку XXI століття нуар репрезентований щонайменше двома жанровими конструкціями (пост- та нео-нуар), які також потребують вивчення у контексті проблематики «дифузності» жанрів та «гібридизації» художньої мови кіно. Авторами розглянуті основні етапи формування жанрової парадигми нуару, які визначені та проаналізовані у контексті інструментарію кінематографічної художньої мови: композиційно-пластичних прийомів, стильових рішень та «жанрової іконографії». Визначаючи три основні періоди в розвитку «чорного» кіно, автори окреслюють його основні типово-видові амплуа, які формують різні стратегії та форми існування класичної «жанрової пам'яті» нуару у різних системах кінематографічного художнього мислення. Нуар засвідчив надзвичайно високу здатність до видозмінення, що обумовило потужність його субжанрової конвенції. На прикладі цілої низки кінострічок показано, як через виражальні засоби кінематографу режисери використовують / запозичують традиційну естетику нуару. У багатьох випадках семіотика «чорного» кіно стає об'єктом для пошуку нових художньо-стильових рішень, що зайве підтверджує жанрову еластичність нуару. Усе зазначене дозволяє констатувати існування в художньому інструментарії кіно, свого роду, «нуарної» онтології, яка на рівні використання конкретного кола прийомів звертається, передусім, до лакуни «жанрової пам'яті».

Ключові слова: аудіовізуальне мистецтво, кіномистецтво, кіномова, кіножанр, «black movies».

Мархайчук Наталія

кандидат искусствоведения, доцент кафедры
теории культуры и философии науки
философского факультета,
Харьковский национальный университет имени В.Н.
Каразина.

6, пл. Свободы, Харьков, 61022, Украина
natalkakharkiv@gmail.com
ORCID: 0000-00-2321-9107

Рябуха Наталія

доктор искусствоведения, доцент,
декан факультета аудиовизуального искусства,
Харьковская государственная академия культуры
2, ул. Конторская, Харьков, 61002, Украина
Ralnat1277@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4182-0289

Тарасов Владимир

кандидат исторических наук, доцент,
заведующий кафедрой социально-гуманитарных
дисциплин,
Харьковская государственная академия дизайна и
искусств,
8, ул. Мистецтв, Харьков, 61002, Украина
Tarasovv1977@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2164-9135

**«BLACK MOVIES»: ЖАНРОВАЯ ПАМЯТЬ КИНОЯЗЫКА НУАРА В СИСТЕМЕ
АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ
(1970-е – 2010-е гг.)**

Проблема «жанровой памяти» в киноязыке нуара является одной из наиболее актуальных в современном исследовании эволюции «черного» кино. Учитывая, что в последние несколько десятилетий нуар существенно расширил свою традиционную художественную «оболочку», изучение особенностей и путей его трансформации составляет один из приоритетных векторов исследования. В рамках аудиовизуальных трансформаций начала XXI века нуар представлен по меньшей мере двумя жанровыми конструкциями (пост- и нео-нуар), которые также нуждаются в изучении в контексте проблематики «диффузности» жанров и «гибридизации» художественного языка кино. Авторами рассмотрены основные этапы формирования жанровой парадигмы нуара, которые определены и проанализированы в контексте инструментария кинематографического художественного языка: композиционно-пластичных приемов, стиливых решений и «жанровой иконографии». Определяя три основных периода развития «черного» кино, авторы очерчивают его основные типологические амплуа, которые формируют различные стратегии и формы существования классической «жанровой памяти» нуара в различных системах кинематографического художественного мышления. Нуар показал очень высокую способность к видоизменению, что обусловило мощь его субжанровой конвенции. На примере целого ряда кинолент показано, как через выразительные средства кинематографа режиссеры используют/заимствуют традиционную эстетику нуара. Во многих случаях семиотика «черного» кино становится объектом для поиска новых художественно-стилевых решений, что лишнее раз подтверждает жанровую эластичность нуара. Все это позволяет констатировать существование в художественном инструментарии кино своего рода, «нуарной» онтологии, которая на уровне использования конкретного круга приемов обращается, прежде всего, к лакуне «жанровой памяти».

Ключевые слова: аудиовизуальное искусство, киноискусство, киноязык, киножанр, «black movies».

Problem statement. The issue of genre transformations of noir and its study as the universal artistic phenomenon is a priority topic at the present stage of consideration of the problem. It is no coincidence that we emphasize the issue of noir transformation, as it is a transitional one in relation to the problem of post- and neo-noir. Therefore, in our opinion, the need to investigate the causes and, most importantly, the mechanisms of noir genesis towards post and neo trends is no less important than the previous task. In the context of this task, we will try to answer the following questions. Why is there an increase in demand for coexistence of both the noir genre and its more modern evolutionary imitators in modern cinema? What exactly caused the emergence of transformational phenomena that changed noir at the present stage of development? Finally, questions of the transformation essence and the nature of evolutionary movements of noir in the system of “multimedia” cinematograph with digital, interactive challenges and changes in the role and meaning of the viewer are extremely important. These questions are currently of great interest.

The purpose and objectives of the publication. The purpose of the work is to identify and research genre features and means of expression of neo-noir and post-noir in the cinema of the late 20th early 21st century. In accordance with the purpose of the article, the range of tasks is defined within the characteristics of noir genre in the history of cinema; study of neo-noir and post-noir evolution; and definition of artistic specificity of these phenomena in cinematography of the early 21st century.

The state of the problem research. First of all, the desire of researchers to explain basic reasons for potential readiness of noir for transformation should be noted. In most cases, scientists tend to explain this readiness by artistic, stylistic [Ponomareva, 2017, p. 10], and genre [Isniuk, 2014, p. 72] features or

tendencies to the convergence of artistic language of cinema [Kudryashov, 2016, p. 237]. Gender issues remain relevant in the language plasticity of noir and post-noir [Sukovataya, 2019, p. 75-76]. The study of the language plasticity of noir and post-noir is one of the most relevant topics [Prohorova, 2018, p. 21]. According to J. Shires: «Some analyses focus on formal and content characteristics (chiaroscuro effects, voiceovers, retrospective narratives, casting types), and view various directors' idiolects as part of the noir movement. Other scholars divide definitional strategies for film noir into semantic approaches, which catalogue core elements, and syntactic approaches, which trace relationships between films» [Shires, 2019, p. 7].

Presentation of the main material.

The first stage of transformations: "Noirism" as transitional aesthetics between the "classics" of noir and the latest means. Our analysis suggests that a set of artistic stereotypes was formed and began to operate in cinematograph in the late 1950s. It gradually formed appropriate "cinematographic cliché, the image of a hero with internal conflict in the style of noir films" [Reshetylo, 2013, p. 278]. We emphasize that the ability of noir aesthetics to stylize and build mixed forms is important for solving the problems of our research, where classic features of "black cinema" became the basis for expressing the image, artistic idea or creative manifesto of the director, but at the same time they did not play a leading role and did not transform the film into "noir". In our opinion, the tendency to use certain features and properties of noir as a genre and stylistic construction can be considered as the first stage in the evolution of post-phenomena. Their key characteristic was the desire to use certain achievements and genetic traits of noir out of total immersion in noir aesthetics.

The need for such combinations and transformations is explained by a number of reasons. Both the properties of artistic evolution of the genre palette of cinematograph, and the nature of socio-historical changes that dictated new aesthetic demands and posed new artistic issues are among them. Finally, it is important to emphasize that in this period of time noir aesthetics actively manifests itself outside the world of cinema: in graphic design, comics culture, literary creativity, etc. [Fedorovich, 2013, p. 391].

In its classic role, noir film reached its peak in the late 1940s. During this period, filmmakers finally rejected stylistic entourage of the 1930s, which was still relevant to post-war films. First of all, according to researchers, noir in its genre sense began to lose "romantic conventions", preferring stories with a gloomy aesthetic background and considerations of "decay, mania and psychosis" [Kudryashov, 2016, p. 247]. It is in this direction that the newest image of the noir hero is formed. It is a person who not only acutely feels social evils, but is also affected by them. In other words, noir goes to another level of psychologism generalization, which, in our opinion, has become the main reason for significant transformations. After all, it is extremely difficult (if at all possible!) to exist in a narrow genre framework with specifics of visual language and a certain task of expression and at the same time trying to express new issues that require a different type of image, different nature of stage action and more modern stylistic solutions.

Thus, a new phenomenon emerged in the early 1950s. It did not receive its own definition in the history of world cinema, because it did not contain a radically new artistic message. However, the films of this period, which did not want to break completely with the framework of noir aesthetics, still differed from the black-and-white "classics" of the 1940s. Thus, noir, as a type of artistic thinking, still manifested itself in many features, both technical and stylistic. For example, such is the film "Kiss Me to Death" (1955) by R. Aldrich which is also considered some kind of a "point of no return" of noir as a genre. First of all, this film sets new standards of entertainment, which primarily concerned emotional intensity and openness in brutal scenes. For example, the scene of a fight on the steps is the most famous for the degree of further citation. In addition, as noted by researchers, visual solution of the film is "filled with contrasting frames, non-standard shots and angles, curved lines and unusual geometry of space, which works to maintain and enhance emotional tension in the film" [Sklyarova, 2015, p. 64]. For example, the scene of "Hammer's punishment" is constructed in such a way that the geometry of space looks distorted and diagonally asymmetrical, which brings attention to the victim, but emotional component redefines the roles, and the criminal himself looks like an object of "internal" crime [ibid.].

We observe similar techniques of "noir" in the film "Shoot the Pianist" (1960), which also contains many examples of the search for new stylistic features and means of expression, but at the same time shows a clear reluctance to part with "canonical" genre features of classical noir. For example, A. Silver examines the influence of the localization of action in a film on its style. From her point of view: «Stylistically ... films benefit from the isolated or seedy locales, which permit a spare and stark

visualization in the manner of «Border Incident» or «On Dangerous Ground». ... The desert locations in «Delusion» permit an arrangement of figures in a landscape that create a sense of otherworldliness or mirage (the film's original title), of acting out a bad dream without having recourse to optical effects or mood lighting» [Silver, 1996, p. 337].

The second stage of transformations: Neo-noir. First of all, let us emphasize that in the early 1970s, all the problematic issues and unresolved “knots” of contradictions that were typical for the previous period came back with the return of artistic and aesthetic program of noir to cinematograph. For example, T. Leitch, author of the famous book “Crime films” believes that Western film critics in this period of time “invented” certain “one-time terms” (such as “super western” or “neo-noir”) to describe the films that were formed on the basis of several genres or have undergone transformations in the genre sense. However, from his point of view, this new terminology “raised as many problems as it tried to explain through their introduction into use” [Leitch, 2004, p. 6]. In other words declaration of the fact that “noir is back” demonstrated the readiness of both professional film community and audience to a new stage of reflection on values and artistic meanings of the next “image” of noir.

Another focus on terminology is connected with particular attention to films that drew relevant artistic images, critical stereotypes, and visual similarities to cinematic features of speech that characterized the noir of the 1940s and 1950s. It was at the stage of neo-noir formation that the question of what exactly an updated film was became a significant issue. T. Leitch, for example, reflects on the relationship between concepts of “criminal genre” as a separate “zone of meaning” and neo-noir as a certain “umbrella term”, which hides a whole “collection of different genres” [Leitch, 2004, p. 2].

A special role in the revival of noir in a new role belongs to American cinematograph and, accordingly, to cultural, historical and social circumstances that determined artistic and intellectual environment of those days [Sukovataya, 2019, p. 75]. According to researchers, for the United States it is a time of discussions about “continuous civilization” and the feeling of illness to the “erosion of the spirit” and inner need to think about the meaning of life. For example, K. van Spenkeren noted that the 1980s are an era of selfishness, when people suffer more from their own personal needs and pay much less attention to serious social problems”. In turn, this led to common artistic features of neo-noir and its artistic integrity. Despite the fact that researchers are not ready to define it within the limits of genre considerations, as a stylistic phenomenon and a stable typology of characteristics of broadcasting (means of expression, methods of film frame construction, etc.) neo-noir quickly entered the lexicon of cinematographic art.

1970s are characterized by the growth of attention to certain genre stereotypes, which in the vast majority “are gathered” by the newest “black” cinema [Filonenko, p. 27-28]. Emergence of a new form of representation of the theme and atmosphere of “noirism”, in particular its cyclical nature should be considered as a novelty aspect.

In the 1970s, great interest in noir films and at the same time rapid formation of neo-noir filmography especially in the United States gave rise to another feature that characterizes “black cinema” as a phenomenon capable of transformation. These are primarily remakes of classic noir and the development of new products based on once popular films. It should be noted that this is not so much a problem of repetition, but a new stage in rethinking the genre, which in new circumstances acquired many characteristics that did not exist in the 1940s and 1950s. The film “Postman Calls Twice” with such a double aesthetic nature can be one of the most interesting examples of this phenomenon.

American film critic C. Verevis believes that it is more correct to call this phenomenon noir cycles and emphasizes its organic nature for the atmosphere of the 1970s – 1980s, which largely needed ideological and aesthetic demand in “classical” period of noir. The researcher distinguishes two lines within neo-noir cycles, conditionally calling them revisionist (neo-noir of the 1970s, which sought to view key characteristics of the genre and resort to their revision); and formal (postmodern, which formed its own products, invoking “classical” genre canons and referring to improvised “citation” and “collage”). It is important to emphasize that, according to the researcher such “noir cycles” were based not only on commercial repetition of popular and working stories, but also on the repetition of existing text structures. The audience of neo-noir films still remembered the film text and literary prototypes of classical noir, and could interpret “general structure” of new films broader. First of all, two most successful cycles of the 1980s: “The Postman...” and “Body Heat” are the proof of this fact. They showed that the viewer was aware of critical considerations and contexts that were demonstrated as neo-noir [Verevis, 2006, p. 106].

Both films became one hundred percent revisionist and significantly influenced the construction of neo-noir as an artistic phenomenon of its time.

We also emphasize that the emergence of full-scale cycles in neo-noir was due to purely socio-cultural reasons, including the emergence and awareness of the threat of AIDS, which was considered as one of the manifestations of “immorality” in human behavior. At the same time, from a technical point of view, according to American researchers, “explosive” entry of home video into everyday screen culture in the US and Western Europe was important. It offered a new quality of emotional contemplation of the product (intimacy, zonality, privacy) [Leitch, 2004, p. 147]. In other words, neo-noir is not only filmed, but also viewed and perceived differently, within other life and social situations. For example, the principle of conditional personification of evil should be mentioned as a typical feature. It appears as a characteristic of artistic, stylistic and aesthetic significance in many films of this time [Arnett, 2020, p. 35]. The immoral act, in contrast to its classic reading in noir genre as an adventurous, extraordinary action, becomes personally ordinary and begins to express the hero as a “seeking man.” Being on the verge of transformation is almost the main artistic and emotional theme, almost a refrain of a number of films experimenting with the latest features of neo-noir style (“Dance of the Vampires”, 1967, “Rosemary’s Baby”, 1968, Chinatown, 1974), etc. [Hakimzyanova, 2018, pp. 184-185].

It is worth paying special attention to the development of chronotopia of films. The dialogue of space and time receives two central components within neo-noir. In our opinion, they should be considered as typical and specific (that is those that characterize neo-noir as a subtype of cinema art). The first is related to an interesting pattern, which T. Bakina calls “images of the past that coexist with objects and processes of the present” [Bakina, 2014, p. 13]. We call this property “modernity in a conditional way.”

For example, it is precisely this kind of visual chronotopia is used in the film “Body Heat” (L. Kasdan, 1981). It not only corresponds to formal image of modernity (events seem to take place in early 1980s), but also emphasizes violation of the line between “what happened” and “what is now” by all possible means. Many critics have pointed to the fact that this film is partly a reference to the plot of classic cinema in noir genre (“Double Indemnity”, directed by B. Wilder, 1944). However, purely plot parallels are not important within the comparison of these two products, because the greatest closeness is formed not within narrative or script, but in the system of artistic vision and perception of the event story line. F. Jamison emphasizes that the film is deliberately designed as a demonstration of “timeless space”. The director achieves this effect with inclusion of a number of mechanisms that also characterize neo-noir as a phenomenon in cinematic language of its time.

First, it is a technique of temporal dissonance, which is formed on the basis of “a whole set of allusions to various mythological constructions of mass culture.” Graphic explication of titles made in Art Deco style is the first hint. It sets time-space tone of the action, which involuntarily becomes older than it really is. Then the viewer gradually gets acquainted with visual space of the film, which in itself is an absolute allusion to cinematic aesthetics of noir of the 1940s: “visual style of the film (contrasting lighting, chiaroscuro, night shooting, atypical angles, etc.) provokes a parallel with noir films.” Eventually, allusions become metaphorical and gradually turn into artistic and stylistic generalizations, which finally testify that “clothes of heroes, interiors and objects are gradually losing touch with modern world”, and “musical accompaniment with jazz compositions completes nostalgic image of the past” [ibid]. As a result, the viewer is faced with the need to believe in the possibility of action within the “past in the present”, when technologically and objectively the world around is in the eighties, but “everything is secretly arranged to block these immediate signs of modernity and create perception as a nostalgic work, as a story that unfolds in indefinite nostalgic past, in eternal thirties” [Bakina, 2014, p. 13].

A similar design of the chronotope is recorded in the film “Blade Runner”. As P. Liv notes, in visual design this work “catapults” the viewer to the “darkness of the 1940 s”, which is expressed in an interesting amalgam of futuristic modeling with retro style. For example, this applies equally to fashion design and object-spatial utensils, which are sometimes “populist” vulnerable in the sense of flirting with the world of the 1940s (and over time with narrative and visual conventions of classical noir). However, in our opinion, unlike many other neo-noir films “Blade Runner” is a kind of “time capsule” in the sense of combining the rhythms of past and present in one spatial node. It has three parallel topoi: past, present viewer and an imaginary future. For example, the lighting of streets and premises has repeatedly been in the spotlight of critics, which is a combination of aesthetics of kerosene lamps, neon and futuristic TV

advertising structures [Leitch, 2004, p. 173]. Semiotic use of rain and water, both visually and audibly is equally interesting in the context of chronotopic vision. As the action of the film takes place back in 2019, “urban jungle” of Los Angeles becomes an arena of eco-shift. Constant rain and fog turn from a means of expression of classic noir to a characteristic feature of the plot. Within this world, the atmosphere itself is in tune with general dominant emphasis of “black” films [ibid.].

The next property, which also describes neo-noir as an independent phenomenon, follows from the nature of its dialogue with noir, as a specific genre that can be shown through a set of formed, constantly existing features and characteristics. In this aspect, it seems logical to emphasize plot-narrative construction of films, which are involuntarily captured by noir conventions in order to follow a certain aesthetic “fairway”.

Genre and stylistic searches within the framework of neo-noir have brought to life several important characteristics of general nature of “noir” aesthetics. According to T. Leitch, they became apparent only at the stage of noir rethinking as a genre and “black” film philosophy as a system of specific screen broadcasting. The researcher identifies three main features. In his opinion they are common to noir features of the 1970s – 1980s.

The first problem is related to the definition of a criminal film as a normative field of perception. This refers to the so-called problem of normality of crime, which is an element of screen action and a part of the film narrative. By definition, a crime is a deviation from the norm, a violation of ordinary work of society. However, noir films invariably view crime as a normal phenomenon “even when they observe how it undermines public order” [Leitch, 2004, p. 13].

The second problem that defines the range of key features of neo-noir is the conditionality of moral conflict that develops between standards of norm and abnormality and in fact, it is the quintessence of dramatic nature of neo-noir. However, these reflections contain an obvious collision, the solution of which is the search of an answer to the question: “when exactly a cinematic crime is a metaphor for a moral dilemma, social upheaval or ideological criticism, and when a crime is just a crime?” [Leitch, 2004, p. 13]. In other words, how exactly a viewer can recognize the author's assessment of the director or screenwriter in conventions of film epics and distinguish it from actual negative action as such? Where crime is the basis for corresponding “emotions”, and where it is “just a crime”? From our point of view, this dilemma is present in almost all screenplays of neo-noir films of the late 1970s – 1980s, showing the constancy and consistency of directors' appeal to such considerations.

The third problem describes neo-noir narrative as a static construction that is unable to exist not only outside the aesthetics of “black” cinema, but also outside its formal features. For example, in fact, the circle of so-called stock characters describes a classic and rather fixed set of narrative points of view and sub-conventions. As T. Leitch notes, any criminal story in its pathos assumes three main roles: the criminal who commits a crime, a suffering victim and a revenger or detective who investigates the collision, seeking to restore social (personal, family, etc.) balance [Leitch, 2004, p. 13]. One of the most important artistic stereotypes of noir, the image of a fatal woman is closely connected with the last feature. In this case, within neo-noir, there was a “consistent expansion of the classics convention”, which primarily manifested itself in the search for new features of fatalism [Kudryashov, 2016, p. 250].

The third stage of transformations: Post-noir. At the turn of the 1980s and 1990s, “noir” aesthetics experienced another rise, this time it is associated not only with socio-cultural features and general genesis of cinema, but also with complication of artistic space. The challenge of multimedia in the early 1990s acquired the features of a systemic and artistically important effect that determined the evolution of many genres and styles of that time. With regard to cinematograph, continuing public demand for neo-noir with changing vector of its development should be noted. In contrast to previous stage of transformation post-noir aesthetics began in the space of experimentation with sub-genres, individual elements of film style and new phenomena brought by interactive means of communication and multimedia environment.

Thus, in our opinion, general deconstruction of classical canon of “black” films, which complicates their systematization and genre analysis is one of the most expressive features of post-noir, which characterizes the features of new stylistic vector of the development. For example, the researcher N. Agranovskiy tries to determine the genre specificity of the film “Game with Fire” (directed by D. Hopper, 1990), which is considered one of the most typical films of the transition stage from neo to post-noir: “the film is characterized by increased eroticism, which gives some critics reason to define its genre as an erotic thriller. However, we are more inclined to define it as neo-noir, which has also been used by

critics in relation to this film. The reason is that feeling of fatal mistake, hopelessness and doom is the strongest emotional focus of the picture. And certainly, the iconography of the film is radically different from classical Hollywood noir, but its atmosphere reveals a certain identity” [Agranovskiy, 2011, p. 51]. As we can see, on the example of this film N. Agranovskiy states differences, especially in “iconography” in relation to classical noir period. But, according to the researcher simultaneous preservation of the atmosphere and central idea outweighs all other features that traditionally served as the base of “noir” aesthetics.

Constant pedaling of sexuality, as an image of both female and male characters should be mentioned as such “artistic cement” that binds together various qualities and stylistic features of “black” cinema. However, a special game with gender, sexual attraction and morality is a distinctive feature of post-noir, where the relationship between man and woman is often used to unfold the theme of self-destruction of the hero or heroine, or both of them at the same time [Nelyubin, 2013, p. 137].

It is interesting to emphasize that this property manifests itself not only at the level of artistic and emotional decisions that have a sphere of expression in the film narrative. Researchers note that post-noir can change the specifics of techniques and means of expression, which should change the very system of artistic generalization by visual and sound methods. An attempt to define post-noir as a set of stylistic methods united by the property of a specific sound “dominant” is an example of how the research goal and focus on solving certain problems changes the perception of genre boundaries and specifics of noir aesthetics. Thus, according to O. Fedorchenko, the difference between a thriller, noir and, for example, a western is not only visually but also audibly tangible. Therefore, from her point of view, post-noir is a kind of “thriller with a marked audiovisual dominance” [Fedorchenko, 2014, p. 314-315].

Such considerations, which are on the verge of narrative and semantic analysis (that is, refer to the study of narrative and textology of cinema, and to the system of visual meanings and means) only reinforce the impression that post-noir is a transformational branch of classical noir rather than its newest version.

For example, creative work of American director D. Lynch, who repeatedly turned to “noir” aesthetics, is quite clear evidence of this fact. Thus, his film “Blue Velvet” (1986), which is mostly classified as “noir with all the traditional components” from a linear detective story, to a hero trapped in moral maxims has many features that not so much refer to canonical characteristics of “black” cinema, but they resort to their deconstruction. The film contains so many semiotic “zones” that in some cases it is no longer perceived as a whole product. Thus, as J. Lure notes, in terms of genre and stylistic characteristics, “Blue Velvet” is rather a “postmodern camp noir”, which combines “aesthetics of tabloid novels and soap operas with preserved element of unconsciousness, slightly veiled by Lynch.” In a broader context, it is a kind of postmodern “game with noir”, which has “elements of melodrama, thriller and a taste of the author's phantasmagoria” [Lure, 2013, p. 34-35].

Conclusions. Our analysis allows us to distinguish three stages in the genesis of transformations of “classical” noir.

The first stage continues in the 1950s – early 1960s. The tendency to use certain features and properties of noir as a genre and style is its main manifestation. A key characteristic of this stage was the desire to use certain achievements and genetic traits of noir out of total immersion into “classical” noir aesthetics. Noir, while remaining in the genre system reaches another level of generalization of psychologism, which, in our opinion, has become the main reason for significant transformations. After all, it is extremely difficult (if at all possible!) to exist in a narrow genre framework with specifics of visual language and a certain task of expression and at the same time to express new issues that require a different type of image, different nature of stage action and more modern stylistic solutions. That is why films of this period, which did not want to break completely with the framework of noir aesthetics, still differed from the black-and-white “classics” of the 1940s.

The second stage is associated with the emergence of neo-noir phenomenon of (1970s – 1980s). Another attention to “black” cinema arose at the rise of the popularity of relevant artistic images, stereotypes of critical evaluation. Such attention expressed visual resemblance to cinematic features of speech that were typical to noir of the 1940s and 1950s. It was at the stage of neo-noir formation that the question of what exactly an updated film was became important.

Separately, it should be emphasized that a special role in the revival of noir in a new role belongs to American cinema and, accordingly, to cultural, historical and social circumstances that determined artistic and intellectual environment of those times in the United States.

All these features have led to the fact that neo-noir is not only filmed, but also viewed and perceived differently, within other life and social circumstances.

The third stage begins at the turn of the 1980s and 1990s, when “noir” aesthetics is experiencing another rise. This time it is associated not only with social and cultural features and general genesis of cinema, but also with complication of artistic space. The challenge of multimedia in the early 1990s acquired the features of a systemic and artistically important property that determined the evolution of many genres and styles of that time.

Post-noir aesthetics, in contrast to previous stage of transformation, continues in the space of experimentation with sub-genres, individual elements of film style and new phenomena brought to the screen culture by interactive means of communication and multimedia environment.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Arnett R. Neo-Noir as Post-Classical Hollywood Cinema. Norjolk: Old Dominion University, 2020. 208 p. DOI: <https://10.1007/978-3-030-43668-1>.

Borde R., & Chaumeton, E. Towards a definition of Film Noir. In: *Film Noir. Reader 1*. New York: Limelight Editions, 1995. P. 17-25.

Leitch T. Crime films. Cambridge University Press: University of Delaware, 2004. 386 p.

Shires J. Cyber-noir: Cybersecurity and popular culture. *Contemporary Security Policy, Volume 41*. 2020. Pp. 1–26. DOI: <https://10.1080/13523260.2019.1670006>

Silver A. Son of Noir: Neo-Film Noir and the Neo-B Picture. In: *Film Noir. Reader 1*. New York: Limelight Editions, 1995. P.331-338. URL: <http://intelligentagent.com/noir/Silver.pdf>

Sukovataya V. Women in noirs tyle: the soviet version. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки», 2019. № 60. С. 90-106. DOI: <https://10.26565/2306-6687-2019-60-09>.*

Verevis C. Film Remakes. Edinburgh: University Press, 2005. 208 p.

Аграновский Н. Больше, чем «Беспечный ездки»: режиссерский путь Денниса Хоппера. «*Артикульт*»: научный журнал о культуре и искусстве. 2011. №3. С. 49-56.

Бакина Т. Образ прошлого и ностальгическое переживание в кинематографе. М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. 56 с.

Існюк І. Естетика нуару в сучасному художньому просторі України: ціннісні засади, теоретичні пошуки і мистецька практика. *Мандрівець: Всеукраїнський науковий журнал*. Тернопіль : ТОВ "Мандрівець", 2014. №1. С. 71-74.

Кудряшов И. Нуар после 50-х: смерть, развитие или постмодернистское цитирование? *Критика и семиотика*. 2016. № 1. С. 236-252.

Лурье Я. Фильмы Дэвида Линча: стилистика, образность, авторская манера. «*Артикульт*». *Факультет истории искусств : научный электронный журнал*. 2013. № 9. С. 32-41. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filmy-devida-lincha-stilistika-obraznost-avtorskaya-manera/viewer>

Нелюбин А. Трансформация американского «крутого» детектива в романе Д. Каваны (Дж. Барнса) «Город мошенников». *Вестник Пермского университета*. 2013. №1(21). С 135-139.

Няголова Н. Семиотика самоубийства в фильме Лоуренса Кэздана «Большое разочарование». *НЛО: новое литературное обозрение*. 2014. № 6 (130). URL: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/130_nlo_6_2014/article/11208/

Пономарева Э. Жанрово-стилевая организация сборника малой прозы «Москва нуар». Челябинск: ЮУрГУ, 2017. 85 с.

Прохорова К. Особенности интерпретации рассказа Э. Хемингуэя «Убийцы» в экранизации Р. Сиодмака. *Грани науки*. 2018. Т.6. №3. С.18-21.

Решетило І. Переклад інтертекстуальних елементів у кінорецензіях. *Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій. Збірник наукових праць*. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. С. 276-286. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/mova_svidomist_2013.pdf

Склярова Я. Традиции немецкого киноэкспрессионизма в американских фильмах нуар 1940-1950 гг. «*Артикульт Факультет истории искусств : научный электронный журнал*. 2015. №

18 (2). С. 62-65. URL: <http://articult.rsuh.ru/articult-18-2-2015/j-a-sklyarova-traditions-of-the-german-genexpression-in-american-films-noir-of-1940-1950.php>

Федорович Б. Постмодернизм и его понимание в современном художественном пространстве: региональные практики (на примере Московской недели искусств Первого Московского международного фестиваля перформанса и Недель актуального искусства во Львове). *Культура, искусство, образование: проблемы и перспективы развития: материалы научно-практической конференции*. Смоленск: СГИИ, 2013. 536 с.

Федорченко О. Особливості перекладу психологічного кіно трилеру. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2011. Вип. 14. С.313-318.

Філоненко С. 100 відтінків чорного: нуар як жанр і стиль у сучасній масовій літературі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. II. С. 24-31.

Хакимзянова Я. «Тэсс из рода Д'эрбервиллей» в кинематографе: размышления об экранизации Р. Полански. *Актуальные вопросы филологической науки XXI века : сб. ст. VII Межд. науч. конф. : в 2-х ч. Ч. II*. Екатеринбург : УМЦ-УПИ, 2018. С. 183-189.

REFERENCES

- Arnett, R. (2020). Neo-Noir as Post-Classical Hollywood Cinema. Norjolk: Old Dominion University. 208 p. DOI: <https://10.1007/978-3-030-43668-1>.
- Borde, R., & Chaumeton, E. (1995). Towards a definition of Film Noir. In: *Film Noir. Reader 1*. New York: Limelight Editions. Pp. 17-25.
- Leitch, T. (2004). *Crime films*. Cambridge University Press: University of Delaware. 386 p.
- Shires, J. (2020). Cyber-noir: Cybersecurity and popular culture. *Contemporary Security Policy, Volume 41*. Pp. 1–26. DOI: <https://10.1080/13523260.2019.1670006>.
- Silver, A. (1995). Son of Noir: Neo-Film Noir and the Neo-B Picture. In: *Film Noir. Reader 1*. New York: Limelight Editions, 1995. P.331-338. URL: <http://intelligentagent.com/noir/Silver.pdf>
- Sukovataya, V. (2019). Women in noirs style: the soviet version. *The Journal of V.N.Karazin Kharkiv National University. Series: Theory of Culture and Philosophy of Science*. № 60. Pp. 90-106. DOI: <https://10.26565/2306-6687-2019-60-09>. (In Ukrainian).
- Verevis, C. (2005). *Film Remakes*. Edinburgh: University Press. 208 p.
- Agranovskiy, N. (2011). More than «Easy Rider»: The Way of Director Dennis Hopper. «*Artikult*»: *scientific journal about culture and art*. #3. Pp. 49-56. (In Russian).
- Bakina, T. (2014). The image of the past and nostalgic experiences in cinema. Moscow: HSE University, 2014. 56 p. (In Russian).
- Isniuk, I. (2014). Aesthetics of film noir in the modern artistic space of Ukraine: values, theoretical research and artistic practice. *Mandrivets: All-Ukrainian scientific journal*. Ternopil: "Mandrivets". №1. Pp. 71-74. (In Ukrainian).
- Kudryashov, I. (2016). Post-50s Film noir: Death, Development, or Postmodern Quotes? *Criticism and semiotics*. # 1. Pp. 236-252. (In Russian).
- Lure, Ya. (2013). Films by David Lynch: stylistics, imagery, author's manner. «*Artikult*». *Faculty of Art History: Scientific Electronic Journal*. # 9. Pp. 32-41. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filmy-devida-lincha-stilistika-obraznost-avtorskaya-manera/viewer> (In Russian).
- Nelyubin, A. (2013). The transformation of the American "tough" detective in the novel by D. Kavanagh (J. Barnes) "City of Scammers". *Perm University Bulletin*. #1 (21). Pp. 135-139. (In Russian).
- Nyagolova, N. (2014). Semiotics of Suicide in «The Big Chill» by Lawrence Kasdan. *NLO: new literary review*. #6 (130). URL: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/130_nlo_6_2014/article/11208/ (In Russian).
- Ponomareva, E. (2017). Genre and stylistic organization of the collection of small prose "Moscow noir". Chelyabinsk: YuUrGU. 85 p. (In Russian).
- Prohorova, K. (2018). Features of the interpretation of the story "The Assassins" by E. Hemingway in the film adaptation by Robert Siodmak. *The facets of science*. Т.6. # 3. Pp.18-21. (In Russian).
- Reshetylo, I. (2013). Translation of intertextual elements in film reviews. *Language, consciousness, artistic creativity, the Internet in the mirror of modern philological studies*. Collection of

- scientific works. Kyiv, Kyiv University or Shevchenko University, Kyiv University Publishing and Printing Center. Pp. 276-286. URL:
http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/mova_svidomist_2013.pdf
- Sklyarova, Ya. (2015). German Cinema Expressionist Traditions in American Noir Fylms of the 1940s-1950s. «Artikult» Faculty of Art History: Scientific Electronic Journal. # 18 (2). Pp. 62-65. URL:
<http://articult.rsuh.ru/articult-18-2-2015/j-a-sklyarova-traditions-of-the-german-genexpression-in-american-films-noir-of-1940-1950.php> (In Russian).
- Fedorovich, B. (2013). Postmodernism and its understanding in the contemporary artistic space: regional practices (on the example of the Moscow Arts Week of the First Moscow International Performance Festival and the Weeks of Contemporary Art in Lviv). *Culture, art, education: problems and development prospects: materials of the scientific-practical conference*. Smolensk: SGII. 536 p. (In Russian).
- Fedorchenko, O. (2011). Features of the translation of a psychological cinema thriller. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. # 14. Pp. 313-318.
- Filonenko, S. (2014). 100 shades of black: noir as a genre and style in modern mass literature. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University*. # II. Pp. 24-31.
- Hakimzyanova Ya. (2018). «Tess of the D'Areberville family» in cinematography: reflections on the film adaptation of Roman Polanski. *Topical issues of philological science of the XXI century: collection of articles VII Int. scientific. conf.:* Part II. Yekaterinburg. Pp. 183-189. (In Russian).

УДК 130.2

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-08

Тагліна Юлія Сергіївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії культури і філософії науки,
філософський факультет
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Каразіна,
61022, м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, пл.
Свободи, 6, ауд.242,
E-mail: j.s.taglina@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4961-6282

Кутенко Олександра Сергіївна

аспірант кафедри теорії культури і філософії науки,
магістр культурології Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
арт-менеджерка Центру сучасного мистецтва
«СрміловЦентр»
61022, м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, пл.
Свободи, 6, ауд.242
E-mail: kutenkoleksandra@gmail.com

РОЛЬ ПРИНЦИПУ КУРАТОРСТВА В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОСТІ

У статті аналізується феномен «принципу кураторства» в історично-філософському розвитку. У світі, який наразі перевантажений великими обсягами інформації, важливим стає не просто доступ до інформації, а можливість зорієнтуватись в ній. Питання критичної рефлексії, вибору, інтерпретації в інформаційному просторі набувають великої значущості. Саме для їх реалізації пропонується використання принципу кураторства. Автори розглядають історію виникнення понять «куратор» та «кураторство», розмежування особливостей кураторського принципу та розбіжності у сенсах та розумінні принципу кураторства.

Розглянувши історію трансформації понять «куратор» та «кураторство», проаналізувавши їх використання в різних сферах діяльності, автори приходять до висновку, що з часом змінюється сенсова складова фігури куратора. Якщо першопочаткові конотації обмежувалися поглядом на куратора як зберігача та доглядача колекцій, то у сучасному розумінні куратор сам є творчим суб'єктом. Тож інтерпретація творів мистецтва суттєво залежить від творчої діяльності куратора та простору, який він створює для презентації. Сучасну практику кураторства слід розуміти як нещодавно сформоване поле діяльності, яке докорінно відрізняється від попередніх йому форм кураторства. В XXI столітті принцип кураторства стає універсальним та необхідним методом презентації відібраної та впорядкованої інформації, яка має на меті вирішення поставленої проблеми. Саме куратори в добу інформаційного перенавантаження працюють з цим потоком інформації: обробляють його, систематизують, впорядковують, концептуалізують та презентують публіці, стаючи при цьому ліквідаторами проблеми інформаційного перенасичення.

В статті висувається гіпотеза для подальшої філософської рефлексії: кураторський принцип є необхідною складовою для організації простору презентації культурного архіву.

Ключові слова: кураторство, культурний архів, візуальне мистецтво.

Tahlina Yuliia S.

PhD in philosophy, associate professor of the
Department of Philosophy
V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv
Ukraine
6, Svobody sq, Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: j.s.taglina@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4961-6282

Kutenko Oleksandra S.

PhD candidate of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science,
Master of Culturology
V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv
Ukraine
Art manager of the Center of Contemporary Art
"YermilovCentre"
Address: 6, Svobody sq , Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: kutenkoleksandra@gmail.com

THE ROLE OF THE PRINCIPLE OF CURATION IN THE CONTEMPORARY CULTURE

The article analyzes phenomenon of the «principle of curation» in historical and philosophical development. In the modern world, overloaded with large volumes of information, it is not just access to information that becomes important, but the ability to navigate it. Problems of critical reflection, choice, interpretation in the information space are gaining in importance. That is exactly why the use of the principle of curation is proposed to implement these processes. The authors consider history of the emergence of the concepts of «curator» and «curatorship», delineation of the features of curatorial principle and differences in meanings and understanding of the principle of curation.

Having considered the history of transformation of these concepts, having analyzed their use in various fields, the authors come to the conclusion that semantic component of the curator changes over time. If initial connotations were limited to the view of the curator as a guardian and caretaker of collections, then in the modern sense curator him/herself is a creative subject. Therefore, the interpretation of works of art essentially depends on the creative activity of the curator and the space that he creates for presentation. Modern practice of curation should be considered as a newly formed field of activity, which is fundamentally different from the forms that preceded it. In the 21st century, the principle of curation is becoming a universal and necessary method of presenting selected and orderly information, which aims to solve the problem. Curators are the ones who work with this flow of information in the era of information overload: they process it, systematize, organize, conceptualize and present it to the public, thus becoming liquidators of the problem of information overload.

The article puts forward a hypothesis for further philosophical reflection: the curatorial principle is a necessary component for organizing the presentation space of a cultural archive.

Keywords: curatorship, cultural archive, visual arts.

Таглина Юлия Сергеевна

кандидат философских наук, доцент кафедры теории культуры и философии науки,
философский факультет
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
61022, Харьков, ХНУ имени В.Н. Каразина, пл.
Свободы, 6, ауд.242
E-mail: j.s.taglina@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4961-6282

Кутенко Александра Сергеевна

аспирант кафедры теории культуры и философии науки,
магистр культурологии
Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина,
арт-менеджер Центра современного искусства «ЕрмиловЦентр»
61022, Харьков, ХНУ имени В.Н. Каразина, пл.
Свободы, 6, ауд.242
E-mail: kutenkoleksandra@gmail.com

РОЛЬ ПРИНЦИПА КУРАТОРСТВА В КУЛЬТУРЕ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье анализируется феномен «принципа кураторства» в историко-философском развитии. В мире, который сейчас перегружен большими объемами информации, важным становится не просто доступ к информации, а возможность сориентироваться в ней. Вопросы критической рефлексии, выбора, интерпретации в информационном пространстве приобретают большую значимость. Именно для их реализации предлагается использование принципа кураторства. Авторы рассматривают историю возникновения понятий «куратор» и «кураторство», разграничения особенностей кураторского принципа и различия в смыслах и понимании принципа кураторства.

Рассмотрев историю трансформации этих понятий, проанализировав их использование в различных сферах деятельности, авторы приходят к выводу, что со временем меняется смысловая составляющая фигуры куратора. Если первоначальные коннотации ограничивались взглядом на куратора как хранителя и смотрителя коллекций, то в современном понимании куратор сам является творческим субъектом. Поэтому интерпретация произведений искусства существенно зависит от творческой деятельности куратора и пространства, которое он создает для презентации. Современную практику кураторства следует понимать как недавно сформированное поле деятельности, которое в корне отличается от предшествующих ему форм. В XXI веке принцип кураторства становится универсальным и необходимым методом презентации отобранной и упорядоченной информации, которая имеет целью решения поставленной проблемы. Именно кураторы в эпоху информационного перегрузки работают с этим потоком информации: обрабатывают его, систематизируют, упорядочивают, концептуализируют и представляют публике, становясь при этом ликвидаторами проблемы информационного перенасыщения.

В статье выдвигается гипотеза для дальнейшей философской рефлексии: кураторский принцип является необходимой составляющей для организации пространства презентации культурного архива.

Ключевые слова: кураторство, культурный архив, визуальное искусство.

Постановка проблеми. Однією з важливих особливостей розвитку суспільства ми можемо вважати вплив науково-технічного прогресу. Розвиток засобів масової комунікації, таких як преса, радіо, телебачення, суттєво впливають на формування інфопростору сучасності, у порівнянні з попередніми періодами. Людство наразі стикається з швидким генеруванням нової інформації та зростанням швидкості передачі цієї інформації. Якщо не так давно, менше, ніж двісті років тому, передача інформації невеликого обсягу могла зайняти декілька днів на короткі відстані та декілька місяців – якщо відстані були великими, то зараз немає обмежень в можливості передавати будь-яку інформацію за мить. Цей процес, вирішуючи одні, створює низку інших проблем. Найцікавішою для нашого дослідження є проблема критичного аналізу маси інформації, яка постійно генерується, фільтрація цієї інформації згідно з визначеними критеріями, та створення на підґрунті цього певного культурного архіву. Ми вважаємо, що у світі культури саме для вирішення цих питань і виникає *принцип кураторства*.

Формулювання мети та завдань дослідження. Отже, однією з умов розвитку кураторства стала необхідність опрацювати той великий обсяг інформації, який людство отримало завдяки розвитку науково-технічного прогресу. Ми вбачаємо своїм завданням схарактеризувати як йде виникнення принципу кураторства, що саме могло бути його першоджерелом, як починалось здійснюватися кураторство та який воно мало історичний розвиток. Оскільки з часом зміст та сенси цього поняття могли змінюватись, ми маємо на *мети* визначити ймовірні розбіжності у розумінні цього принципу та показати – як ці розбіжності впливають на застосування принципу кураторства у культурі сучасності на прикладі створення простору культурного архіву.

Аналіз публікацій, новизна та актуальність теми.

В західній науковій літературі питання кураторства розглядається та вивчається вже не один десяток років, в українських наукових колах ця проблематика актуалізується значно пізніше, хоч у процесі дослідження кураторства багато питань, безумовно, є актуальними і для нашого суспільства.

На сьогодні існує ряд досліджень кураторства на пострадянському прототипі: дисертація докторки культурології Бірюкової М. В. «Еволюція кураторських проектів другої половини ХХ століття в контексті теорії і філософії культури» [Бірюкова, 2017], дисертації кандидатів мистецтвознавства Дьомкіної Д. В. «Кураторство і художественний проект в системі сучасного мистецтва» [Дьомкіна, 2012], Костриця Ф. А. «Репрезентація сучасного мистецтва в музеї. Теоретичні і практичні аспекти» [Костриця, 2009], Прилашкевич О. Є.

«Кураторство в современной художественной практике» [Прилашкевич, 2009] та Єлизавети Герман «Кураторська практика в сучасному мистецтві. Світовий досвід та український контекст» [Герман, 2016]. Західні дослідження кураторських практик представлені у статті наступними дослідженнями: дисертація Пола О'Нілла «The culture of curating and the curating of culture(s)» [O'Neill, 2007], робота Майкла Баскара «Принцип кураторства. Роль вибору в епоху переизбытка» [Баскар, 2017], «Пути кураторства» Ганса-Ульриха Обриста [Обрист, 2016] та робота Брайана О'Доггерті «Внутри белого куба. Идеология галерейного пространства» [O'Doghererty, 2015]. Не зважаючи на достатню поширеність проблеми кураторства у дослідженнях, широта і значення цього явища в сучасній системі мистецтва поки не мають адекватного відображення в дослідницькій практиці.

Виклад основного матеріалу та отриманих наукових результатів дослідження. Пол О'Нілл у своїй роботі «Культура кураторства и кураторство культур(ы)» зазначає, що сьогодні кураторство є повністю визнаним способом самопрезентації в полі сучасного мистецтва, де групова виставка утворює найважливіший простір для самостійної артикуляції – простір, який куратори і художники використовують як засіб комунікації і жанр художнього виробництва [O'Neill, 2015, с. 15]. Таке значення поняття «кураторство» набуло не так давно. Його витoki лежать в латинському слові «curare» – піклуватися. Саме сенс «опіки» став провідним в походженні музейних і галерейних кураторів, історія появи котрих відсилає нас до XVI-XVII століття, коли багаті колекціонери збирали власні «кабінети рідкостей» («кунсткамери» або німецькою «Wunderkammer»). Відбір та нагляд (піклування) за цими колекціями став повноцінною роботою. Згодом таких зібрань стало надто багато, а систематизувати, зберігати та наглядати за ними стало доволі складно. Незважаючи на це, довгий час музеї представляли собою безсистемні зібрання артефактів перемішаних між собою приватних колекцій.

Такий стан справ наприкінці XVIII століття змінив директор Лувру Домінік Виван, коли вирішив систематизувати колекцію музею в хронологічному порядку і розділити її за національними школами. Таким чином він запропонував нове осмислення розвитку мистецтва в часі і просторі, склавши історію візуального мистецтва та визначивши політику музейного кураторства на все XIX століття. З цього моменту кураторство перестає бути лише «піклуванням» про зібрані експонати, воно набуває нового значення – стає процесом відбору та систематизації тих чи інших об'єктів, з метою розповіді історію.

Починаючи з 1920-х років спостерігається поступовий перехід від ролі «куратора як зберігача», що працює з колекціями поза увагою громадськості, до ролі куди більш важливої та широкомасштабної [O'Neill, 2015, с. 19]. Разом з цим відбувається ще одна важлива зміна – трансформування музею в продовження суспільного життя [O'Neill, 2015, с. 25]. На початку XX століття керівництво низки впливових музеїв поклало початок новаторським показам за участі художників, дизайнерів й архітекторів, перетворивши музей зі сховища мистецтва, що відноситься лише до минулого, в місце для виставок – демонстрації сучасного мистецтва. Таким чином, виставковий простір стає головним контекстом й основним медіумом для реалізації твору мистецтва та водночас місцем, в якому цей твір адаптується і змінюється відповідно до контексту кожної конкретної виставки [Calderoni, p.66-70]. Цей перехід безумовно пов'язаний з революційною роботою Марселя Дюшана «Фонтан», з якої почався концептуалістський період в мистецтві. З цього моменту саме відбір, систематизація та концептуалізація стають головними у презентації мистецтва.

Наступна важлива зміна у роботі куратора відбулась наприкінці 1960-х років, коли з'явилися організатори виставок сучасного мистецтва, що діяли незалежно від посад в музеях. На зміну пануючому поняттю професійного музейного куратора прийшло уявлення про більш незалежну практику, що вписувалась в загальну зміну розуміння виробництва та медіації мистецтва. Незабаром з'явилися і нові визначення – *Ausstellungsmacher* німецькою і *faiseur d'expositions* французькою – для позначення фігури інтелектуала, що розвертає свою діяльність на противагу музею [O'Neill, 2015, с. 26], створює великі незалежні виставки сучасного мистецтва, через які впливає на суспільну думку. Брюс Альтшулер стверджував, що цей значний момент у виставковій історії XX століття став початком «світу продвинутих виставок» і «появи куратора як творця» [Altshuler, p. 236].

До початку 1970-х роль творця виставки зазнала значних змін: тепер вона позначала широку організаторську і дискурсивну практику. Кураторство стало включати в себе різні

фактори, які могли вже не бути безпосередньо пов'язані з показом витворів мистецтва, наприклад виробництво знань або розвиток культурних обмінів, які формують інші форми залучення мистецтва. Пізніше Ірит Рогофф назвала це «можливістю конструювання виставкової діяльності за допомогою низки принципів і можливостей» [Rogoff, p. 132]. Тобто відбулось зміщення акценту з виробництва мистецтва на його конструювання і медіацію, що призвело до видимості індивідуальної діяльності куратора.

Таким чином у 1990-ті стають кульмінацією, коли число великомасштабних виставок різко зростає, а фігура куратора виходить на передній план у дискусіях про мистецтво, інтернаціоналізм і пов'язані з ними дискурси.

Отже, за два століття фігура куратора перетворилася зі зберігача та доглядача колекцій, що скромно тримався в тіні, на «організатора й арбітра смаку, незалежного цілеспрямованого практика», який відтепер займає куди більш центральне місце в світі сучасного мистецтва [О'Нілл, 2015, с. 7]. В свою чергу сучасну практику кураторства слід розуміти як нещодавно сформоване поле діяльності, яке докорінно відрізняється від попередніх йому форм кураторства.

Проаналізувавши появу й первинний сенс поняття «куратор» та його трансформацію в історичній перспективі, ми розглянули це поняття лише в просторі мистецтва, яке за думкою Майкла Баскара належить до експліцитного (явного) кураторства. В своїй книзі «Принцип кураторства. Роль вибору в епоху переизбытка» Баскар демонструє необхідність та універсальність принципу кураторства у ХХІ столітті, який починався з мистецтва і музеїв, належав сфері культури, але потім поширився на інтернет й перестав обмежуватися лише «світом мистецтва» (поняття А. Данто). І саме в інтернеті, а не в сфері культури, кураторство набуло глобального масштабу.

Різні культурні перетворення кінця ХХ – початку ХХІ століття спричинили появу «Великого розриву», після якого виникла нова, постцифрова епоха інформаційного різномайття. Найголовніше бажання людини цієї доби – жага простоти, а експертні знання та навички стають новою валютою [Баскар, с. 23-24]. Отже, Майкл Баскар стверджує, що «кураторство стало тут (в інтернеті – прим. авт.) способом пробратися через трясовину контенту» [Баскар, с. 87].

Він розуміє під кураторством – створення цінності, завдяки відбору та систематизації [Баскар, с. 94]. Баскар вважає, що фактори кураторського підходу вийшли далеко за межі тієї сфери, в якій спочатку виникли. Він виділяє чотири сфери, які ми куруємо: 1) дані; 2) житло; 3) репутація («Інтернет - репутаційне мінне поле, на якому нам доводиться конструювати свій образ») та 4) держава [7, с. 208-209].

В своїй книзі Баскар наводить багато прикладів, як кураторський принцип працює в економічній сфері (в якості неявного, імпліцитного кураторства). Його використовують в мережі супермаркетів для збільшення прибутків, на різних сайтах та додатках, наприклад в App Store, задля пропонування споживачам саме того, чого вони хочуть, і навіть того, чого вони ще самі не знають, що прагнуть отримати. Усі ці «ТОП-10» книг чи фільмів, або добірки «найкращих романтичних комедій» чи «100 книг, які необхідно прочитати кожній людині» у ХХІ столітті отримали величезну популярність, бо ми живемо в добу інформаційного перенасичення. Саме кураторський принцип вирішує, на думку Баскара, «проблеми інформаційного перенасичення» [Баскар, с. 22], і з ним неможна не погодитись.

Аналізуючи використання принципу кураторства в різних сферах діяльності Майкл Баскар робить висновок, що існує явне, експліцитне та неявне, імпліцитне кураторство. Під експліцитним кураторством він розуміє кураторську роботу в арт-галереях, на бієнале та в музеях. До цієї ж категорії відносить кураторство в столицях світової моди і технологій, коли знаменитості курують стрічки в Instagram, модні блоги або навіть «курування» власного плей-листа. На думку Баскара: «експліцитне кураторство балансує між новими формами створення цінності і сходженням в пучину дурниці, чого вже там» [Баскар, с. 193]. Імпліцитним кураторством Баскар називає неявний процес, коли принципи відбору й організації потихеньку перебудовують роботу цілих галузей [Баскар, с. 194].

Отже, імпліцитне кураторство працює на макро-рівні, а експліцитне – на мікро-рівні. В даній статті ми сконцентруємо нашу увагу на експліцитному кураторстві, адже нас цікавить кураторський принцип, котрий в ХХІ столітті стає універсальним та необхідним методом презентації відібраної та впорядкованої інформації, яка має на меті вирішення поставленої проблеми. Саме куратори в добу інформаційного перенасичення працюють з цим потоком

інформації. Вони обробляють його, систематизують, впорядковують, концептуалізують та презентують публіці, стаючи при цьому ліквідаторами проблеми інформаційного перенасичення [Кутенко, 2021].

Проаналізувавши запропоновані Майклом Баскаром приклади експліцитного кураторства, ми прагнемо звернути увагу на особливості застосування цього принципу.

Ганс-Ульрих Обрист у своїй роботі «Пути кураторства» виділяє чотири функції кураторства в системі мистецтва. Перша – це збереження мистецтва, що є частиною національного надбання, яке розповідає історію країни. Друга – відбір нових робіт, розширення музейних колекцій – процес, що передбачає відповідальність за національну спадщину, яке надається цим музеєм. Третя функція – поповнення історії мистецтва. Наукові дослідження предметів колекції заохочують куратора поширити знання сучасними йому способами не гірше університетських професорів, тобто третя функція – це тобто поширення інформації про нові дослідження. І, нарешті, четверта – безпосередня підготовка виставок: організація експозиції предметів мистецтва на стінах музеїв та галерей [Обрист, с. 29].

Проаналізувавши визначені Гансом-Ульрихом Обристом функції кураторства, можна зробити припущення, що саме за допомогою кураторського принципу формується культурний архів та створюється візуальна історія мистецтва. На думку Майкла Баскара принцип кураторства реалізується за допомогою скорочення, конкретизації, спрощення та категоризації інформації.

Проаналізувавши різні сучасні підходи до виокремлення функцій кураторства, сформулюємо власне визначення кураторства як принципу відбору, систематизації та презентації відповідно до визначеної концепції / образу певного конструкту (магазину, особистості, плейлиста тощо). Зазначимо, що існують окремо методи класифікації і відбору за певними конкретним об'єктивними ознаками, що називаються просто систематизацією даних і є частиною кураторства як принципу, але не обмежує це поняття.

Розглядаючи експліцитне (явне) кураторство (за теорією Баскара), його можна умовно поділити на дві категорії.

1) **Кураторство як медіація**, тобто презентація висловлювання, збірного образу / конструкту, який транслює певні цінності, вбудовуючись в існуючу систему цінностей і категорій та визначаючи свій вектор діяльності. Люди, що розділяють ті ж самі цінності, які відносять себе до тих самих категорій, стають споживачами даного «бренду». Концепція бренду використовується в визначенні Жана Бодрійяра: «бренд» – це пусте, що означає, тобто симулякр [Бодрійяр, 2001]. Пропонуємо умовно поділити «брендів» на два види.

- Персоналізований / персоніфікований (від лат. persona «обличчя» + facio «роблю»; уособлення) з прив'язкою до суб'єкта – наприклад, бренд Кім Кардашьян, Коко Шанель тощо. Сюди ж можна віднести «кураторів» сторінки Instagram знаменитостей, які ретельно займаються відбором реклами і створюють контенту, який презентувати цінностям і смаку, що транслює сама знаменитість.

- Неперсоналізовані без прив'язки до конкретного суб'єкта – прикладом є бренди, що транслюють певний спосіб життя і світогляду через ціннісний категорії.

До такого виду кураторського принципу слід віднести і презентацію висловлювання художника, коли куратор виступає його медіумом та допомагає художнику бути правильно почутим. За словами Лоуренса Вейнера, структура діяльності кураторів полягала в їх здатності належним чином показати (а значить і зрозуміти) певний корпус робіт, аналогів котрих раніше не існувало [О'Нілл, 2015, с. 38].

Отже, перший вид експліцитного кураторства – це принцип презентації інформації, певна медіація вже існуючого висловлювання: процес відбору відповідних елементів, що презентують певний образ-конструкт («бренд»).

2) **Кураторство як акт творчості** має на меті створити нове висловлювання. Дебора Мейерс визначає куратора як творця «нових одиниць» та «нових істин», а дієслово «курувати» як практику конструювання наративів через співвідношення між творами [Фукс за Meijers, с.18]. Такий тип кураторського принципу можливий лише в сфері творчості, адже за твердженням Кестлера, творчість виникає з синтезу існуючих ідей, в результаті зміни оптики, коли на звичні речі починають дивитися по-новому [Баскар, с. 68].

Отже, з кінця 1980-х відбувається зсув парадигми, на зламі якої виникають «куратори-творці», які, в нашому розумінні, є уособленням кураторського принципу як акту творчості. Згідно

класифікації видів кураторської практики Олени Прилашкевич існують чотири види: куратор-медіатор, куратор-продюсер, куратор-експозиціонер, куратор-творець [Прилашкевич, 2009]. Згідно з нашим розділенням кураторського принципу на дві категорії, можна припустити, що три види з класифікації Прилашкевич: куратор-медіатор, куратор-продюсер, куратор-експозиціонер – відносяться до першого принципу як медіації, а куратор-творець – до кураторства як акту творчості.

Проаналізувавши кураторський принцип з різних точок зору, важливо підкреслити, що в обох випадках, кураторський принцип артикулює висловлювання, через презентацію інформації, та вводить його в дискурсивне поле. Пол О'Нілл зазначає, що виставки, яку б форму вони не мали, і супровідні дискусії окреслюють місце, де інформація та ідеї про мистецтво реалізуються, зберігаються і передаються далі [О'Нілл, 2015, с. 74].

Ще один важливий аспект кураторського принципу – це переклад висловлювання з візуальної мови на вербальну, тобто написання кураторських текстів, концепцій та створення каталогу, як інструменту документування. Саме каталог «служить репрезентаційною формою медіації та гарантує продовження життя виставки після події, дозволяючи кураторам продемонструвати інтелектуальну позицію, яка прояснює їх кураторське зусилля в цілому» [Фергусон, цит за. Townsend, 2003].

Таким чином, ми бачимо як в 1990-ті виникає «нова кураторська риторика флексибільності (гнучкості), взаємодії, трансформативності, інтерсуб'єктивності, контекстуальності, співпраці та гібридності. Ця риторика простежується в мережах художників-кураторів, стурбованих тим, як роботи можуть бути перетворені концепцією виставки» [О'Нілл, 2015, с. 178].

Висновки. За два століття фігура куратора перетворилася зі зберігача та доглядача колекцій на організатора й арбітра смаку, незалежного цілеспрямованого практика, який відтепер займає куди більш центральне місце в світі сучасного мистецтва. В свою чергу сучасну практику кураторства слід розуміти як нещодавно сформоване поле діяльності, яке докорінно відрізняється від попередніх йому форм кураторства. В XXI столітті принцип кураторства стає універсальним та необхідним методом презентації відібраної та впорядкованої інформації, яка має на меті вирішення поставленої проблеми. Саме куратори в добу інформаційного перенавантаження працюють з цим потоком інформації: обробляють його, систематизують, впорядковують, концептуалізують та презентують публіці, стаючи при цьому ліквідаторами проблеми інформаційного перенасичення.

Розглядаючи експліцитне кураторство (за теорією Баскара), ми пропонуємо поділити його на дві категорії. Принцип кураторства як медіація – презентація інформації (вже існуючого висловлювання), що включає процес відбору відповідних елементів, що презентують певний образ-конструкт («бренд»). Принцип кураторства як акту творчості – створення нового висловлювання, «нових одиниць» та «нових істин», який включає практику конструювання наративів через співвідношення між творами. Проаналізувавши обидві категорії запропонованого нами розділення кураторського принципу, ми визначили, що в обох випадках, кураторський принцип: 1) артикулює висловлювання, через презентацію інформації, та вводить його в дискурсивне поле; 2) перекладає висловлювання з візуальної мови на вербальну, тобто передбачає написання кураторських текстів, концепцій та створення каталогу, як інструменту документування. Спираючись на наше припущення (зроблене на основні аналізу функції кураторства, визначених Гансом Ульрихом-Ористом) – формування культурного архіву та створення візуальної історії мистецтва відбувається за допомогою кураторського принципу, ми висуваємо наступну гіпотезу: кураторський принцип організовує простір для презентації культурного архіву.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Bilbao Yarto, Ana Edurne. Micro-Curating: The Role of SVAOs (Small Visual Arts Organisations) in the History of Exhibition-Making. Notebook for Art, Theory and Related Zones. 2018. pp. 118-138. ISSN 1802-8918 [Електронний ресурс] URL: <https://eprints.whiterose.ac.uk/156506/1/final.pdf>

Bruce Altshuler. The AvantGarde in Exhibition: New Art in the 20th Century. New York: Abrams, 1994.

Irene Calderoni. «Creating Shows: Some Notes on Exhibition Aesthetics at the End of the Sixties» in Paul O'Neill, ed., Curating Subjects. London: Open Editions; Amsterdam: De Appel, 2007.

Irit Rogoff. «Smuggling: A Curatorial Model», in *Under Construction: Perspectives on Institutional Practice*. Cologne: Walther König, 2006.

Paul O'Neill. The culture of curating and the curating of culture(s): the development of contemporary curatorial discourse in Europe and North America since 1987. PhD thesis, Middlesex University. 2007. [Thesis] Final accepted version (with author's formatting) [Електронний ресурс] URL: <https://eprints.mdx.ac.uk/10763/1/568395.pdf#2>

Oprea Corina. The end of the curator: on curatorial acts as collective production of knowledge. Loughborough University. 2017. Thesis. [Електронний ресурс] URL: <https://hdl.handle.net/2134/25605>

Баскар Майкл. Принцип кураторства. Роль выбора в эпоху переизбытка / М. Баскар. – Москва : Ад Маргинем Пресс, 2017. 360 с.

Бирюкова М. В. Эволюция кураторских проектов второй половины XX века в контексте теории и философии культуры : автореф. дис. ... д-ра культурологии / М. В. Бирюкова. Санкт-Петербург, 2017. 304 с.

Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр (Пер. с фр. и сопроводительная статья С. Зенкина). — М.: «Рудомино», 2001. 219 с.

Бодрийяр Ж. Симулякри и симуляції [Електронний ресурс]/ Ж. Бодрийяр. Режим доступу: <http://exsistencia.livejournal.com/>

Брюс Фергусон цит. по його «Основному адресу» під час Міжнародного кураторського саміта Banff 2000 у Banff Centre, 24 серпня 2000: in Melanie Townsend, «The Troubles with Curating», in Townsend, ed., *Beyond the Box: Diverging Curatorial Practices* (Banff, Canada: Banff Centre Press, 2003)

Герман Є. С. Кураторська практика в сучасному мистецтві. Світовий досвід та український контекст : дис. канд. мистецтвознавства : / Герман Єлизавета Сергіївна. Київ, 2016. 309 с.

Дёмкина Д. В. Кураторство и художественный проект в системе современного искусства : автореф. дис. ... канд. искусствоведения / Д. В. Дёмкина. Барнаул, 2012. 155 с.

Костриц Ф. А. Репрезентация современного искусства в музее. Теоретические и практические аспекты : автореф. дис. ... канд. искусствоведения / Ф. А. Костриц. Санкт-Петербург, 2009. 197 с.

Кутенко О. С. Феномен кураторства: презентація інформації в XXI ст. *Матеріали міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів XVII Харківські студентські філософські читання: до 100 річниці публікації «Логіко-філософського трактату» Л. Й. Й. Вітгенштайна*. 2021.

О'Доггерти Брайан. Внутри белого куба. Идеология галерейного пространства – Москва : Ад Маргинем Пресс, 2015. 144 с. : ил.

О'Нил Пол. Культура кураторства и кураторство культур(ы). – Москва : Ад Маргинем Пресс, 2015. 272 с. : ил.

Обрист Ханс Ульрих. Пути кураторства. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2016. (Garage pro). 160 с.

Прилашкевич Е. Е. Кураторство в современной художественной практике : автореф. дис. ... канд. искусствоведения / Е. Е. Прилашкевич. Санкт-Петербург, 2009. 240 с.

Руди Фукс цит. по интервью 1983 года: Debora J. Meijers, «The Museum and the Ahistorical Exhibition» in Greenberg, Ferguson, and Naire, *Thinking about Exhibition*

Тагліна Ю. С., Кутенко О.С. Трансфігурація репрезентації мистецтва: пошук нових форматів у світі ізоляції / *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «Теорія культури і філософія науки»*. Випуск 61, 2020, DOAJ: <https://doaj.org/toc/2306-6687?source>

REFERENCES

Yarto, Bilbao, Eburne, Ana. (2018) Micro-Curating : The Role of SVAOs (Small Visual Arts Organisations) in the History of Exhibition-Making. *Notebook for Art, Theory and Related Zones*. pp. 118-138. ISSN 1802-8918 [Electronic resource] Retrieved from: <https://eprints.whiterose.ac.uk/156506/1/final.pdf>

Altshuler, Bruce. (1994). *The AvantGarde in Exhibition: New Art in the 20th Century*. New York: Abrams,

Calderoni, Irene. (2007) «Creating Shows: Some Notes on Exhibition Aesthetics at the End of the Sixties» in Paul O'Neill, ed., *Curating Subjects*. London: Open Editions; Amsterdam: De Appel.

- Rogoff, Irene. (2006). «Smuggling: A Curatorial Model», in Under Construction: Perspectives on Institutional Practice. Cologne: Walther König.
- O'Neill, Paul. (2007). The culture of curating and the curating of culture(s): the development of contemporary curatorial discourse in Europe and North America since 1987. PhD thesis, Middlesex University. [Thesis] Final accepted version (with author's formatting) . [Electronic resource] Retrieved from: <https://eprints.mdx.ac.uk/10763/1/568395.pdf#2>
- Oprea, Corina. (2017). The end of the curator: on curatorial acts as collective production of knowledge. Loughborough University. Thesis. . [Electronic resource] Retrieved from: <https://hdl.handle.net/2134/25605>
- Bascar, Michael. (2017). The principle of curation. The role of choice in the era of excess / M. Bascar. Moscow: Hell Marhynem Press, 360 pp. (In Russian).
- Biryukova, M.V. (2017). Evolution of curatorial projects of the second half of the twentieth century in the context of the theory and philosophy of culture: author's ref. dis. ... Dr. of Cultural Studies / MV Biryukova. Saint-Petersburg, 304 p. (In Russian)
- Baudrillard, J. (2001). The System of Things / J. Baudrillard (Translated from the French and an accompanying article by S. Zenkin). - M.: «Rudomino», 219 p. (In Russian).
- Baudrillard, J. Simulacra and simulations [Electronic resource] / J. Baudrillard. [Electronic resource] Retrieved from: <http://exsistencia.livejournal.com/> (In Russian).
- Bruce Ferguson was quoted at his "Main Address" during the Banff 2000 International Curatorial Summit y Banff Center, August 24, 2000: in Melanie Townsend, «The Troubles with Curating», in Townsend, ed., Beyond the Box: Diverging Curatorial Practices (Banff, Canada: Banff Centre Press, 2003)
- Herman, E.S. (2016). Curatorial practice in contemporary art. World experience and Ukrainian context: dis. Cand. of Art History: / Herman Elizaveta Serhiivna .Kyiv. 309 p. (In Ukrainian).
- Demkina, D.V. (2012). Curation and art project in the system of contemporary art: author's ref. dis. ... cand. art history / DV Demkina. Barnaul, 155 p. (In Russian).
- Kostritz, F.A. (2009). Representation of contemporary art in the museum. Theoretical and practical aspects: author's ref. dis. ... cand. art history / FA Kostritz. Saint-Petersburg. 197 p. (In Russian).
- Kutenko, O.S. (2021). The phenomenon of curation: presentation of information in the XXI century. *Proceedings of the International Scientific Conference of Students and Postgraduates XVII Kharkiv Student Philosophical Readings: to the 100th Anniversary of the Publication of the Logical and Philosophical Treatise L.Y. AND. Wittgenstein.* (In Ukrainian).
- O'Dogerty, Brian (2015). Inside the white cube. The ideology of gallery space - Moscow: Hell Margin Press. 144 p. : ill.
- O'Neill, Paul. (2015). Curation culture and culture curation (s). Москва: Ад Маргинем Пресс. 272 с. (In Russian).
- Obrist, Hans Ulrich. (2016). Ways of curation. - Moscow: Hell Marhynem Press. (Garage pro). 160 p. (In Russian).
- Prilashkevich, E.E. (2009). Curatorship in modern artistic practice: author. dis. ... Cand. art history / E.E. Prilashkevich. St. Petersburg. 240 p. (In Russian).
- Rudy Fuchs cit. from 1983 interview: Debora J. Meijers, «The Museum and the Ahistorical Exhibition» in Greenberg, Ferguson, and Naire, Thinking about Exhibition
- Tahlina, Y.S., Kutenko, O.S. (2020). Transfiguration of art representation: search for new formats in the world of isolation / *Journal of VN Kharkiv National University Karazina Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"* Issue 61. DOAJ: <https://doaj.org/toc/2306-6687?source> (In Ukrainian).

УДК 130.2

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-09

Bakirov Denys Ruslanovych

PhD student of Philosophy, Teaching Assistant
(Faculty of Philosophy),
Department of Theory of Culture and Philosophy of
Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University.
6, Svobody sq, Kharkiv, 61022, Ukraine
d.r.bakirov@karazin.ua
ORCID: 0000-0003-1684-653X

‘BIG HISTORY’ OF EDUCATION: OUR PATH TO LISTENING SOCIETY. PART ⅓: THE STONE AGE

The *method* of ‘Big History’ [Christian, 2011] — an academic study of the past from a very broad perspective — may be the most *relevant* pedagogical initiative of our days. This paper *aims* to offer the ‘big history’ of education — to narrate the story of civilization in light of conditions it creates for the development of adult people. I *hypothesize*, provocatively, that every culture is essentially a cult, an ecology of practices that cultivates people into a worshipped ‘form of life’. And since the given society ‘worships’ exactly that ‘form of life’ which is most conducive to solving its key problems, as society ‘ages’, so do the worshipped forms of life ‘grow up’ to face more complex and abstract problems, sustained by the ecology of the complementary educational practices, the ‘feedback loop’ between science, law, and church: from the concrete knowing to the abstract, from the lawmaking by the strongest to the universal declaration of rights, and from the zero-sum competition of wills-to-power over limited possessions to the non-zero-sum communication of people which creates everything out of nothing. These ‘loops’ grow as the increasing abstraction of the common good requires people to comprehend and abide by the increasingly complex system of law — requires us to join increasingly abstract ‘language games’. If ‘ages’ of the progress of civilization indeed match ‘ages’ of the ethical maturation of a person, we ought to rethink and thence attend to what is most *relevant*: education that transforms numb wills-to-power who compete for private possession of finite goods by inviting them into increasingly abstract conversations between persons who communicate and cooperate for the sake of the common good. Thus, *relevance* of education lies in the fact that it is the primary means we have for transforming the hell of the Bronze Age Paganism, the strife of all against all, in which the artificial ‘scarcity mindset’ locks Late Capitalist society, into a relative utopia which Hanzi Freinacht calls *the Listening Society* — a term coined in his seminal and eponymous treatise [Freinacht, 2016]. If the educational project based on this account takes hold in schools and universities, our systems of learning shall come closer to vindicating the Hegelian definition of education as ‘the art of making man ethical’. In this first out of five papers, I will examine and idiosyncratically synthesize the *recent publications* on education of the Stone Age.

Keywords: stages of adult development, kinds of cognizing, metamodernism, ecology of transformative practices, Bildung, radical orthodoxy.

Бакіров Денис Русланович

Аспірант, викладач кафедри теорії культури і
філософії науки,
філософський факультет
Харківський національний університет імені В.Н.
Каразіна
61022, м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, м.
Свободи, 6, ауд.242
d.r.bakirov@karazin.ua
ORCID: 0000-0003-1684-653X

‘ВЕЛИКА ІСТОРІЯ’ ОСВІТИ: ШЛЯХ ДО ‘СЛУХАЮЧОГО СУСПІЛЬСТВА’. ЧАСТИНА ⅓, КАМ’ЯНИЙ ВІК

Метод «Великої історії» [Christian, 2011] — академічного вивчення минулого з дуже широкої точки зору — є дуже актуальною педагогічною ініціативою. Ця стаття має на меті розроблення «великої історії» освіти — розповісти історію цивілізації у світлі умов, які вона створює для розвитку дорослих людей. Я провокаційно висувую гіпотезу, що кожна культура є культом, екологією практик, що виховує людей в ту «форму життя», якій це суспільство поклоняється. Суспільство «поклоняється» саме тій «формі життя», яка є найбільш сприятливою для вирішення його екзистенціальних проблем, і, оскільки суспільство розвивається, для вчасного протистояння більш складним і абстрактним проблемам також «виростають» і форми життя. Ці дедалі складніші форми життя підтримуються екологією взаємодоповнюючих «освітніх практик», зворотним зв'язком між наукою, законом та церквою: які ростуть від конкретного знання до абстрактного, від права найсильніших до загальної декларації прав, і від конкуренції нульової суми за володіння обмеженими ресурсами між волями-до-влади до комунікації ненульової суми, яка створює все з нічого, між *личностями*. Цій «зворотній зв'язок» зростає, оскільки зростаюча абстракція спільного блага вимагає від людей розуміння та дотримання дедалі складнішої системи законів — вимагає участі у все більш абстрактній «мовній грі». Якщо «віки» прогресу цивілізації справді відповідають «вікам» етичного дозрівання людини, нам слід переосмислити те, що є найбільш актуальним: освіту, яка перетворює німі волі-до-влади, що змагаються за володіння приватною власністю на *личностей*, які спілкуються та співпрацюють заради спільного блага. Таким чином, актуальність освіти полягає в її здатності рятувати людей з «мислення нестатку», повертаючого суспільство пізнього капіталізму в властиву для «бронзового віку» язичницької боротьбу-всіх-проти-всіх, та виховувати в них потенційних громадян «відносної утопії», яку Ганзі Фрайнахт називає «Товариством слухачів» — термін, введений в його однойменному трактаті [Freinacht, 2016]. Якщо освітній проект, що базується на цьому баченні, набуде популярності в школах та університетах, наші системи освіти наближаться до виправдання гегелівського визначення освіти як «мистецтва робити людину етичною». У цій першій з п'яти статей я розглядаю і синтезую останні публікації щодо освіти Кам'яного віку.

Ключові слова: стадії розвитку дорослих, види пізнання, метамодернізм, екологія перетворювальних вправ, більдунг, радикальна ортодоксія.

Бакиров Денис Русланович

аспірант, преподаватель кафедры теории культуры и философии науки,
философский факультет
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
61022, Харьков, ХНУ имени В.Н. Каразина, пл.
Свободы, 6, ауд.242
d.r.bakirov@karazin.ua
ORCID: 0000-0003-1684-653X

«БОЛЬШАЯ ИСТОРИЯ» ОБРАЗОВАНИЯ: ПУТЬ К «ОБЩЕСТВУ СЛЫШАЩЕМУ». ЧАСТЬ ⅓: КАМЕННЫЙ ВЕК.

Метод «Большой истории» [Christian, 2011] — академического изучения прошлого с очень широкой точки зрения — представляет из себя актуальную педагогическую инициативу. Цель этой статьи — разработка «большой истории» образования — раскрытие истории цивилизации в свете условий, которые она создает для развития взрослых людей. Я провокационно выдвигаю гипотезу, что каждая культура является культом, экологией практик, воспитывающей людей в ту «форму жизни», которой это общество поклоняется. Общество «поклоняется» именно той «форме жизни», которая является наиболее благоприятной для решения его главных проблем, и, поскольку общество развивается, для своевременного противостояния все более сложным и абстрактным проблемам также «вырастают» и формы жизни. Эти все более сложные формы жизни поддерживаются экологией взаимодополняющих «образовательных практик», обратной связью между наукой, законом и церковью: растущими от конкретного знания к

абстрактному, от права сильнейших к общей декларации прав, и от игры-нулевой-суммы за обладание ограниченными ресурсами между волями-к-власти к общению и сотрудничеству ненулевой-суммы между личностями, создающими, согласно тринитарному богословию, «все из ничего». Эта «обратная связь» растёт, поскольку растущее обобщение общего блага требует от людей понимания и соблюдения все более сложной системы законов — требует причастия ко все более абстрактной «языковой игре». Если «века» прогресса цивилизации действительно отвечают «возрастам» этического созревания человека, нам следует переосмыслить то, что необходимо считать наиболее актуальным: образование, превращающее бессловесные воли-к-власти, соревнующиеся за обладание частной собственностью, в личностей, которые общаются и сотрудничают ради общего блага. Таким образом, *актуальность* образования заключается в его уникальной способности поднимать людей из «мышления недостатка», возвращающего общество позднего капитализма в свойственную для «бронзового века» языческую борьбу-всех-против-всех, и воспитывать в них потенциальных граждан «относительной утопии», которую Ханси Фрайнахт называет «Обществом слышащим» — понятие, введенное в его одноименной книге [Freinacht, 2016]. Если образовательный проект, основанный на этом видении, приобретет популярность в школах и университетах, наши системы образования приблизятся к оправданию гегелевского определения образования как «искусства делать человека нравственным». В этой первой из пяти статей я рассмотрю и обобщу некоторые *последние публикации*, связанные с вопросом образования в Каменном веке.

Ключевые слова: стадии развития взрослых, виды познания, метамодернизм, экология преобразовательных упражнений, бильдунг, радикальная ортодоксия.

Stone Age, the ‘Garden of Eden’.

This brief walkthrough will proceed by answering three questions: what kinds of science, law, and cult constitute the educational ecology that transforms into a ‘form of life’ which is fine-tuned to solve the existential problems of a given ‘age’ human society, its problems of ‘life and death’.

In the Stone Age, the life and death of the tribe depended on its adaptedness to the environment, on whether it ‘succeeds’ in the ‘survival of the fittest’. Nature is the key power in the lives of primaeval humans because it is ‘she’ who ‘conducts’ natural selection, it is she who ‘selects’ who is fit to live and who is fit to die, and it is to ‘her’ that people have to adapt if they wish to survive. To escape the sense of powerlessness, humans always seek to get ‘in touch’ with the power that governs their lives. Thus, in the Stone Age, people were educated to get ‘in touch’ with nature. Since this is a task on which survival depends, it becomes a sacred duty of a special caste of priests who minister a cult that is *the* communication with what people perceive as the main source of power in their lives — thus, the whole society becomes an ecology of practices that educated its practitioners into a worshipped form of life. Thus, the first human religion was the ‘church’ of nature that cultivated people into *creatureliness*, into those who abide by the ‘law’ of nature, into being more natural, more creaturely. In other words, the Stone Age religion *adapted* the tribe to its environment. But if the ‘law of nature’ is the survival of the fittest, how should humans *know* in order to *fit* in the environment, in order to be *at one* with it? How does one communicate with nature? The shaman was at the centre of the Stone Age tribe — he was its scientist, lawmaker, and priest — because it was he who spoke the language of nature. Shaman’s task was to coax and cajole nature, to turn her from the worst foe into the best ally. But what kind of ‘science’ did a shaman use to *know* nature?

Science: Sensual Knowing. The proper vessel of communication with nature is what is most natural in humans — our bodies. And it is this sensual knowing which shamans used to ‘get in touch’ with nature — by dissolving in their five senses shamans entered into an intimate relationship with their material environment, by ‘becoming their bodies’, becoming *corporeal*, shamans were becoming incorporated into nature. So the task of the Stone Age knowing was to *sense*, to *feel*, to *intuit*: to become ‘all ears’ and ‘all eyes’ so as to be receptive to the subtle changes in the material environment. Their survival depends on whether they ‘come to senses’: whether they strain their eyes to notice the footprints of hunted game, strain their ears to hear the rustles of predators, strain their noses to smell the odour of the forest fire — whether they intensify their sensitivity to the extent of becoming ‘at one’ with nature, to an extent of the *atonement*. The better the tribe folk’s five senses functioned, the faster they adapted to what happens in the environment, the faster they settled into an evolutionary niche, the more chances they had to survive the natural selection. In short, if their bodies worked diligently — if they were *sensitive* to

their material environment, to their feelings, to their instincts, they stayed ‘on the same page’ with nature, stayed adapted to ‘her’.

To do so, shamans were taught to let instincts and feelings prevail over the sprouts of their consciousness: they isolated themselves in the wilderness to shove off cultural constraints, they ate psychedelic mushrooms to lose self-awareness and become nothing except their bodies, nothing but a part of nature. Their sacred task was to *attune* to nature, *re-member* nature, to restore the tribe to being harmonious members of nature because if the tribe wanted to prevail in the ‘game’ of natural selection, it had to become a mere part of the broader ecology, if the tribe wished to *match*, to *fit* their environment, it had to become more *natural*.

How did they transmit sensual knowledge? What was the Stone Age medium of informational exchange? Since primaevial humans had no literacy, their speech could only represent unmediated sense experience — an act, an event, a sensation, a visible thing — complexity of their communication never surpassed a single sentence like a magic spell or a taboo (which corresponds to the ‘sentential stage’ of Commons’ Model of Hierarchical Complexity). Hence the only medium of their speech, their only vessel of communication, their language, created feedback that returned them to the belief that only material, immediately present things are of the ultimate reality. Shamanic means of communication with nature were unmistakably *corporeal* — a shaman danced like flowing water thereby implying that nature owes us the rain. A shaman used magic spells that were not more complex than a single sentence that carried concrete, material meaning. And their laws — taboos — were meant to keep people in the ‘state of nature’ because they were the prohibitions of concrete bodily acts — ‘you shall not eat this berry’, ‘you shall not have sexual intercourse with your sister’. Point being, primaevial humans *named* things with the help of language, but it did not have much say on how to conduct their lives, they were much more reliant on the cues from nature, on what nature was saying than on what they themselves had to say — after all, they felt dwarfed by ‘her’ power. Nature *was* the language that was being spoken to them, and they were listening very intently. To ‘discern’ what she says, primaevial humans used the synesthetic knowing of five bodily senses. In this way, tribes conformed to the ‘law’ of nature.

Law: Survival of the Fittest. Stone Age humans were hunters of wild animals and gatherers of wild plants. This means that their life depended on the ‘will’ of nature — a natural disaster like a drastic drought would automatically mean their extinction. But on a more positive note, the herbs, fruits, and the hunted game were material resources that could have been shared only equally and could not have been a cause for war between tribes because food could have hardly been stored for a long time in the conditions of, say, a rainforest. Moreover, it is barely possible to *own* anything in the Stone Age circumstances because there were not many ‘things’ at all, and little that there were, were most often provided by the abundant environment. Therefore, there were not many reasons for the fighting for the possession of space or resources between groups of foragers — nature has hidden resources all around them, ‘out there in the wild’. And even if a certain *niche*, say, a mushroom meadow or an oasis with lots of animals, became a matter of conflict because of its foraging quality, the nomadic lifestyle of the tribes allowed them to avoid bloody escalation by simply packing little possessions that they had and leaving the territory to hunt and gather somewhere else — the expanse of nature seemed too immense to fight for the living space (Ger. *Lebensraum*). In short, our hunter-gatherer ancestors were very peaceful if we compare them to the societies that came later.

By following hunted fauna and foraged flora Stone Age humans followed the ‘law of nature’, they stayed ‘fitted’ to their environment and ‘passed the exam’ of natural selection. To win in the game of the ‘survival of the fittest’ is not to be the strongest, but to be the fastest to *attune* to the ecological niches, to be most *malleable* by the changes in material reality. This task was inherently *communal*, a tribe had to work cooperatively if it wished to fit in the environment — broader vicinities are seen by the two pairs of eyes than by one. Characteristically, to level the ‘social playing field’, to prevent the ablest hunters from an accumulation of hierarchical authority, tribesmen practiced mocking those who came back with the trophies from a wickedly successful hunt.

Primordial hunting was a reverend practice of participation in nature because humans considered the hunted game to be their family, and, characteristically, they considered animals to be closer related to God, to still live ‘in Paradise’. Now and then tribe folk would say things like this: ‘We do not know where God lives, but the eland does’ [Zournazi and Williams, 2021]. They realise that the eland still ‘walks with God’ in the Garden of Nature, whereas we humans were alienated from it.

The Cult of Environment.

But there must have been a time when people were still like elands, still a part of nature, still ‘her’ children. Since in the Paradise of the Stone Age people merely followed nature, that is, were acted upon by their natural drives, they merely carried out the will of the Creator of nature. They were not responsible for their behaviour because they could not explain why they do what they do — they never *chose* what to do, they *sensed*, *felt*, and *intuited* what to do. They lived from their bodily senses, they were virtually *possessed* by the raw instincts and impulses, they were being created, they were fully *creatures*, flexible clay in the hands of Creator.

Back then, human beings had no self-consciousness, because they were only conscious of tending the Garden: they were called by God ‘to cultivate it and take care of it’ (Genesis 2:15). The Garden is a place where nature is transfigured by language, where plants and animals are *named*, that is, invited into increasingly intense communication, into intensified attention and care. The task of primaeval humans was to expand the Garden by the process of *naming* — until the whole Earth is ‘taken care of’. By attending to the forces of nature as if to the persons a shaman restored the tribe to this task. It is as if a shaman tried to make people stay in the Garden of Nature, tried to prevent the Fall from the intimate adaptedness to the environment, from kinship with nature.

At this point, we can see the essential features of education in the Stone Age societies. To ‘win’ the ‘game’ of natural selection, tribes had to be adaptive to their environment, had to abide by the ‘law of nature’. To know ‘her’ laws, to ‘get in touch’ with nature within — their instincts, impulses, feelings — and without — the ever-changing environment — humans had to ‘come to their senses’, had to know through dissolving in the undifferentiated synesthesia of the five senses. According to Saint Maximus the Confessor, in Paradise humans did not think ‘now I’m seeing’, ‘now I’m hearing’, but as it were ‘swam’ in the sensual fusion with their material environment.

By elevating their material environment into a cult, people were turning the most formidable agent in their lives into something they can communicate and negotiate with, they were turning a ruthless judge into a nurturing Mother. Primaeval people think with their bodies, follow their instincts, and pray to elemental forces, their science is sensual, their lawmaker is nature, their cult is that of nature. Since the Stone Age humans depend on their fittedness to the environment, the ‘feedback loop’ of its culture is bent on educating people to reproduce nature’s ‘form of life’ — it is bent on *adapting* humans to Mother Nature and Mother Nature is bent on *adopting* humans as ‘children’ over and over again. And if this sounds like a nice feedback loop, we should not be surprised why the Bible describes it as Paradise.

The Book of Genesis, the Fall from the Garden.

To comprehend the structure of transition from one stage to another, we have to realise that these crucial shifts are most prominently *revealed* in religious revelations. This is because religions are most sensitive to the radical alterations of values at the heart of social life, they document a story of how certain ‘forms of life’ come to be understood as most important, as sacred. On that note, to fathom the essence of Fall from Stone Age to Bronze Age, from nature to hell, we have to read the very beginning of the Bible. The Book of Genesis begins in the Garden of Eden and ends with the descent of the Jews to Egyptian slavery. This is the text that records the Fall from being one with material environment, from atonement *with* and *by* nature, to the state of revolt against it in consequence of the self-deceptive dream of immortality.

The Fall from the ‘feedback loop’ of Paradise begins with becoming aware and beware of death.

Adam could not have been the first to grapple with death because the most precious thing in the lives of primaeval men was their own life — and once they were dead, they could not reflect upon it, they could not be burdened with the weight of the tragedy. Males also did not care for the death of infants since, because of the promiscuity, they often had no idea and could never be totally sure who their children were, and even if they were sure, they could not develop affection for children because they did not nurse them. But this is precisely what a mother does — she develops an intimate connection with her child. It was the snake who opened the eyes of Eve because snakes and people co-developed within a tight evolutionary niche, ‘squeezed’ through a shared evolutionary bottleneck. When people lived on

trees, snakes were the only predators capable of silently crawling to climb a tree and kill humans, especially human babies.

Imagine this: your infant, the single thing you were supposed to take care of, is murdered by a snake.

It is you, the mother, who is awakened to the terror of death. It is you who now has to ‘come to terms’ with this loss, who has to become conscious of death.

It is you who has to recall all the *choices* that made this catastrophe visit upon you. Thus, you are awakened into *responsibility* for the selection of a father who failed to provide security for your offspring, who failed to assure the continuation of your genetic code.

As a result of this evolutionary pattern, women became more *selective*, they began to *choose* who to mate with more carefully, picking those partners who would make reliable fathers for their precious progeny. A woman no longer relied on her natural instincts and desires — they had failed her. On the contrary, she began exercising willpower to inhibit her sexual drives. Once Eve ate the fruit of the Tree of Knowledge, she passed it to Adam — he found himself under the watch of selective pressure that was not merely natural, but conscious, Adam has found himself under the unnaturally picky sight of the *arbitre* who thirsts to be provided with security because it is awakened to the perspective of death.

Once ‘their eyes were opened and they knew that they were naked’ [Genesis 3:7], humans ceased being conscious of the Garden and became *self-conscious*.

Once humans became conscious of the perspective of impending death, they started to feel insecure, ashamed and hence began to hide their vulnerability from the sight of truth, from the eyes of God. Instead of attending to the whole ecology of creation, they began to focus on their private life. Humans began to make active decisions that bend the world to their will-to-security, to their will-to-avoid-death. Thus, the *will* became their new lawmaker — they started to feel that they were created by their own choices.

The meaning one reads into this news may vary. On a positive note, humans grew out of being mere creatures because they have begun to create their own environments, to construct artificial niches. On a negative note, humans stopped being natural because instead of the bodily feelings the centre of their life became occupied by their willpower.

And on a still more negative note, it is once humans began to *choose*, to select the partners that were useful for them and to act so as to *be chosen* by others, in other words, to follow their own will instead of innate instincts, that they started to *sin*. The natural selection that ‘adopted’ people to material reality was substituted by the arbitrary selection that ‘orphaned’ people into self-deceptive isolation from reality.

Humans ‘had got the choice’, but were immediately enslaved by their will-to-avoid-death which corrupted and limited their view of the world. Their choices became inclined towards evil because their vision succumbed to a short-term and ego-centric perspective. They have started to ‘know good and evil’, but their knowledge was distorted by their egocentric perspective — they started to see the world as it relates to their selfish goals, not as it relates to God, they started to see the world through the narrow lens of ‘what’s good in it for *me*’, not as it really is. Humans became habituated to evil to the degree of ‘total depravity’ — because, according to the definition of Saint Maximus the Confessor, evil is the ‘demonic vision’ that sees the world from the short-term and self-serving perspective of the will, in contrast to the ‘angelic vision’ that sees everything as it really is, as it relates to God who is not yet another will in competition with others. Because of the Fall, human vision is bound to oscillate between the two.

To see why it is the will that distorts reality we have to understand that a child begins to lie precisely when he accumulates enough willpower to inhibit and surmount his natural instinct to represent reality truthfully. To rebel against reality, to accept not the reality as it is but to choose a different kind of reality that will be more comfortable to live in, to make this choice and stand by it, a child has to have willpower. And the fact that the faculty that affords heroic strive and the faculty that affords *lying* is the same faculty ought to raise questions about the essence of heroism. It is not a coincidence that Sam Harris, a prolific critic of free will [2012], is also a ruthless opponent of all forms of lying [2013] — these two go together and both enslave their practitioners to the particular ways in which their supposedly ‘free’ choices deviate from the truth.

In the Stone Age, by communicating with forces of nature as if they were persons, people themselves were growing into personhood, into ‘knots’ in truthful exchange of sensual information. In the Bronze Age, the opposite of communication took precedence — instead of recognising nature as their

collocutor, humans began to violently impose their *choices* on it. Once nature stopped being a partner in dialogue, once it stopped being a 'she' and became an 'it', the corporeal environment became a raw resource for the manipulations of our numb will. From this we can infer that the opposite of communication that creates the world from nothing, the violent coercion, is the consequence of *willing* — because the will by definition refuses to participate in conversations where its choices would have to be articulated and thus dangerously exposed to examination by others but silently imposes its own choices whose sovereignty stays unadulterated by concern for the common good, reason, or truth. The will is the faculty that commands and coerces the environment to carry out its arbitrary decisions. Generally, a man goes on such 'power trips' because he thinks that only the arbitrariness of his decisions can prove the extent of his freedom — prove that there was nothing that caused and conditioned his decisions — prove that they are totally independent, totally free and voluntary, totally of his own will; prove that he is not a 'trembling creature' but self-made self-legislator, a product of own creation. To cut the long story short, 'power trips' happen when a man forgets he is not a god.

What is it that gives us the power to impose our will on others and the environment? What kind of knowledge gives me the power to manipulate? When humans severed their family ties with nature and became orphans, no longer adopted by nature, but adapting nature to themselves, they did so with the help of various manipulative skills — not isolated bodily movements, not instinctive reflexes, but the sequences of deliberate acts, series of procedures. It was the procedural knowing of skills and techniques (Greek *techne*) that empowered humans to impose their will on the environment.

Once the Bronze Age encouraged bending the world to one's will, the shaman has lost his social authority — nature was no longer to be communicated with, it was to be manipulated, subjugated, enslaved — wild animals were to be enslaved as livestock, wild plants enslaved as crops — all with the help of procedural skills like cattle breeding and agriculture. In the Stone Age, hunters and foragers 'walked with God' because they viewed their environment as a provident gift to which they had to attend and adapt with due reverence. In the Bronze Age, herdsmen and farmers began to adapt the environment to themselves — manipulating nature with the aim of shaping 'her' into secure niches, to grind 'her' into conformity with man's will.

A critical caveat is that 'worlds of difference' separate the natural instinct of self-preservation from the imposition of will. Animals do fight for their lives but they do not systematically and deliberately manipulate the lives of other animals with an intention to enslave them into subservience. Yet this is precisely what we humans began to do. This violent oppression was not dictated by any instinct or natural necessity, it was unnatural because it was *willed*, it was a voluntary exercise of arbitrary choice — and it is this arbitrariness that constitutes and implicates humans in the 'original sin'.

Whereas the Stone Age people who thought with the senses of their bodies were bound to accept the immediately present reality, bound to adapt to the material environment 'here and now', in the Bronze Age, people began to think in seasonal terms, to think in terms of 'how can I sacrifice effort 'here and now' with an eye to make the future my debtor and harvest bountiful crops at the end of the year?' As the old saying goes, 'you reap what you sow'. Once we thwarted our gracious acceptance of the present environmental reality on its own terms, we heard something like this: 'Cursed is the ground because of you; through painful toil you will eat food from it all the days of your life. It will produce thorns and thistles for you, and you will eat the plants of the field. By the sweat of your brow you will eat your food...' (Genesis 3:17-19).

Humans began to invest hard labour into the manipulation of their natural environment — cutting down forests and digging irrigation canals — so as to create artificial niches, pastures and arable land. Gradually, as humans were becoming dependent on the ploughed fields and domesticated livestock, as our nomadic ways gave way to the settled lifestyle, we started to think that our success is our creation, is the result of our free choices. This egomaniacal myth of self-made heroes who deserved what they have because they exercised their willpower, provided humans with a justification for a new kind of economy — one where we began to *own* land, cattle, and, soon enough, other humans.

Bronze Age humans managed to impose their will on nature with the knowledge of procedural skills, with the help of *techne*.

After the empowerment that the Bronze Age techniques gave them to successfully subjugate their main foe, nature, humans applied 'Bronze' logic to the other domains of life, they began to frame every problem as such that should be addressed with the problem-solving toolkit of the Bronze Age. As the

saying goes, ‘if I carry a hammer, everything looks like a nail’. But the ‘Bronze’ framework turned out to be more toxic and contagious than humans might have predicted. As nature was becoming enslaved, the logic of enslavement overflowed into relations between humans. And as soon as it happened, the honourable place of nature as an existential threat to humanity was ‘stolen’ by fellow *homo sapiens*, by the ‘others’.

Since it was no longer nature on ‘whom’ survival depended but human willpower, the shaman’s task of worshipping nature became redundant. The chieftain (German *Fuhrer*) became the preeminent object of worship because, from now on, those began to be admired and emulated who were able to *coerce* their environment into subservience. And who is better at coercing than those who are in power? Accordingly, in almost all of the Bronze Age societies, their rulers, their pharaohs and emperors, come to be worshipped as divine because Bronze Age people cannot help but pray to those who have their will *imposed*, cannot help but idolise the ‘powers that be’.

The ‘feedback loop’ of hoarding privately owned property and accumulating power led to such an unprecedented degree of inequality that those on top of the dominance hierarchy came to be deified — smallfolk could not tell their rulers from gods because they thought in terms of power and success. As claims Sapolsky, ‘Humans committed themselves to a unique trajectory when we invented socioeconomic status. In terms of a caustic, scarring impact on minds and bodies, nothing in the history of animals being crappy to one another about status differences comes within light-years of our invention of poverty’ [Sapolsky, 2017].

Conclusions

In the Stone Age, the tribe’s self-preservation was the communal task of adaptation to nature. In the Bronze Age, with nature tamed, people’s self-preservation began to depend on their adaptation to the will of the ruler. Once the communal task of attunement to the truth was undermined by the fact that society became hostage to the whimsical and arbitrary choices of its ruler, human connection to reality as such was corrupted. Bronze Age societies began to suffer from the self-deceptive illusion of the ruler that he can achieve omnipotence and immortality, that his power makes him a god. And, from the Scriptural perspective, as soon as societies began to worship their own power, they began to ‘...sweep past like the wind and go on — guilty people, whose own strength is their god’ (Habakkuk 1:11).

The Bronze Age ‘educated’ people to exercise their willpower in an attempt to *choose* their way into socio-economic dominance, they were taught procedural knowledge of skills that empowered them to impose their will on the environment. Since people always aim to communicate with the most formidable power in their lives, once selection ceased to be natural, people began to communicate not with nature but with willpower. But how does one ‘communicate’ with willpower, with what by definition refuses to communicate? One does so through *corrupting* the social fabric, through flatter and graft. As a result, the vices of sycophancy and bribery — leper’s bells of the Pagan mindset — continue to curse even our modern societies into repeating the patterns of life that should have been buried in our Bronze Age past.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Allen Pauline, Bronwen Neil (eds.). The Oxford Handbook of Maximus the Confessor. 2015. ISBN: 9780199673834
- Christian David. Maps of Time: An Introduction to Big History. University of California Press. 2011.
- Christian David. Origin Story. A Big History of Everything. Penguin Books. 2019.
- Freinacht, Hanzi. The Listening Society. A Metamodern Guide to Politics. *Book I*. Wroclaw, Poland. Metamoderna Press. 2016.
- Harris Sam. Free Will. Published March 6th 2012 by Free Press.
- Harris Sam. Lying. Published October 23rd 2013 by Four Elephants Press.
- Hegel, G.W.F. Outlines of the Philosophy of Right. Part 3: Ethical Life. § 151. (Oxford World's Classics). Published in 2008. [More context for the quote: ‘Education is the art of making art ethical. It begins with pupils whose life is at the instinctive level and shows them the way to a second birth, the way to change their instinctive nature into a second, intellectual nature, and makes this intellectual level habitual to them’.]
- Louth Andrew. Maximus the Confessor. Routledge. 1996. ISBN 0-203-99127-3
- Sapolsky Robert. Behave. Human Biology at Our Best and Worst. Boulder Head Publishers. 2017. Page 47.

- Williams Rowan. Plague as Metaphor. In J. Heeney & S. Friedemann (Eds.), *Plagues* (Darwin College Lectures, pp. 196-212). Cambridge: Cambridge University Press. 2017.
doi:10.1017/9781108147910.011. Page 196.
- Williams Rowan. Theology and Meditation. Speech at the University of Bristol. My lecture notes. 2015.
URL: <https://soundcloud.app.goo.gl/XqP92fhXVpMzW22i9>.
- Zournazi Mary, Williams Rowan. *Justice and Love. A Philosophical Dialogue*. Bloomsbury. London. 2021.

REFERENCES

- Allen, Pauline and Bronwen, Neil (eds.). (2015). *The Oxford Handbook of Maximus the Confessor*. ISBN: 9780199673834
- Christian, David. (2011). *Maps of Time: An Introduction to Big History*. University of California Press.
- Christian, David. (2019). *Origin Story. A Big History of Everything*. Penguin Books.
- Freinacht, Hanzi. (2016). *The Listening Society. A Metamodern Guide to Politics. Book I*. Wroclaw, Poland. Metamoderna Press.
- Harris, Sam. (2012). *Free Will*. Published March 6th 2012 by Free Press.
- Harris, Sam. (2013). *Lying*. Published October 23rd 2013 by Four Elephants Press.
- Hegel, G.W.F. (1821). *Outlines of the Philosophy of Right. Part 3: Ethical Life*. § 151. (Oxford World's Classics). Published in 2008. [More context for the quote: 'Education is the art of making art ethical. It begins with pupils whose life is at the instinctive level and shows them the way to a second birth, the way to change their instinctive nature into a second, intellectual nature, and makes this intellectual level habitual to them'.]
- Louth, Andrew. (1996). *Maximus the Confessor*. — Routledge. ISBN 0-203-99127-3
- Sapolsky, Robert. (2017). *Behave. Human Biology at Our Best and Worst*. Boulder Head Publishers. Page 47.
- Williams, Rowan. (2017). *Plague as Metaphor*. In J. Heeney & S. Friedemann (Eds.), *Plagues* (Darwin College Lectures, pp. 196-212). Cambridge: Cambridge University Press.
doi:10.1017/9781108147910.011. Page 196.
- Williams, Rowan. (2015). *Theology and Meditation*. Speech at the University of Bristol. My lecture notes. URL: <https://soundcloud.app.goo.gl/XqP92fhXVpMzW22i9>.
- Zournazi, Mary and Williams, Rowan. (2021). *Justice and Love. A Philosophical Dialogue*. Bloomsbury. London.

УДК 130.2

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-10

Wang Dezhong

Post-graduate student,
Department of Philosophy,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute";
Kyrpychov St., 2, 61002, Kharkiv, Ukraine;
Email: wscwdz@126.com;
ORCID: 0000-0002-7014-3627

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE PROCESS OF SOCIALIZATION IN SOCIAL NETWORKS IN CHINA

Living conditions in an information society make their own adjustments to such a process characteristic of "real life" as socialization. Conditions for the emergence of "hybrid socialization" have formed in social networks. It differs from the process of socialization in ordinary conditions of human life and brings its own characteristics to this process and to socialization itself. If we talk about adolescents, their socialization is formed rather in the virtual world than in the real one. The influence of the virtual world can be defined as multifaceted, and the virtual world itself (internet space and social networks) creates conditions for implementation of various forms of socialization. Hybrid socialization brought many inevitable problems with it: the popularity of the internet weakens traditional socializing authorities; the release and dissemination of networked information is controlled by several developed countries; universal values are being "revised". In the virtual world, the phenomenon of resentment has become a widespread phenomenon and is actively manifested in the form of envy, an outright desire to offend interlocutors, offend completely unfamiliar network users in the form of frequent manifestations of aggression, resentment, inappropriate behavior, etc. These processes undermine traditional morality and at the same time contribute to the formation of socialization in the online environment. Such mechanisms of socialization as imitation, trying on roles, etc., began to "break" and "deviate" from their classical standards. The network breaks boundary between ages: the younger generation begins to contact the adult world in new conditions and at new rates, becoming an "adult child" much earlier than their real age. Video information widely disseminated on the internet is full of such phenomena as "flaunting oneself", constant human comparison with "internet stars", "worship of money", which seriously influenced traditional moral concepts and values and threatened traditional human standards of life.

Key words: socialization, virtual world, social networks, "hybrid socialization", resentment.

Ван Дечжун

аспірант кафедри філософії
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
Харків, вул. Кірпи́чова, 2, 61002
Email: wscwdz@126.com;
ORCID: 0000-0002-7014-3627

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ КИТАЮ

Умови життя в інформаційному суспільстві вносять свої корективи в такий характерний для «реального життя» процес, як соціалізація. У соціальних мережах сформувалися умови для появи «гібридної соціалізації». Вона відрізняється від процесу соціалізації в звичайних умовах життя людини і привносить свої особливості і в цей процес, і в саму соціалізацію. Якщо ж говорити про підлітків, то їх соціалізація формується скоріше в світі віртуальному, ніж в реальному. Вплив віртуального світу можна визначити, як багатогранний, а сам віртуальний світ (інтернет-простір і соціальні мережі) створює умови для реалізації різних форм соціалізації. «Гібридна соціалізація» привнесла безліч неминучих проблем: популярність інтернету послаблює традиційні авторитети в області соціалізації; випуск і поширення мережевої інформації контролюється кількома розвинутими країнами, загальнолюдські цінності піддаються «перегляду». У віртуальному світі феномен ресентимента став поширеним явищем і активно проявляється у вигляді заздрості, відвертого бажання образити співрозмовників, образити зовсім незнайомих користувачів мережі

у вигляді частих проявів агресії, некоректної поведінки тощо. Ці процеси підривають традиційну мораль і в той же час сприяють формуванню соціалізації в умовах онлайн. Такі механізми соціалізації, як імітація, примірка ролей, тощо почали «ламатися» і «відхилятися» від своїх класичних стандартів. Мережа перериває кордони між віками: молоде покоління починає контактувати з дорослим світом в нових умовах і з новими темпами, стаючи «дорослою дитиною» набагато раніше за свій реальний вік. Відеоінформація, широко поширена в інтернеті, переповнена такими феноменами, як «виставляння себе напоказ», постійним порівнянням з боку людини із «зірками Інтернету», «поклоніння грошам», що серйозно вплинуло на традиційні моральні концепції і цінності і поставило під загрозу традиційні людські стандарти життя.

Ключові слова: соціалізація, віртуальний світ, соціальні мережі, «гібридна соціалізація», рессентимент.

Ван Дэчжун

аспірант кафедри філософії
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»,
Харьков, ул. Кирпичева, 2, 61002.
Email: wscwdz@126.com;
ORCID: 0000-0002-7014-3627

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПРОЦЕССА СОЦИАЛИЗАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ КИТАЯ

Условия жизни в информационном обществе вносят свои коррективы в такой характерный для «реальной жизни» процесс, как социализация. В социальных сетях сформировались условия для появления «гибридной социализации». Она отличается от процесса социализации в обычных условиях жизни человека и привносит свои особенности и в этот процесс, и в саму социализацию. Если же говорить о подростках, то их социализация формируется скорее в мире виртуальном, чем в реальном. Влияние виртуального мира можно определить, как многогранное, а сам виртуальный мир (интернет-пространство и социальные сети) создает условия для реализации различных форм социализации. «Гибридная социализация» привнесла множество неизбежных проблем: популярность интернета ослабляет традиционные авторитеты в области социализации; выпуск и распространение сетевой информации контролируется несколькими развитыми странами, общечеловеческие ценности подвергаются «пересмотру». В виртуальном мире феномен рессентимента стал распространённым явлением и активно проявляется в виде зависти, откровенного желания обидеть собеседников, оскорбить совершенно незнакомых пользователей сети в виде частых проявлений агрессии, обид, некорректного поведения и т. д. Эти процессы подрывают традиционную мораль и в тоже время способствуют формированию социализации в условиях онлайн. Такие механизмы социализации, как имитация, примерка ролей и т. д., начали «ломаться» и «отклоняться» от своих классических стандартов. Сеть прерывает границу между возрастами: молодое поколение начинает контактировать со взрослым миром в новых условиях и с новыми темпами, становясь «взрослым ребенком» гораздо раньше своего реального возраста. Видеоинформация, широко распространенная в интернете, переполнена такими феноменами, как «выставление себя напоказ», постоянным сравнением со стороны человека со «звездами Интернета», «поклонение деньгам», что серьезно повлияло на традиционные моральные концепции и ценности и поставило под угрозу традиционные человеческие стандарты жизни.

Ключевые слова: социализация, виртуальный мир, социальные сети, «гибридная социализация», рессентимент.

Formulation of the problem. The information society, also called post-industrial society, knowledge society, network society, virtual society, etc., is high-tech society based on the development and application of information communication technology (ICT) as its core, and is dominated by information and knowledge. The concept of information society was initiated by Daniel Bell's "post-industrial society", which is not only Knowledge society and service society, but also is a society centered with information. "If the industrial society is based on machine, the post-industrial society is formed by knowledge. If capital and labor are the main characteristic of industrial society, then information and knowledge are the main features of post-industrial society" [Bell, D., 1973]. As a historical trend, the network has constructed a new social norm, and the network logic has essentially changed the operation and results in the process of production, experience, power and culture" [Castells, M., 2006]. ICT has penetrated all aspect of society, such as economy, politics, culture and social life. It has become the

backbones for society to exist and develop, and the basic driving force for social self-organization, self-structure, self-development and even social change. “Any technology has gradually created a new environment for human-being; the environment is not a negative packaging product, but a positive process” [McLuhan, M., 1964]. “Modern information technology has greatly extended the field of people’s communication by virtual communication. Through virtual classroom, virtual communities, anybody can do activity by one or more replaceable symbols of identities, with a selectable figure, or the favor way of communication. All of people’s natural attributes and social relations have been separated, and people are no longer familiar with each other” [Sun, W. P., 2021].

“Socialization is a continuing process whereby an individual acquires a personal identity and learns the norms, values, behavior, and social skills appropriate to his or her social position” [Socialization, 2021]. Scholars in various fields have tried to understand how and why it occurs, with different scholars looking at different aspects of the process. Their efforts mostly focus on infancy, childhood and adolescence, which are the critical years for socialization, but some have also looked at how socialization continues through the life course, and formed famous socialization theories, such as “Trying on role technologies of imitation” by Tard, “Identification with another” by Freud, “The role of another and acceptance of this role” by J. Mead, “Imitation and identification” by Parsons, “The Lord who is absent” by M. Foucault, “The dialectic of enlightenment” by M. Horkheimer and “New masks” by Z. Bauman, etc.

In the 21st century, social networks contributed to formation of new form of socialization called “hybrid socialization”, which name emphasizes that social networks contribute to the synthesis of various forms of socialization (imitation, trying on roles, etc.). Therefore, the socialization mechanism that impacts human being is quite different from the past. This paper is going to focus on the following issues: 1. The positive changing on socialization in network society; 2. The negative effects on socialization in network society; 3. And what’s the characteristic of China socialization in the era of information society.

What the internet gives for socialization. Many of researchers worked on socialization in the era of information society, and introduced the new changing of socialization. “Because of ICT revolution, communication has gradually changed from “presence” interaction to “Absence”. The contact between friends is no longer limited by time and geography, but also provides the possibility of establishing contact with strangers. Moreover, the anonymity of virtual network helps to enhance the mutual contact between different social groups, so as to further expand the scope of social interaction” [Liu, Y. M., 2018]. “The network makes people's socialization diversified, people learn customs, ideas all over the country, even all over the world easily, all of which accelerate the process of people's socialization” [Jiang, R. Y., 2009]. “Interpersonal communication is becoming more and more universal and equal. People can chat, make friends, speak and acquire information anonymously only with network identity. As there is no difference in occupation, identity and status in network, individuals develop and form an independent personality without relationship concerned as it did in real world” [Wu, L. J., 2020]. “The virtual community dispels the monopoly of the Dialogue of the elite, and greatly improves the public's awareness of democratic participation” [Qu, H. J., 2010].

However, some scholars criticize its negative effects. Feng X. T. puts forward that “The virtual socialized youth behavior through TV and internet is out of line with the role norms, which leads to the crisis of role identity” [Feng, X. T., 1999]. Wang W. thinks that “The internet has brought great interference to the socialization. Firstly, social control is weakened due to the loss of authority, the impact of western value and the erosion of information rubbish”. Secondly, “‘digital divide’ divided the rich information group and the poor information group, which created the phenomenon of group isolation” [Wang, W., 1999]. “Virtual communication leads to trust crisis and personality disorder, and internet addiction has an impact on Teenagers’ physical and mental health” [Xu, R. P., 2005]. “McDonaldization is more serious in network than in reality” [Ritzer, G, 2019]; “Although virtual communication removed the mask of real society, while a new network personality mask has been reshaped” [Liang, C. H., 2006].

The positive changing on individual socialization in network society. The process of socialization involves a series of individuals, groups and organizations. With the transforming of human society from industrial society to information, tremendous changes have taken place in social structure and social interaction that affect individual socialization. Traditionally, the individual’s life environment is relatively single and stable, filtered information is shaping a human methodically, it is hard to image that socialization is without real life involved.

However, the situation has been indeed changing by ICT through constructing a “second real world”, called virtual social scene as well. Frank K. once illustrated virtual world “With the internet connecting thousands of people, individuals could climb Mount Qomolangma, cross glaciers or even roam the Jurassic dinosaur world virtually. All the sensible things can be molded on the internet and the network is also the real world” [Frank, K., 1998].

“The socialization of human beings is produced through social interaction, and various forms of interpersonal interaction and their social relationship are the basic materials of social structure” [John, D. P., 1988]. The traditional social group composition and social relationship generally restricted the youth’s social status, identity and social role, and also form the scope of interpersonal communication based on the youth’s own power, status, occupation and social class. Due to the application of new media, the youth socialization has been extended infinitely, “Allman, W. said ‘The basic change brought by the information revolution was that it had the ability to connect young people closely, the way of which was impossible even ten years ago, and eliminated the boundaries between here and there. People living in different time zones, regions and communities could work and play together in cyberspace’” [Yao, W., 2020].

Socialization must be based on a certain social roles, “The core of socialization is to learn and to play a social role, that is, to learn to play a specific social role according to the requirements and standards of society” [Parson, T., 1985]. Since youth has multiple social attributes and social relationship, they play various social roles. The virtual environment provides a suitable place for young people to experience social roles. They perform “role rehearsal” and “role transposition”, verify their role behavior through network feedback.

The negative effects on socialization in network society. It was warned that “In our time, everything seems to have its own opposite side. For example, machine has more effective magical power to reduce human labor, but it causes hunger and excessive fatigue, the victory of technology seems to come at price” [Marx, K. & Engels, F., 1972]. The network weakens the function of control on socialization. Traditionally the authoritative social roles guide socialization. People could clearly distinguish the conductor and the receiver of socialization. In the network, the free flow of information is advocated, users are free without restrictions. The experience of their parents in the past no longer adapt to the rapidly changing in the era of information, the collapse of authority became inevitable, so as to the conductor of socialization has been shaken.

In such situation, the question arises: who will conduct socialization? “The re-liberated individual is just like standing in the vast desert and not knowing where to go” [Cao, X. Y., 2021], the original sequence of socialization was broken, and the orientation of socialization became difficult to control. The network flattened the organization structure and weakened the vertical binding force of the organization. Internet users become loose sand, and the group is more likely to be seduced to extremism, “For public, the network is a breeding ground of extremism, because people, who cherished the same concept, easily and frequently communicate on the internet and refuse to accept others ideas. After continuously exposed to such extreme situation, the extremism opinions were gradually accepted” [Sonstein, K., 2003]. “Information technology may lead to the spread of anarchy, and it is uncertain whether the boat of socialization can reach the expected destination” [Toffler, A., 2006].

Network is more “Dallasization”. Youth socialization is always associated with certain social, political, economic, value, etc. Nowadays, the internet is dominated by the United States and the minor developed countries. The potential value spread on the internet is often American ideology and concept, because the United States provides the network information accounted for 75% out of the world, followed by Japan, Britain, Germany and other developed countries. The number of network users of the United States accounted for 54.7% out of the world, less than 20% of them are from the developing countries, and less than 1% in Africa. Furthermore, the United States in accordance with its own way to establish a global network norm. “In this case, young people who have long been exposed to the internet before they have fully formed a world outlook are easily affected by the implied value of the internet” [Liao, L. H., 2001].

The network society does not eliminate resentment, but has the tendency to aggravate it. Resentment is a universal social mentality, which “comes from people who can't react directly by taking action, but can only be compensated by an imagined revenge” [Nietzsche, F., 2003], and “originates from the depression of revenge, jealousy, hatred, malicious slander and other emotions” [Scheler, M., 1997]. Scheler believed “Resentment is a modern phenomenon, which is the product of the era of equality,

differentiated from the traditional hierarchical society”. As entered into network society, the freedom and opening in network intensified the modern equality concept. Comparing with the reality, the virtual society entrusted the more meaning to equality, so that people felt more sensitive and became more resistant to the inequality, the resentment bred more easily in network.

The more people regularly communicated in virtual community, the more inequalities exposed to the public, they vent their resentment and expect to change through network. However, when people’s status and social role in reality extend to cyberspace, ordinary individuals find that their voice in virtual is still weak, and there still exist an equality gap between network and reality, which stimulate the generation of resentment and its accumulation. “As the desired value cannot be obtained, we have to be compared with others in this reason, jealousy leads to resentment” [Scheler, M., 1997]. Competition in modern society has become a living status. However, not all of individuals can obtain wealth and position through it. While the losers envy the winners, resentment quietly arises. In modern society, as the superior group flaunts wealth in exaggerated way, depicts the charm of power by network literature, it causes the loser’s sense of defeat and frustration, network resentment is inevitable, even spreading.

Network resentment generated terrible consequences, such as cyber violence without directly interest conflicts. “The public, who had no direct conflict interests, was affected by network resentment and showed extraordinary enthusiasm on the network conflict, and they implement brutal expression to vent their inner resentment, through the way of onlooker” [Tao, P., 2015]. They, who pretend to a “justice” to cover the essence of resentment, show a fair position without direct interests. Nowadays, such non conflict interest cyber violence frequently appears. “Regional attacks, professional attacks and identity attacks often occur without reason. For fear of cyber violence, the public has to choose silence. The originally free online communication is monopolized by the violence dominated by network resentment.” [Yu, H. & Wang, Q., 2015]. Moreover, “the modern technology made highly civilized absent (or long-distance) violence. The violator is far away from the victim in physical space, which not only keeps him away from the control of society norm, but also makes him feel at ease” [Swaan, A, 2015].

Recently, the following remarks have been emerging in China about the impact of social media. “The immaturity of human beings in childhood determines that the emergence and existence of childhood is to adapt to the law of human growth and development. Recognizing the immaturity of childhood is not to deny, but to see the value of childhood” [Yan, J. Q., 2020]. “In the era of printing, the threshold of the reading and writing ability separates young from the adult. Before network era, the channels of information distribution are often controlled by a few elites, and the young ages acquired information is strictly managed, such as the film and television classification system” [Wang, Y., 2010].

After entering into the network society, the network terminal is easy available (such as Cell phone, ipad, etc.), according to the latest report of China Internet Information Center, there are 34.16 million internet users under the age of 10. Because of digital media popularizing the content through animation, video, 3D and other technologies, the young ages can easily read adult society and try to imitate. The boundary between young and adult begins to blur. As the young forms adult thoughts, expression and ways of doing things, they are becoming “adult-kid”. As Cheng Z. said “Childhood is disappearing. The youngster’s life is constantly corroded by adult. They do not have their own dominant position” [Cheng, Z. H., 2015]. And “The youngsters surrounded by too more online consumer culture, they, to a certain extent, lost imagination and critical thinking with in childhood because of a quantity of image language” [Wang, X. Y., 2021].

“The development of human society is based on inheritance and innovation. Only by recording, accumulating, preserving and passing on the previous experience, wisdom and knowledge to the next generation, the future generations can further improve, develop and create on the basis of their predecessors” [Lasswell, H., 1984]. Mass media plays an important role in disseminating knowledge, social norm, which has quickly become an indispensable part of people's life with its fragmented information, visual content and decentralized communication characteristics. For example, “everyday WeChat, a social software widely used in China, has 1.09 billion users open and 330 million users calling on video; 780 million users browsed and 120 million users published the ‘circle of friends’” [WeChat, 2021].

However, “The ‘weak connection’ function of social media allows people to communicate at a long distance, the relationship between people is not so close, there is no need to worry about communication and without emotional factors concerned. As people addict SNS, they have to spend most

of time and energy on maintaining the weak connection, so as to ignored relationship with relatives, friends and colleagues around them” [Xu, S. S., 2015]. Communication in social networks is a limited and fragmented communication, which lacks the significance of text. “Virtual communication is different from traditional letters or face to face which links of thinking and memory. Instant messaging software is random, and sometimes is not the complete meaning expression. It is difficult for the exchanges between the two sides to focus on one theme, the topics changing is at will. This messy information fragment makes it difficult for the two sides to have in-depth exchanges and form in-depth emotional experience” [Mao, Y. H., 2017].

Social media is also creating false cultural prosperity. Because of the easy information distribution, there are a lot of unique and thoughtful articles shared by users which ought to inspire others. On the contrary, “most users fall into “information consumerism”, they spend a lot of time and energy only to not miss any link. Clicking instead of reading, browsing is key of flaunt” [Jiang, J. G., 2016]. Moreover, the majority of users publish only tourism, home, current politics and health care on virtual space. It is a typical “replication culture” (means that a person directly copies others’ article, then publishes in his own name online, it belongs to “standard plagiarism”) without any ideological content. “The more browsing, it brings no mental improvement and spiritual pleasure, quite the contrary, brings extremely anxious” [Dong, C., 2021].

Nowadays information acceptance is changing from the graphic to video. The combination of new media and video technology is constantly expanding the connection between human being and the world. The short video widely spread on the new media has gone beyond simple viewing. By entrusting various functions, it is connected with people’s consumption behavior, emotional activities, social relations and hobbies.

“As a network production, short video is fragmented and sensory, in order to meet the needs of leisure time spending and sensory stimulation” [Chen, X. F., 2018], therefore, short video is vulgarized and entertaining, intensifying the occurrence of social deviant behavior, such as shooting video to play tricks on elder or disabled. The more serious is that short video easily leads to the massive imitation, especially those potentiality danger one. For instance, as the video of the “loop the loop” is popular in the App Tik Tok, a child broke his backbone seriously for imitating the action, and an 8 years boy imitated the video of “Tape” to trick his 6 years old little brother, and hurt him.

“Hero” can be produced as well, someone mislead the audience into believing the video is a real news investigation by pretending investigate in secret, street shooting or other documentary news shooting means, and claim to “punish evil and promote good”. The platforms often attract young people’s attention by playing luxury cars, houses and piles of cash, which leads them to blindly comparing. They advocate that “internet celebrity” earns tens of thousands of money through a few hours of live show, creating an illusion of getting something without efforts. It critically impacted the value orientation of young people and trapped them in money worship and hedonism.

The Short video is essentially an artificially encoded visual symbol. “Short video is showed by fewer, onlooker by majority, it obscured the boundary of reality and illusion, to a certain extent, creating a fake context and scene environment” [Fan, H. C., 2021], and the stimulated short video satisfied netizens entertainment. “Nevertheless, computer algorithm shall recommend countless similar one, narrowing viewer’s perspective, losing the opportunity to touch the multi-information, gradually solidify users’ interest, idea, concept, even self-isolated” [Li, L. L., 2020].

Conclusion

Socialization is the starting point for individuals to move towards social life. Individuals learn knowledge, norms, values and other social behavior and form unique personality in a specific social and cultural environment. Through analysis, this paper points out that after entering the network era, the process of individual socialization is affected by both tradition and network. China has established network society with the largest volume network application and netizens all over the world. Increasingly, social networks began to influence the process of socialization.

Today the process of socialization is taking place in new conditions, let's call them hybrid. On the one hand, a person is socialized in the real world, but the virtual world also plays a role in this process. Sometimes, if we are talking about teenagers, the virtual world influences more than the real one. The influence of the virtual world can be defined as multifaceted, and the virtual world itself (the Internet space and social networks) creates conditions for the implementation of various forms of socialization. But the virtual world also introduced its own characteristics into the process of

socialization, namely: such a form of socialization as imitation, trying on roles, etc. began to “break” traditional roles, “deviate” from their classical standard. There are many reasons for this phenomenon: Network has weakened the traditional socialization leaders’ authority, the network was dominated by a minority of developed countries for unbalanced network technology development, and the “network resentment”.

One of the reasons is the forces that in real life a person tries to hide, veil. And the virtual world allows you to show such feelings as envy, a frank desire to offend interlocutors, insult to completely unfamiliar network users. Increasingly, attacks of “unexpected” aggression, calls for negative actions, etc. appear. The phenomenon of resentment (a mechanism that, according to F. Nietzsche, negatively influenced socialization and destroyed it) began to manifest itself quite actively in the virtual world, in social networks. When resentment subverts traditional morality online, there are more social anomalies and deviant behaviors in the real world.

China has its own characteristic during establishing the network society. After analyzing, it can be seen that the individual socialization was impacted by network in China as well. Because the internet has broken the boundary between adults and young, the young generation has been becoming “adult-kid” for exposed to the internet earlier. The extensive social network application is neither realized the purpose of enhancing emotion of communication, instead, people fell in exhausted clicking and worthless browsing, finally deep reading and critical thinking gradually disappear. The video information widely spread on the internet flooded with “flaunt”, encouraging comparison and advocating “money worship”, which has seriously impacted the traditional moral concepts and values in China. The young boys and girls addicted the video for curiosity and imitated the danger video, finally threatening the traditional social standard.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bell D. *The Coming Of Post-Industrial Society: A venture in social forecasting*, New York. 1973.
- Castells M. *The rise of the network society* (Xia, Z. J., Trans.), Beijing: Social sciences academic press. 2006. (Original work published 1998).
- McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man* (He, D. K., Trans.), Beijing: Commercial press. 2000. (Original work published 1964).
- Sun W. P. Information society and its basic characteristics. *Philosophical Trends*. 2010. 9, 12-18.
- Socialization. 2021. Retrieved from: <https://www.dictionary.com/browse/socialization>
- Liu Y. M. Multifaceted changes in Network Society. *Century Bridge*. 2018. 05, pp. 65-67.
- Jiang R. Y. Network society and human socialization. *Journal of Hebei University of Engineering (SOCIAL SCIENCE EDITION)*. 2009. (02), pp. 75-76.
- Wu L. J. The realistic path of internet democratic value. *Journal of Shanxi Datong University (SOCIAL SCIENCE EDITION)*. 2020. (05), pp. 27-30.
- Qu H. J. Elimination of elite forces in public sphere by networking. *Success (Education)*. 2010. (05), pp. 250-251.
- Feng X. T. Virtual socialization and the crisis of youth’s role identity. *Youth Studies*. 1999. (12), pp. 15-19.
- Wang W., The transformation of youth socialization paradigm in the network age. *Youth Studies* 1999. (12), pp. 10-14.
- Xu R. P. On the influence of cyberspace on Teenagers’ socialization. *Seeking*. 2005. (02), 76-78+21.
- Ritzer G. *The McDonaldization of society into the digital age*. Sage publications. 2019.
- Liang C. H. Network language--the reflection of social psychology in the network age. *Journal of Guangxi Medical University (Social sciences edition)*. 2006. (S1), 371-373.
- Frank K. *The revolution of Media*. Shanghai: Shanghai translating press. 1998.
- John D. P. *The theory of socialization*, Beijing: Beijing international culture press. 1988.
- Yao W. An overview of the new development of Contemporary Western Sociological Theory. *Theory Monthly*. 2020. (08), pp. 77-85.
- Parsons T. *Structure of social action*, Beijing: Yilin Translation Publishing House. 2003.
- Marx K., Engels F. *Selected works of Max and Engels*. Beijing: Beijing people’s press. 1972.
- Cao X. Y. Don’t let internet addiction control you. *Study*. 2021. (21), pp. 67-68.
- Sonstein K. *Network Republic* (Huang, W. M., trans), Shanghai: Shanghai People’s Publishing House. 2003.

- Toffler A. *The third wave* (Huang, M. J., trans), Beijing: China Citic Press. 2006.
- Liao L. H. Effect of network on youth socialization and Its Countermeasures. *Journal of Shanghai University (SOCIAL SCIENCES EDITION)*. 2001. (06), 85-90.
- Nietzsche F. *On the genealogy of morality*. Beijing: China University of political science and Law Press. 2003.
- Sheler M. *Vom Umsturz der Werte*. / Luo, D. L., Lin, K., and Cao, W. D., trans. Beijing: Joint Publishing. 1997.
- Tao P. Network Resentment: obstruction and resolution of order construction in virtual public sphere. *Journal of Beijing University of Posts and Telecommunications (SOCIAL SCIENCE EDITION)* 2015. (04), pp. 10-14+49.
- Yu H., Wang Q. Social resentment and media construction. *Journal of Huazhong University of science and Technology (SOCIAL SCIENCE EDITION)*. 2015. (03). pp. 125-130.
- Swaan A. *The Killing Compartments: The Mentality of Mass Murder*, Yale University Press. 2015.
- Yan J. Q. Analysis and Reflection on moral problems in the network era. *Education informatization forum*. 2020. (03), pp. 62-63.
- Wang Y. New media technology, new media environment and youth socialization. *Journal of Xiangtan University (PHILOSOPHY AND SOCIAL SCIENCES EDITION)*. 2010. (01), pp. 91-94+98.
- Cheng Z. H. Children's nature and children's education. *Academic circle*. 2015. (06), pp. 121-130+325.
- Wang X.Y. On the phenomenon of “children's adulthood” in the new media environment. *Southeast communication*. 2021. (03), pp. 119-124.
- Lasswell H. *The Structure and Function of Communication in Society*(Huang, L., trans), Beijing: People's daily press. 1984.
- WeChat, 2021. <https://new.qq.com/omn/20210120/20210120A00ZQ700.html>
- Xu S. S. The influence of mass media on human socialization. *Science and technology communication*. 2015. (07), 183+108. doi:10.16607/j.
- Mao Y. H. Negative effects of social media on interpersonal communication from WeChat circle of friends. *News Research Guide*. 2017. (18), pp. 105+149.
- Jiang J. G. Generalization of WeChat circle of friends: Communication fatigue and emotional alienation. *Modern communication (Journal of Communication University of China)*. 2016. (08), 67-71.
- Dong C. Research on “group loneliness” under virtual social networking. *Legal system and society*. 2021. (05), pp. 119-120.
- Chen X. F. The reason and development of short video Tik Tok APP -- Taking “Tik Tok” as an example. *Audio and visual*. 2018. (11), pp.136-137.
- Fan H. C. False communication, lack of meaning and value confusion. *Modern audio and visual* 2021. (05), pp. 8-12.
- Li L. L. Negative effects of short video on teenagers and Countermeasures. *Journal of the Party School of Yunnan Province*. 2020. (03), pp.133-138.

REFERENCES

- Bell, D. (1973). *The Coming Of Post-Industrial Society: A venture in social forecasting*, New York.
- Castells, M. (2006). *The rise of the network society* (Xia, Z. J., Trans.), Beijing: Social sciences academic press. (Original work published 1998).
- McLuhan, M. (2000). *Understanding Media: The Extensions of Man* (He, D. K., Trans.), Beijing: Commercial press. (Original work published 1964).
- Sun, W. P. (2010). Information society and its basic characteristics. *Philosophical Trends* (09), 12-18.
- Socialization*, (2021). Retrieved from: <https://www.dictionary.com/browse/socialization>
- Liu, Y. M. (2018). Multifaceted changes in Network Society. *Century Bridge* (05), pp. 65-67.
- Jiang, R. Y. (2009). Network society and human socialization. *Journal of Hebei University of Engineering (SOCIAL SCIENCE EDITION)* (02), 75-76.
- Wu, L. J. (2020). The realistic path of internet democratic value. *Journal of Shanxi Datong University (SOCIAL SCIENCE EDITION)* (05), 27-30.

- Qu, H. J. (2010). Elimination of elite forces in public sphere by networking. *Success (Education)* (05), 250-251.
- Feng, X. T. (1999). Virtual socialization and the crisis of youth's role identity. *Youth Studies* (12), 15-19.
- Wang, W. (1999). The transformation of youth socialization paradigm in the network age. *Youth Studies* (12), 10-14.
- Xu, R. P. (2005). On the influence of cyberspace on Teenagers' socialization. *Seeking* (02), 76-78+21.
- Ritzer, G. (2019). *The McDonaldization of society into the digital age*. Sage publications.
- Liang, C. H. (2006). Network language--the reflection of social psychology in the network age. *Journal of Guangxi Medical University (Social sciences edition)* (S1), 371-373.
- Frank, K. (1998). *The revolution of Media*, Shanghai: Shanghai translating press.
- John, D. P. (1988). *The theory of socialization*, Beijing: Beijing international culture press.
- Yao, W. (2020). An overview of the new development of Contemporary Western Sociological Theory. *Theory Monthly* (08), 77-85.
- Parsons, T. (2003). *Structure of social action*, Beijing: Yilin Translation Publishing House.
- Marx, K., Engels, F. (1972). *Selected works of Max and Engels*, Beijing: Beijing people's press.
- Cao, X. Y. (2021). Don't let internet addiction control you. *Study* (21), 67-68.
- Sonstein, K., 2003. *Network Republic* (Huang, W. M., trans), Shanghai: Shanghai People's Publishing House.
- Toffler, A., (2006). *The third wave* (Huang, M. J., trans), Beijing: China Citic Press.
- Liao, L. H. (2001). Effect of network on youth socialization and Its Countermeasures. *Journal of Shanghai University (SOCIAL SCIENCES EDITION)* (06), 85-90.
- Nietzsche, F. (2003). *On the genealogy of morality*. Beijing: China University of political science and Law Press.
- Sheler, M. (1997). *Vom Umsturz der Werte* (Luo, D. L., Lin, K., and Cao, W. D., trans), Beijing: Joint Publishing.
- Tao, P. (2015). Network Resentment: obstruction and resolution of order construction in virtual public sphere. *Journal of Beijing University of Posts and Telecommunications (SOCIAL SCIENCE EDITION)* (04), 10-14+49.
- Yu, H., Wang, Q. (2015). Social resentment and media construction, *Journal of Huazhong University of science and Technology (SOCIAL SCIENCE EDITION)* (03), 125-130.
- Swaan, A. (2015). *The Killing Compartments: The Mentality of Mass Murder*, Yale University Press.
- Yan, J. Q. (2020). Analysis and Reflection on moral problems in the network era. *Education informatization forum* (03), 62-63.
- Wang, Y. (2010). New media technology, new media environment and youth socialization. *Journal of Xiangtan University (PHILOSOPHY AND SOCIAL SCIENCES EDITION)* (01), 91-94+98.
- Cheng, Z. H. (2015). Children's nature and children's education. *Academic circle* (06), 121-130+325.
- Wang, X. Y. (2021). On the phenomenon of "children's adulthood" in the new media environment. *Southeast communication* (03), 119-124.
- Lasswell, H. (1984). *The Structure and Function of Communication in Society* (Huang, L., trans), Beijing: People's daily press.
- WeChat, 2021. <https://new.qq.com/omn/20210120/20210120A00ZQ700.html>
- Xu, S. S. (2015). The influence of mass media on human socialization. *Science and technology communication* (07), 183+108. doi:10.16607/j.
- Mao, Y. H. (2017). Negative effects of social media on interpersonal communication from WeChat circle of friends. *News Research Guide* (18), 105+149.
- Jiang, J. G. (2016). Generalization of WeChat circle of friends: Communication fatigue and emotional alienation. *Modern communication (Journal of Communication University of China)* (08), 67-71.
- Dong, C. (2021). Research on "group loneliness" under virtual social networking. *Legal system and society* (05), 119-120.
- Chen, X. F. (2018). The reason and development of short video Tik Tok APP -- Taking "Tik Tok" as an example. *Audio and visual* (11), 136-137.
- Fan, H. C. (2021). False communication, lack of meaning and value confusion. *Modern audio and visual* (05), 8-12.
- Li, L. L. (2020). Negative effects of short video on teenagers and Countermeasures. *Journal of the Party School of Yunnan Province* (03), 133-138.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. Каразіна

Серія «ТЕОРІЯ КУЛЬТУРИ І ФІЛОСОФІЯ НАУКИ»
Випуск 63, 2021

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
українською, англійською мовами

На обкладинці представлено картину Еверта Кольєра
«Натюрморт Vanitas»

Комп'ютерна верстка, коректура – *Овчаренко Н.М., Савельєва О.К.*

Підписано до друку 31.05.2021. Формат 60x84 /8 Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 10,9. Обл.-вид. арк. 13,6. Наклад 50 пр.
Зам. № 17/21

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09